VILHELM BERGSØE

KRIGEN og KOLERAEN

Ungdomserindringer II

Bibliotek 1800

Vilhelm Bergsøe

Krigen og koleraen

Ungdomserindringer II

Fortsættelse af "De forbistrede Drenge"

eBibliotek 1800

2026

Ophavsret og brugsbetingelser

Denne ebogsudgave af Vilhelm Bergsøe: *Krigen og koleraen* er baseret på originaler, som er public domain i hele verden.

Nærværende ortografisk opdaterede og redigerede udgave af teksten kan frit downloades og videreformidles under Creative Commons-licensen BY-NC-SA – Kreditering-IkkeKommerciel-DelPåSammeVilkår 4.0 International.

Generelt forbehold: *Vær opmærksom på, at denne ebog er baseret på en tekst, som stammer fra en længst svunden tid. Normer og udtryksmåder mm. var anderledes dengang, og der kan derfor forekomme indhold, som på nogle virker stødende. Bogen skal, ligesom alle andre kunstneriske værker fra andre tider, ses i sin kulturelle og tidsmæssige kontekst, og udgiveren kan og vil ikke påtage sig noget ansvar for forfatterens verdensbillede og udtryksmåder.*

Copyright and conditions of use

This ebook edition of Vilhelm Bergsøe: *Krigen og koleraen* is based upon sources in the public domain worldwide.

This orthographically updated and revised edition is free to download and reuse under Creative Commons BY-NC-SA Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International.

Disclaimer: *Please note that this book is based on an original text dating from another era. Norms and language were different then, and some readers might find offensive content. We believe that any work of art from previous times should be viewed in its cultural and temporal context and not in the light of latter-day prejudices, and we can and will not accept any responsibility for the author's views or language.*

Vilhelm Bergsøe. Fot. Georg E. Hansen, 1861.

Indhold

Forside

Frontispice

Tilegnelse

Forord

Første kapitel

Livet i det Hammerichske pensionat. – Hoffmans "Phantasiestücken" og deres følger.

Andet kapitel

Min første rejse. – Vinterophold på Valbygård. – Høierups meriter.

Tredje kapitel

Genkomst til pensionatet. Slaget på lange Nik. Moderate løjer.

Fjerde kapitel

Friheden, krigen og skolen.

Femte kapitel

Konfirmationen. – Religiøse anfægtelser. – Første del af artium.

Sjette kapitel

Valg af studium. – Mit første besøg hos professor Schiødte. – Koleraens udbrud i København.

Syvende kapitel

Epidemiens videre gang og midlerne imod den. – De hollandske cigarer. – Dens optræden på fabrikken. – Besøget i Tivoli. – Frue Arbejdshus. – Nattesyner.

Ottende kapitel

Koleraen på Christianshavn. – Borgerdydskolen under epidemien. – Svanemosegård og dens omgivelser. – Sommerferie på Maribo Ladegård.

Niende kapitel

Epidemiens ophør. – Det sidste skoleår. – Jeg bliver student.

Om "Krigen og koleraen"

Mine kammerater

i

Borgerdydskolen på Christianshavn

tilegnet.

Forord

Da jeg i 1898 udgav mine ungdomserindringer, under titlen "De forbistrede drenge", var det min hensigt at føre disse erindringer frem indtil det år, da jeg blev student. På grund af de mange bidrag jeg fik til Svenningsens liv, blev bogen større end jeg havde ventet, og min forlægger ønskede derfor at udgive den i to dele. Titlen kom derved ikke ganske til at svare til indholdet, og det samme vil man muligt kunne indvende mod denne anden del, hvor der foruden krigen i 1848 og koleraen, også findes bidrag til livet i Hammerichs skole. Hvis nogen skulle finde skildringen af koleraepidemien for mørk eller for overdreven, skal jeg meddele, at den er tegnet, ikke efter løse erindringer, men grundet på autentiske kildeskrifter.

København, 6. april 1900.

Vilhelm Bergsøe.

Første kapitel

Livet i det Hammerichske pensionat. – Hoffmans "Phantasiestücken" og deres følger.

Opfindelsen af skolepensionater går meget langt tilbage i tiden. Allerede grækerne kendte dem, og den kristelige tid formåede så lidet at afskaffe dem, at selv Krarup ikke betænkte sig på at anlægge sit øverst oppe i en kristelig præstegård. Mens lærdommens ædle vinstok trivedes i skolen, var pensionatet en solid, lille køkkenhave med fornemme artiskokker, almindelige kålhoveder og enkelte rødder, som hellere måtte have groet ude på kirkegården.

Jeg har ikke kendt det Krarupske pensionat; jeg har kun hørt, at dets sædelige tilstand var i forfald. Dette var ikke tilfældet under Hammerich. Som han havde gydt sin ånd over skolen, således var den også tilstede i vort daglige samliv, og kønslige udskejelser har jeg ikke været vidne til. Derimod var tilsynet lagt i slappe hænder, og følgen heraf var idelig kommers i forbindelse med et utåleligt tyranni mod dem, der ikke mægtede at værge sig. Mange drenge skaber mange prygl, og når de fortrykte ikke klager over næveretten, så ligger det dels i en hos drenge stærkt udviklet æresfølelse, som forbyder dem "at sladre", dels i frygt for den "vendetta", der ufejlbarligt vil ramme den åbenmundede. Jeg tror ikke, at tilstanden hos os var værre end på Sorø Akademi, Herlufsholm og Søkadetskolen, snarere bedre; men jeg er på den anden side overbevist om, at Hammerich ikke havde den fjerneste anelse om, hvad der

stundom foregik på tredje sal, thi så havde det set galt ud for adskillige af "de store", og ikke mindst for hr. Kjøge.

Det var et mærkeligt pandæmonium, som skæbnen havde samlet deroppe – det talte medlemmer fra den halve jord; fra Vardøhus' evige sne til St. Croix's evige sommer. Det var i reglen sønner af velhavende forældre, som levede under sådanne vilkår, at de ikke kunne tage sig af deres børn, og flere af disse var ret hjemløse, idet de ikke alene savnede deres slægt, men også det fædreland, der havde fostret dem.

Det var tillige drenge, fødte og opdragne i meget forskellige livsvilkår, lige fra greven til sådan en uselig pottemagerdreng som jeg. Aristokratiet glimrede ved lensgreve Christian Lerche, der sov i mahogniseng, mens hans standsfæller grev Julius Knuth og den sidste ætling af slægten Urne lod sig nøje, som os andre, med mere demokratiske lejer.

Den rige godsejerstand repræsenteredes af Heinrich Valentiner fra Gjeddesdal, Vilhjelm fra Lolland og Harald Thalbitzer fra Kathrinebjerg ved Helsingør. Købmandssønner, eller som vi kaldte dem "realister", var Johan van Aller, Nikolai Brodtkorb fra Vardø og Schoustrup fra den bekendte gård på Amagertorv.

Men det største kontingent stilledes dog af embedsstanden, og til dem hørte også de fleste af "de store". Teologien var repræsenteret ved Nikolai, Just og Sophus Holten, alle fra Skuldeløv præstegård. Til dette trekløver sluttede sig et andet, Gotfred, Vilhelm og Valdemar Rode, alle fra Vallø, hvor deres fader var inspektør. Den senere så bekendte præst ved Johanneskirken, Rudolf Frimodt, Eugen Ibsen fra Odense, nu overlærer ved Sorø Akademi, og Alphonse Aggerup hørte også

til denne gruppe. Endelig havde det Kgl. Teater sendt os Gottlob Stage, og Usserød Klædefabrik Philip Weilbach, men begge disse måtte, ligesom jeg, "hønse" til "de store".

En egen gruppe dannede vestindianerne, som udgjorde en femtedel af det samlede pensionat. De fleste af dem var "realister", og enkelte, særlig Woods, nogle underlige halvciviliserede krabater. Således kunne Finlay aldrig lukke en dør op uden først at skære nogle forskrækkelige ansigter og krumme fingrene som var det fuglekløer, og Woods bandede som en tyrk, når han bankede os som negre. De var alle stærke i ord, lidenskabelige i handling, men svage i at skændes på dansk, thi om det hed hornsko eller skohorn, husblæk eller blækhus, kom det ikke så nøje an på. Med undtagelse af Woods var det flinke, fornøjelige drenge med udpræget sydlandsk natur. Jeg mindes med glæde Astley de Bretton, Danielsen, Finlay og den smukke, elskværdige de Nully.

Disse dråber tropisk blod gav til visse tider vort samliv et ejendommeligt præg. Når de store vestindiefarere kom hjem, var det sande festdage, hvor vi svælgede i sukkerkager, kokosnødder, guavagelé og johannesbrød som rene negere. Alt blev smuglet forsigtigt ind – vi ville jo nødigt hønse til de store – og derpå gemt på de utroligste steder. Især var brændeloftet en yndet festsal. Her kunne vi med fyrrepinde hale den seje guavagelé ud af de smalhalsede glas og lave vort tamarinde-vand i de tomme krukker. Det sidste førte dog til et sørgeligt resultat. Der udbrød over hele linjen en kolerine-epidemi, som satte Emil Fenger, den senere finansminister, men den gang vor pensionatslæge, i en ikke ringe forbavselse, indtil han opdagede, at alle vore lommer struttede af tamarindekærner,

som vi brugte til et meget uskyldigt hasardspil. Så blev alle de små tamarindebøtter konfiskeret til stor sorg for vestindianerne, på hvem tamarindevandet ikke havde en så fordærvelig virkning.

At vi forbistrede drenge, som Kjøge stadig titulerede os, gjorde en masse gavtyvestreger, er en selvfølge, men flere af disse var af en så farlig natur, at det var højst mærkværdigt, at ingen af os knækkede halsen, druknede eller sprang i luften. I reglen var det Brodtkorb, som førte os i ilden. Han var født spilopmager, følte sig som nordmand kaldet til tindebestiger, og havde dertil et så pudsigt væsen og grinagtigt ydre, at han aldeles lignede en gammel kælling, når han om aftenen dansede halling i lagen som skørt og en gammel natkappe, som han havde knebet fra jomfru Christensen. At balancere på det høje gymnastikapparat, springe ned fra bibliotekstrappens øverste plan og hejse hverandre op til tredje sal i sammenbundne svømmeseler var en daglig sport. Ligeledes var "himmelspræt" en yndet leg på sovesalen, hvor jeg en aften blev sprættet således op mod loftet, at jeg faldt ned i lagnet som en lille død klump, der trængte til en kande vand over hovedet for at kunne sprætte på ny.

En dag, da vi var godt i gang med hejsning på køkkentrappen, og just som Brodtkorb grinende snurrede rundt i luften, hørte vi Hammerichs hurtige fjed gennem klasserne på tredje sal. I vor rædsel slap vi tovet og flygtede op over brændeloftet, overladende Brodtkorb til sin skæbne. Denne var ham blidere end man skulle tro, thi ved trappespiralens fod var tre tomme brændekurve stukket i

hverandre, og i disse styrtede han med en sådan kraft, at de tre kurve blev til en, til stor forbavselse for portneren.

En anden gang drev han dog spasen vel vidt. Vi var samlet på loftet over sovesalen i lukullisk nydelse af hårdkogte mågeæg, som han havde fået sendende fra Vardø. Oplivet af denne nationale ret, erklærede han pludselig, at han ville til fjelds, og da der ikke var andre tinder i nærheden end kirkespiret og tagryggen, entrede han, trods vore advarsler, ud ad et kvistvindue og begyndte at klatre op ad taget, men da nogle af de møre tagsten brasede ned, lod han sig nøje med at ride overskrævs på kvisten og forsikre, at han derfra kunne se lige til Dragør. Folk på gaden begyndte at stirre op mod huset, og lidt efter hørte vi hurtige trin på trappen – det var Kjøge og Hammerich, der kom farende. Den sidste var aldeles ude af sig selv, men nu begyndte der en højst pudsig parlamentering. Brodtkorb erklærede, at han ikke ville komme ned, med mindre han slap for prygl, og enden blev da, at man stak et tov op til ham. Med dette om livet begyndte han sin langt farligere nedstigning; men næppe havde han hovedet indenfor vinduet, før han fik en så vældig lussing, at han dumpede ind på loftet, hvor han dansede rundt som en bjørn i line, hylende over, at forliget var brudt.

En meget god lejlighed til drukning afgav vore svømmeøvelser, men der druknede dog kun én, og han hørte ikke til skolen. Vor svømmeflåde lå fortøjet på Holms Plads mellem Lange- og Knippelsbro. Strømmen var ofte rivende, men dog satte de dygtigste svømmere tit over til Københavnssiden og tilbage igen. Vejen til svømmeflåden gik bag om kirkegården, forbi Artillerilaboratoriet, over en

mødding ved en stinkende kanal og så ind på Holms Plads, hvor matrosernes opsange ved spillet just ikke var de fineste. Flåden var lænket til bolværket og havde hverken tag eller læ. I regnvejr og blæst sad vi så på nogle hårde bænke i det bare linned, indtil kommando-ordet "Skjorten af!" lød for vore forskrækkede øren. Så fik vi den iskolde, pjaskvåde sele spændt om livet, og under høje brøl blev de, som havde "vandskræk", varpet over bord. Når de så spruttende og hvæsende kom op igen, fik de lejlighed til at føle, hvorledes en fisk befinder sig, når den hales op på krog med en stang. Fisken er dog i sit element, men det var vi sandelig ikke, og midt i dødsangsten klang det over syndernes hoveder: "Stræk, bøj! – Samlede hæle! – Lange tav! – Inte jappe!", og jappede man – ja, så fik man sig en dukkert så dybt som stangen kunne nå. Når man så kom op, var humøret borte, og så indtrådte et besynderlig optisk bedrag, som røvede den sidste rest af mod. Liggende i plan med vandet, og stirrende hen over bølgernes krusninger, fik man det indtryk, at man drev længere og længere bort fra flåden, helt ud i strømmen – selen måtte være sprunget – nu måtte man drukne. Så gav man sig til at brøle og pjaske, fik en ny stangdukkert, og blev så halet op med den bemærkning, at man var "et kythofed, som ville gå rejekt til den eksamen aktium", en trussel som vor brave gymnastiklærer Scheer, eller "den Skerr", som vi kaldte ham, jævnligt benyttede.

En dag, da vi kom marcherende derned, så vi et uhyggeligt syn. Over en af bænkene lå en druknet fjortenårs dreng med krampagtigt knyttede hænder og blåligblegt ansigt. Ud af munden løb det sorte, stinkende mudder, og hver gang lægen førte svampen ind, styrtede der mere ud. Bøjet over liget, stod

drengens moder med stive, stirrende blikke, spejdende efter livstegn. Men der kom intet – han var og blev død. Drengen, søn af en bagermester på Christianshavn, havde tillige med en kammerat benyttet flåden, var kommet ind under den, men da den var låset og lænket, måtte han blive, hvor han var, trods at der var hjælp nok. Det samme kunne vel have hændet en af skolens disciple, og fra den dag tror jeg nok, at "den Skerr" havde nøglen til flåden i lommen.

Da drengen endelig, hyllet i sejldug, blev båret bort, var der ingen af os, som havde synderlig mod på vandet, og med rædsel stirrede vi alle på den sorte pøl under bænken. Men "den Skerr" sagde: "Han hørte jo ikke til skolen, drenger! Og desuden bar han sig jo at som en klotzmathies – herut med jer! Tøjet af!"

Så måtte vi da til det, men jeg husker nok den følelse, hvormed jeg sprang ud, og drengens blåligblege ansigt har jeg heller ikke glemt.

Men var det slemt at være i sele, så var det næsten værre at blive "frisvømmer", thi dette betød egentlig, at de store kunne tage sig allehånde friheder, når "den Skerr" vendte ryggen til. En "gammel" kunne være slem nok; men en "tredækker" var ligefrem frygtelig – jeg vil lige så gerne kølhales. Den bestod deri, at en eller anden lang lømmel pressede mig ned under vandet, satte fødderne på mine skuldre og furede sit offer ned så dybt han kunne; men lige i det han sank ned, gentog en tredje den samme manøvre med ham, og derved blev man drevet ned til en sådan dybde, at jeg en dag følte mine ben sidde fast i noget underligt koldt og klamt, mens alt blev mørkt omkring mig. Da jeg halvkvalt nåede op, var jeg sort til over knæene, så dybt havde jeg siddet i mudderet. Sligt var aldrig

sket, hvis Svenningsen endnu havde været svømmelærer. Senere, da svømningen lededes af underofficerer, blev den rekrutmæssig rå, stundom barbarisk, altid sundhedsfarlig, thi vandet var stundom stinkende, og de forkølelser, man pådrog sig i regn og rusk, varede længe.

Alligevel havde vi en vis nytte af svømningen, thi den kom os til gode i de "søslag", vi leverede i Kalleboderne. Ved Langebro kunne man få både til leje. De kostede en mark timen, men så kunne man til gengæld proppe så mange i båden det skulle være. Så roede vi langt ud i Kallebod Strand for at slås med "piraterne", drenge fra den tyske skole på Christianshavn. Da jeg var lille og svag, kom jeg kun én gang med, men det var også tilstrækkeligt. Vi blev angrebet af tre både, fik vældige prygl, og måtte flygte ind under land. Her blev vor båd entret, kæntret og taget. Heldigvis kunne vi vade i land, og som druknede mus nåede vi over Amager Fælled hjem. Jeg tror nok, at dette skammelige nederlag blev hævnet – men da havde jeg fået nok af "at pjaske til søs".

Christianshavn har endnu til vore dage bevaret et vist tarveligt provinspræg; men i hine dage var det et rent Store Heddinge. Små, lave boder, store, skumle fattigboliger, Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset, flankeret af stinkende kanaler, kedelige kaserner og faldefærdige kirker – intet af dette lokkede os til leg eller ungdommeligt friluftsliv. Men var man først gennem den lave Amagerport nået ud i det frie, fik man vid horisont, men ikke altid frisk luft i lungerne. Flydende i ét med havet, der tungede den ud i bugter og odder, lå her den øde, side Amagerfælled, omsluttet af grøfter og diger. Det var et tarveligt stykke natur, hvor der kun fandtes ukrudt for

blomster, tjørne for træer, og hvor nattergalens sang var veget for rylernes ensformige pippen – men dog elskede vi drenge denne store, grønne ødemark, om ikke for andet, så fordi den gav os frihed til at tumle os som vi ville. Her smøgede vi i mørke efterårsaftener de rædsomme stinkadoros "med havannastrøg", som "Snakkeschmidt" overrakte os mod erlæggelse af en toskilling, her klang vore skøjtejern lystigt hen over isen i måneklare vinteraftener, og her var vi ved sommertide vidner til herlige, krigeriske bedrifter, når Snakkeschmidt var kommet i uniform og med dødsforagt satte lunten til de drønende kartover.

Men hvem var da Snakkeschmidt? – En af Christianshavns originaler, en af disse driftige handelsmænd, som ikke tager i betænkning at gøre sig til grin for en toskilling, og som til sidst trækker sig tilbage med en formue, som mere skyldes deres vitser end deres varer. Hvert barn på Christianshavn kendte denne lille, vimse mand med den store næse og et snakketøj, hvis ordflom bortskyllede hver skilling, man havde i lommen. I en af Christianshavns smågader lå hans mærkelige krambod, og hvilken rigdom strømmede den ikke over med. Han handlede med alle og med alt, lige fra kanariefugle til bornholmske stueure, og hvad han ikke havde, det "kunne han skaffe". Han var et rent Magasin du Nord, hvis silkebånd ingen amagerpige kunne modstå, og mens han stak fatter en kardus "Dieser Tobak" i næven med den venstre, havde han højre under hagen på mutter for at slå sløjfe på det "ægte kattuns tørklæde", der gjorde hende ti år yngre. Hans bod ville have fået en antikvitetssamlers hjerte til at banke, og jeg mindes endnu de to sorte skibskanoner, som flankerede indgangen til hans butik,

og som fik mig til at tælle mine tarvelige ugepenge, uden at jeg dog derved opnåede at komme i besiddelse af det forønskede artilleri.

Men så tog jeg om sommeren regres med virkelige kanoner. København havde den gang, ikke en "væbning", men en "borgervæbning", en nationalgarde, der talte byens bedsteborgere mellem sine officerer, og derved gjorde gemene madammer til virkelige fruer. Den gang kunne man meget godt måle drejl om formiddagen, kanonkrudt om eftermiddagen, og når Garbrecht slog sin bajonetbesatte lyre og kvad om "det blanke sværd", luede mægtig krigsbegejstring op i hver borgers barm, og med dobbelt kraft krystede han i dansen sin rødmende pige, mens punchebollerne flammede som fjendtlige, brændende byer.

Ja, den gang drog man i leding! Jeg selv har i min fortælling "Jo større – des større" berettet, hvorlunde den brave høker Gregersen-Nærum avancerede foran fronten fra menig til kaptajn, og når en æret kritiker har bemærket, "at det var det bare grin", så har han fuldstændig ret – kun var det ikke mig, der gjorde det.

Mest berømt var "det borgerlige artilleri", som havde sin øvelsesplads på Amagerfælled, hvor det forskrækkede hele omegnens køer og heste. Når "herbstmanøvren" kom, forvandledes den øde fælled som ved et trylleslag. Hvide telte rejstes, sorte tønder pegede truende mod himlen og blodrøde signalflag angav de mest bekvemme steder til at få en bombe i maven.

Så kom endelig den store dag, hvor "det borgerlige" rykkede ud under trommeslag og hornmusik, fulgt af hustruers og

døtres beundrende blikke samt af kage- og æblekoner med topfyldte kurve. Kanonerne rumlede tungt over de girende broer, svingede ind på Fælleden, og snart efter hylledes denne i hvidgrå krudtskyer, mens drønet lød fuldstændig som dem ved Marengo. Og nu var det ingen spøg at være indenfor de stramtspændte tove, der betegnede skydepladsen. Man skød med musketter på firehundrede alen og kastede bomber på tusinde. Målet var en sort tønde på en høj stang, og for os drenge var det et imponerende syn at se disse borgerstandens helte lunte mortéren af og følge den hvæsende bombes mægtige buelinje, indtil den slog ned i det bløde grønsvær, flængende det ud til alle sider. For mig var det altid et lille stykke af dramaet 1807.

Men, hvad vi drenge mest lurede på, var krudtet. Næst cigarer, var det den strengest forbudte kontrebande, og netop derfor måtte vi jo have fat i det. Snart fandt vi en patron, snart tiggede vi dem, og når dette ikke ville gå, tyede vi til Snakkeschmidt. Han turde ikke sælge os krudt i karduser; men han havde altid "nogle patroner tilovers", og var ikke uvillig til at udlevere dem mod erlæggelse af en toskilling. Vi turde naturligvis ikke tage dem med hjem, men så gik vi med krudtet løst i lommerne, indtil vi fik det futtet af som "troldkællinger" eller "stjerneskud".

Men dette tilfredsstillede ikke vore krigeriske tilbøjeligheder, og da vi ikke kunne få fat i Snakkeschmidts kanoner, besluttede vi at sprænge en mine. Ved hjælp af utallige toskillinger lykkedes det os at fylde et af de store, langhalsede guavaglas med krudt, og Brodtkorb snittede en højst kunstig prop, hvorigennem minetråden skulle lægges. Så blev det hele

anbragt i en botaniserkasse, og med dette tilsyneladende videnskabelige apparat vandrede vi så en efterårsaften ud på den øde Amagerfælled. Her blev minen gravet ned så dybt vi mægtede, og for at forøge dens frygtelige virkning dyngede vi så mange sten over den, som det var os muligt at finde.

Så kom det store øjeblik, da minen skulle tændes, og jeg ser endnu Brodtkorbs grinende ansigt, da han rakte mig sin havannastrøgne radekop [Note 1)] med den bemærkning, at nu kunne jeg jo "lunte den a'".

Med en blanding af stolthed og benovelse satte jeg cigaren til fængtråden, og i næste øjeblik vandrede ilden som en lille, glødende St. Hansorm hen over det bløde grønsvær og forsvandt mellem stenene. I samme nu tog pokker ved os alle, og først langt borte standsede vi for at afvente minens frygtelige virkning.

Men der kom til vor overraskelse slet ingen. Luntens svage røg døde hen, stenene blev liggende og efter en fem minutters forløb gik det op for os, at proppen havde været så kunstig, at lunten var gået ud. Skønt Brodtkorb protesterede, blev vi enige om at se minen efter, men da det kom til stykket, ville ingen vove sin pels, og Brodtkorb foreslog da, at vi skulle trække strå om det. Jeg trak det korteste og skulle altså i ilden.

Jeg nægter ikke, at jeg helst havde været fri, men mellem drenge hersker en *point d'honneur*, der kan være lige så stor som mellem officerer. Med påtagen ligegyldighed gik jeg hen imod den lille stendynge; men da det pludselig faldt mig ind, at fader havde fortalt, at folk kastede sig på maven, når en bombe skulle springe, gjorde jeg samme manøvre, mest for at vise mine kammerater, hvor indviet jeg var i dækningskunstens

hemmeligheder. Som et lille firben kravlede jeg nærmere og nærmere – nu gjaldt det blot at få hovedet så meget op, at jeg kunne kigge ned mellem stenene. Da syntes jeg, at jorden pludselig bølgede under mig. Et vældigt lyn glimtede for mine øjne, et tordnende brag fulgte efter og over mit ansigt fo'r en brændende hed lue, der i næste øjeblik fulgtes af kvælende krudtdamp. Bag ved mig hørte jeg høje jammerskrig, men selv var jeg så fortumlet af angst, ild og røg, at jeg ikke ænsede, hvad der foregik omkring mig.

Da jeg endelig kom på benene igen, så jeg Brodtkorb danse en vild indianerdans under høje hyl, mens de andre flokkedes omkring ham for at beundre et sår han havde fået i hovedet. Han påstod, at en sten havde ramt ham, men da han bukkede sig ned for at tage den op, var det halvdelen af hans kunstigt udskårne mineprop, som Nemesis havde slynget ham i hovedet. Vi andre fejlede intet, men efter den tid tror jeg på, at der for drenge eksisterer en særegen frelsende guddom, som må være blevet forglemt i den græske mytologi.

Vor idræt og vore lege havde tit en yderst farlig karakter, men dog skete der intet alvorligt ulykkestilfælde, selv om man blev bragt under forhold, som let kunne fremkalde alvorlige sygdomme. At "blive døbt" var nu ikke så slemt, thi postevand er jo ikke i og for sig usundt, men "at blive begravet" var langt værre, og dog skulle disse to ceremonier foretages med enhver nyoptagen pensionær. Dåben foregik om efteråret, og til den knyttedes så et eller andet velvalgt øgenavn, men begravelsen måtte opsættes til vintersneen dækkede skolens gård så tykt, at man kunne blive forsvarligt "højsat". Dette skete på den måde, at al sneen skuffedes op over den lille høj der lå midt på

skolepladsen, indtil den nåede en dynge på et par alen. I denne blev der så hulet en grav, og det ulykkelige offer blev så grebet ved arme og ben for under en almindelig opsang at lægges i graven. Når dette var sket, greb enhver sin skovl for at klappe sneen sammen om én så fast som muligt, og nu gjaldt det om at grave sig ud inden man blev kvalt af sneen. Det hele kunne synes højst uskyldigt, men det var i virkeligheden en tortur, som jeg i det mindste ikke har glemt. Skræmt og kyst ved de mange jordfæstelser jeg lige havde været vidne til, stod "begravelsen" for mig som noget rædselsfuldt, og jeg husker tydelig den dybe barneangst, da disse hårdhjertede hænder greb mig og trods mine klager kastede mig ned i dette iskolde dyb. Men angsten steg til rædsel, da jeg, omsluttet af mørket, følte sneens tyngende vægt og mærkede, hvorledes skovlslagene pakkede den tættere om mit legeme. Jeg skreg af fortvivlelse, men fik munden fuld af sne; jeg arbejdede som en jaget muldvarp i den iskolde sne, der smeltede omkring mig; men hver gang jeg nåede udkanten, satte én sin skovl imod mit ansigt og tvang mig tilbage. Til slutningen kunne jeg ikke mere. Det lynede for mine øjne, sælsomme farveringe drog igennem mørket, så lød det som vand, der boblede langt borte, og så husker jeg intet mere. Da jeg slog øjnene op, lå jeg på ryggen i sneen, og Lange Nik stod foran mig med skovlen i hånden, grinende over hele ansigtet. Gud, hvor jeg kom til at hade dette menneske, der ødelagde al glæde i min barndom!

En anden sport havde nær kostet mig synet, og havde i ethvert tilfælde en synssvækkelse til følge. I alle drengelege hersker der visse moder, og nu var pusterøret netop kommet til hæder og værdighed. Vi havde hver et sådant, af forsvarlig

længde, og vi var virkelig udmærkede skytter – det fik kirkegårdens spurve at mærke. Men så fik vi den forrykte idé at skyde på hverandre indbyrdes, og det under de mest fortvivlede forhold. Vi legede "amerikansk duel". Lampen på sovesalen blev slukket, enhver tog dækning bag sin seng og i det letteste nattoilette begyndte nu en kamp, hvor ingen kunne se sin modstander, men hvor man skød efter instinkt ved den sagteste lyd. Vi brugte ikke pile, kun kugler af ler, men disse kunne slå meget føleligt, især når det ramte hånd eller ansigt. Jeg havde lige rejst mig for at skyde, da jeg følte et pusterør strejfe min pande, og i det næste nu havde jeg kuglen i højre øje. Jeg mistede det vel ikke, men det blev svagt og jeg har grund til at antage, at min senere, langvarige øjensygdom kan føres tilbage til dette ulykkelige skud.

Men fraset disse vilde lege frembød det Hammerichske pensionat ikke mange adspredelser. Tiden gik trægt og trangt som viseren på det gamle bornholmerur, der stod på gangen. Af og til spillede vi en holbergsk komedie, hvor de store fik rollerne og vi små lov til at pudse lysene, eller der gaves et skolebal, hvor de store fik damerne og vi små stolene at danse med. Intet under derfor, at der i luften lå en trang til gavtyvestreger og spilopper, som ofte gav sig luft på en meget burlesk måde. Jeg skal anføre et eksempel, mere fordi det viser, hvad drenge kan finde på.

Blandt pensionærerne var der en meget skikkelig fyr, som aldeles ikke kunne gøre for, at han var meget længere end klog, og at naturen havde givet ham en snabel, der stod i forhold til hans længde, og som ved skoledåben havde givet ham tilnavnet "Skaftet". Dette tog han sig aldeles ikke nær. Som de fleste

dumme troede han, at han var et umådelig fint hoved, og med hensyn til sit ydre var han overbevist om at være uimodståelig over for det svage køn, til hvilket han følte sig stærkt hendraget, især når de hørte teaterverdenen til. Blandt ballettens fejrede stjerner glimrede den gang Augusta Nielsen, den bekendte solodanserinde, som vandt sine første laurbær ved udførelsen af "Sylphiden". For hende havde "Skaftet" fattet en tilbøjelighed, der berøvede ham alle hans ugepenge, og da han var uklog nok til at prale med det indtryk han havde gjort ved sine hyppige teaterbesøg, blev der spundet en djævelsk intrige for at bringe ham på bedre tanker.

Først blev der fra forskellige "fortrolige" givet ham meddelelser om, at den berømte danserinde havde lagt mærke til hans elegante ydre, derpå, at hun stadig talte om ham og endelig, at hun ønskede at gøre hans nærmere bekendtskab. Det usalige offer gik med en utrolig tossedumhed ind på alle disse historier, og blev derfor ikke synderlig overrasket, da han en skønne dag modtog et fingeret brev, hvori danserinden inviterede ham til at spise til aften hos sig, når hun efter forestillingen kom hjem fra teatret.

Brevet var naturligvis skrevet på kommers og holdt i hele den sentimental-elegiske tone, som var datiden ejendommelig, men netop dette bevirkede at vor unge Don Juan følte sig overbevist om sin fuldstændige sejr. Med slet dulgt forfængelighed viste han sine fortrolige brevet, og var egentlig kun i tvivl om én ting – i hvilket toilette han skulle bedåre sit offer, thi så meget stod ham dog klart, at skoletrøjen næppe passede dertil. Så var der én, som lånte ham en kjole, og en

anden gav ham det råd at anskaffe sig en vældig urtekost, thi uden blomster kunne man umuligt bedåre en sylfide.

Den lykkelige elsker lod hele sin formue ryge til blomster, slips og hvide handsker, ja han indstuderede endog en sirlig tale til blomsterfeernes dronning. Så skaffede han sig ved snedige påfund udgangslov på den bestemte aften, men hele pensionatet, med undtagelse af Kjøge, vidste at "Skaftet" gik på frierben, og med stigende spænding ventede vi i vore senge på, hvorledes den historie ville spænde af.

Vi kom til at vente længe, så længe at vi begyndte at tro, at danserinden havde taget ham, da vi endelig langt nede på trappen hørte tunge, slæbende trin. Det var "Skaftet" – alle mand rejste sig og lyttede; kun Kjøge sov de retfærdiges søvn med dybe, prustende snork.

Det puslede ude i gangen. Vi hørte én trække støvlerne af, liste døren op og snige sig ind – men det kunne umuligt være ham! Han hinkede jo, snøftede og mere krøb end gik, famlende langs væggene i mørket. Men det måtte dog være ham, thi vi hørte ham dybt sukkende klæde sig af og derpå krybe i seng, hvor han ømmede sig såre, kastende sig fra den ene side til den anden. "Han har fået tærsk!" hviskede min sidekammerat.

Lidt efter lød en klagende stemme: "Hr. Kjøge! Hr. Kjøge – jeg er så dårlig!"

"Hold mund, dreng!" brummede Kjøge halvt i søvne.

Atter knirkede sengen, atter kastede han sig uroligt fra den ene side til den anden, men så lød det mere bestemt: "Hr. Kjøge! Hr. Kjøge! Jeg kan ikke sove!"

Nu vågnede Kjøge så meget, at han kunne sige: "Hold kæft, dreng og sov videre!" – det var hans sædvanlige formular.

"Nej, jeg kan ikke! Jeg bliver så kold – der er nogen, som har hældt vand i min seng!"

"Så vend madrassen!" kommanderede Kjøge.

Vi hørte "Skaftet" rejse sig for at parere ordre, men lige i det samme klang det: "Å, hr. Kjøge, jeg kan ikke! – Hele min seng er fuld af orme!"

"Raser du, dreng!" tordnede Kjøge og tørnede ud. "Tænd lampen!"

"Jeg kan ikke! Jeg er ganske våd!" jamrede "Skaftet".

Rasende fo'r Kjøge op, tændte lampen, og nu så vi et rædselsfuldt syn. Midt på gulvet stod "Skaftet" i bar skjorte. Blodet dryppede ud af hans lange næse, hele ryggen var ét blodigt felt og i håret havde han klumper af størknet blod, så store som nødder. Han stak armene stift ud, spilede fingrene vidt fra hinanden og lignede på det nærmeste et blodigt fugleskræmsel.

"Tal, dreng! Hvorledes er det, du ser ud? – Har du fået blodstyrtning?" udbrød Kjøge forfærdet.

"Nej, men jeg har fået prygl, å, så rædsomt! Han slog min næse til blods."

"Hvilken "han"?"

"Å! – en herre – ja, det vil da sige – det var en finsk matros nede ved Børsen – å han slog mig så forfærdeligt over skinnebenene med sin stok."

"Gik den matros med stok?" spurgte Kjøge noget tvivlende.

"Nej, det har vist været en håndspage," forklarede Skaftet som en svag reminiscens af sin Marryat.

"Du er da ikke blevet stukket?" fortsatte Kjøge, som nu begyndte at undersøge synderen. "Men hvad er det, du har i

håret? – Det er jo store skiver rødbeder! Vil du gøre nar ad mig, dreng? Jeg tror du raser!"

Og en vældig ørefigen knaldede gennem salen, men fra Brodtkorbs seng lød som ekko en underlig blanding af grynten, grinen og fnisen.

En pås gik i dette øjeblik op for Kjøge. Han snappede spanskrøret, fo'r hen til Brodtkorbs seng, og under udråbet: "Din forbandede slubbert! Nu skal jeg gi'e dig rødbeder!" susede spanskrøret gennem luften.

Men Brodtkorb rullede sig i sit tæppe, og idet han med stor behændighed parerede slagene med sin sengehest, råbte han: "La' vær! La' vær! Snille hr. Køke! Jeg er fra Vardø og har aldrig set en rødbede i mit liv!"

Således endte rødbedeslaget, men den næste morgen måtte den ulykkelige Don Juan ud med hele historien. Han havde trofast stået på vagt ved Frimurerlogen, hvor hans flamme boede, og da han så vognen komme var han sprunget ind i portalen for at hente sin urtekost. Med denne i hånden var han styrtet mod danserinden, som med udråbet: "Frels mig fra det gale menneske!" havde tilkaldt en forbigående herre. Mod denne herre havde han udøst sin retfærdige harme, men med højst sørgeligt resultat, thi følgerne havde været en næsestyver, en dragt prygl og et uværdigt ophold i rendestenen foran den tilbedtes bolig. Hvad rødbederne angik, så manglede der ganske vist et parti i fru Hammerichs sandkælder under bibliotekstrappen; men hvorledes de derfra var nået op i synderens seng, fik ingen at vide – thi sammenhold var der.

Men dette sammenhold havde sine betænkelige følger, thi det gjorde Kjøge ganske magtesløs og fik ham til at holde sammen

med "de store" for dog i det mindste at kunne magte de små. På disse faldt da hele byrden og særligt på mig, der var den yngste, den svageste og tilmed den ulykkeligste af dem alle. Jeg led af en stille nagende længsel efter mit hjem; selv som voksen og langt fra hjemmet, har jeg aldrig kendt et sådant sugende savn som den gang jeg var tolv år.

Men når så endelig den længe ventede søndag kom, randt den ofte op i tunge skyer, som endte med tårestrømme. Af alle bøger i den samlede verdenslitteratur var karakterbogen mig mest forhadt, thi den tillagde mig motiver og skildrede min karakter på en måde som viste, at dens forfatter måtte være en slet psykolog. Skulle man tro den, var jeg både dum, doven og ryggesløs, ret "en forbistret dreng", mens sandheden var den, at jeg var en lille, forkuet og forknyt stakkel, som ikke kunne følge med. Det er altid en farlig sag at blive flyttet fra én skole til en anden. Man får ikke alene nye lærebøger, men også nye lærere, der slet ikke kender undervisningsplanen i den skole, man har forladt, og derfor ofte bygger på forkundskaber, man ikke har fået. Netop således gik det mig – det var mig umuligt at følge med, især i matematik og latin, og jo mere jeg krøb nedad, des mindre gav lærerne sig af med mig, så at lørdagen tit fremviste et resultat, som ganske forspildte søndagens glæder og fik min fader til at vandre om i stille fortvivlelse over den forlorne søn.

Men herfor bar undervisningen og til dels lærerne den største skyld. Undervisningsprincippet i Borgerdydskolen som i alle andre daværende latinskoler hvilede på formlen: "Rems dreng!" – Alt var baseret på mnemoneutik, og den skarpe hukommelsesevne, jeg lige til nu har bevaret, er vist en af de få, men gode frugter af den tids opdragelsessystem. Jeg kan endnu

brudstykker af lange ærnter, skæmter og remser fra hin grammatikperiodes fornedrelsestid; den gang skulle man kunne dem på en prik – stoppede man, fik man bogen i hovedet og et nul i tilgift. Men aldeles forkastelig var den afhøringsmetode, visse lærere indførte for i hast at fylde protokollen. Hammerich ønskede, og det med rette, at så mange elever overhørtes eller "kom op" som muligt; men da klasserne var overfyldte, ofte med hen imod tredive elever, var det jo umuligt at høre dem alle. Tilmed var der lærere som "drev timen af" på en aldeles utilbørlig måde og først i det sidste kvarter begyndte den egentlige eksamination. Andre, som Svenningsen, havde inspektørens arbejde, sammentælling, skriven i karakterbøger etc., og når han gav mig anmærkningen "beskæftiger sig med allotria" kunne han godt have overført den på egen konto.

Efter Bohrs eksempel fandt man da på følgende system: "Når var slaget ved Pasargadæ?" – Nul! – Nul! – Nul! – Udmærket godt! – til den heldige kantøffel, der tilfældigvis vidste det. Svenningsen kunne med den største sindsro dreje os en nulpille, når vi ikke straks kunne π med fem decimaler. Nulpillen skaffede os en times oversidning, Ug-pillen en times frihed, men jeg husker rigtignok flest af den første, hvorfor Svenningsen ofte vilkårligt indskød et "Mådeligt", for at forhindre pillens forstoppende virkning.

Den franske lærer, den bekendte Ole Christian Borch, kom ofte, efter at have læst sin "Flyvepost" og været en halv time "i gården" farende ind i klassen, brølende: "At male på mølle!" – "Mouliner" – "UG! – Lad os male hverandre på mølle?" – Slet! – "Hvorfor skulle vi ikke male hverandre på mølle? – Nul!" – "At vi

har malet hverandre på mølle! – Udmærket godt med kryds," og så vidste han ikke en gang, at "mouliner" slet ikke betyder at "male på mølle", men at vinde silkeormens spind op på en lille tromleformet vinde, omtrent som når damerne vinder garn.

Følgen af et sådan Hurtigkarls system blev naturligvis et rent lotteri, og da jeg aldrig har været heldig i dette spil trak jeg stedse nuller og nitter. Når så den længe ventede søndag kom, vandrede jeg med et tungt hjerte hjem, hele fridagens glæde lå begravet i denne usalige karakterbog.

En søndag kom jeg "kørende med fire". Jeg havde fået fire nuller, to sletter, og så var der endda et "mådeligt" bag på som tjener. Jeg var så fortvivlet, at jeg ikke fulgtes med de andre til byen, men luskede alene afsted over Langebro med en opdukkende følelse af, at det muligt var bedst at drukne sig. Men da jeg kom ud på broen og så den klare, ilende strøm, faldt det mig pludselig ind, at det jo var meget nemmere at drukne karakterbogen, når blot jeg kunne få mod dertil. Sagte listede jeg den op af min lomme, stillede mig tæt til rækværket – men nej – jeg turde ikke – Svenningsens alvorlige skikkelse trådte mig truende i møde. Da kom der en glad, lystigt fløjtende skomagerdreng. Han gav mig i forbigående et venskabeligt slag på skulderen, og ud fløj karakterbogen og svandt som en dykkende måge i Kallebodstrands bølger. Jeg kunne have kysset den velsignede skomagerdreng – nu kunne jeg med rolig samvittighed sige, at jeg havde tabt den.

Fader tog også ganske roligt mod historien, men over Svenningsens ansigt gled et underligt, tvivlende smil, ledsaget af et "Nå, sådan!" som ikke spåede noget godt. Dog – ugen gik uden at jeg mærkede det mindste, og jeg troede allerede at have

forvundet min sejr, da Svenningsen næste lørdag stak mig en splinterny karakterbog i hånden med de ord: "Nu kan du bringe den hjem til din fa'er!"

Jeg åbnede den – o rædsel! – på første side sås det forsvundne køretøj og nederst, med Svenningsens faste hånd: "Foregiver at have tabt sin gamle karakterbog i vandet og betaler derfor en mark for en ny." – Nej, med Svenningsen løb man ikke fastelavn!

Trist og tung sneglede tiden sig hen bag skolens grå mure, hvor jeg følte mig som en fangen fugl, jaget af høge. Af og til kunne jeg juble op med de andre i lystig leg, men de fleste timer gik hen i en tilstand, der stærkt nærmede sig tungsind. Da lysnede et solblink fra et sted, jeg mindst havde ventet, så skummelt og mørkt det lå – det var skolens bibliotek. Jeg ser endnu den smalle trefags sal, hvor et præpareret barneskelet stod vagt, og hvor de mange bøgers forgyldte øjne tittede ud gennem skabsdørenes ståltrådsnet. Det var Krossing som førte mig derop. Han gav mig Thieles folkesagn og Andersens eventyr, Holbergs komedier og Ingemanns romaner – det var den mest forunderlige, barokke billedverden, der lå gemt i disse bøger, og i min let bevægelige fantasi tog figurerne form og farve til de næsten forekom mig som levende personer.

Nu gik det rent galt med lærdommen. Jeg luskede mig til at læse under bordet, skrev komedier til mine marionetter og endte med at gemme mig på brændeloftet, hvor jeg var i ly både for Kjøges og de stores gavmilde hænder. En huggeblok var min chaiselong, den lune solvarme fra tagstenene min kakkelovn og den skrå lysstråle fra en nopret tagrude min enligt brændende

studerelampe. Men når så skumringen kom, når støvatomerne i lysstriben endte deres hvirvlende dans, da syntes jeg, at loftet fyldtes med ubestemte, åndeagtige skikkelser, og betaget af en panisk skræk styrtede jeg ned i læsestuen, ganske glad over at kunne ombytte Ingemanns spøgelseshistorier med Madvigs alt andet end spøgende grammatik.

Hvilken psykolog hitter rede i en barnefantasi? Den ligner et kalejdoskop, hvor den mindste rystelse fremkalder nye billeder, men den mangler kalejdoskopets symmetriske former, og den mangler frem for alt evnen til at kunne forklare og beherske disse hjernens mangefarvede spejlbilleder, og bliver rystelsen for stærk, flyder alt hen i et vildt, diabolisk kaos, som truer med at sprænge de fine, mikropiske hjerneceller, hvori den stolte, menneskelige forstand ligger gemt. Fra overspændthed til bristning er der kun et såre ringe skridt – det fik *jeg* at mærke.

Vor tyske lærer var blevet bibliotekar. En dag, da jeg stod og ragede mellem bøgerne, spurgte han mig, om jeg ville læse en tysk bog. Det var der ingen af mine kammerater der kunne, og skønt jeg helst ville have haft en dansk, svarede jeg ja. Så rakte han mig en lille bog, på hvis titelblad jeg læste "*Hoffmann, Phantasiestücken in Callots Manier*". Jeg kendte naturligvis hverken Hoffmann eller den gamle franske karikaturtegner, men hvorledes man kunne skrive fantasistykker i kalot-manér, pirrede betydeligt min nysgerrighed, og så hurtigt jeg kunne smuglede jeg Hoffmann op på brændeloftet og gemte ham i en sildefjerding.

Næppe havde vi spist før jeg sad på huggeblokken med Hoffmann i hånden. Jeg læste først flygtigt, halvt springende – sproget generede mig dog altid noget – men så kom der på én

gang fart i linjerne. Sære, dæmoniske skikkelser foldede sig ud af disse blade, blege spøgelser, dødningeagtige skygger, vandrende skeletter og dobbeltvæsner, snart mennesker med hjerne, snart automater med drev og hjul dansede en vanvittig heksedans, som fyldte mig med isnende gru, men dog tvang mig til at læse videre. Midt i hverdagslivets daglige, rolige dont kom dæmonerne listende i lokkende forklædninger, tvang forældrene til at ofre deres børn, brændte øjnene ud med glødende sand, gav dem forvirrende glasøjne i stedet, skruede arme og ben af dem, forbyttede deres hjerner, og gav dem så tilbage som monstrøse skiftinge, halvautomater, der tænkte og talte, dansede og gik efter troldmandens fjerne, dæmonisk lokkende toner. Alt, hvad der kan forfærde, ja lamslå en barnefantasi, al spøgelsesangstens kolde gru sugede jeg ud af disse blade; der var ikke den rædsel, uden at den rejste sig som onde ånder fra Helvedes dyb for at friste og forfærde mig – og dog – det var det frygteligste – jeg måtte blive ved – jeg kunne ikke slippe denne bog, skønt den sugede blodet fra mit hjerte som en giftig igle.

Fra nu af var det mig ikke muligt at være alene, når mørket faldt på; ikke muligt at sove trygt nogen nat. Bestandig så jeg "sandmanden" og alle de andre grufulde figurer kredse om mig i mørket, beredte til at gribe og sønderlemme mig, når øjeblikket kom, og det kom, desværre, før jeg ventede det.

Blandt pensionatets årlige forlystelser hørte også en valfart til "Manden" på Frelsers tårn. Det slanke kirkespir havde altid været mine ønskers mål, men nu, da vi skulle derop, påkom der mig en hemmelig gru. Blandt Hoffmanns mange diaboliske fantomer, forekommer også et, som ved en tryllekikkert

mægter at drage de fjerneste personer til sig, og som ved at stirre op mod et tårn tvinger sit offer til at styrte sig ned og knuses i faldet. Denne dæmoniske figur, der var i slægt med "sandmanden", havde gjort et dybt indtryk på min overspændte fantasi, og nu, da vi skulle bestige tårnet, frygtede jeg for de blanke, stirrende glasøjne, som skulle drage mig i fordærvelse.

Med en dulgt angst steg jeg op ad tårnets mange trapper og stiger til vi nåede sneglegangen uden om spiret. Her så jeg til min glæde, at rækværket var så højt og tæt, at min lille person umuligt kunne komme i fare. Bag ved mig havde jeg Lange Nik, og da jeg var bange for, at han mulig kunne blive lige så farlig som "kikkertmanden", steg jeg hurtigt opad indtil jeg sad klemt som en flue helt oppe under kuglen, hvorfra jeg så Sundet, Amager, Kalveboderne og byen ligge dybt under mig, som et uhyre landkort, hvor hestene løb som små, brune fluer. Men pludselig begyndte dette landkort at dreje sig. Sundet løb ind i Kalveboderne, Amager forenede sig med Saltholm, og Christiansborg Slot lagde sig ret ud for Børsen. Samtidig syntes jeg at tårnet svingede forover og jeg kom derved til at se nedad mod kirkegården. O rædsel! – Ved en af gravene stod en grå, kappeklædt skikkelse og stirrede med et par store, runde, blinkende glasøjne lige op imod mig. Det var "kikkertmanden!" – Jeg gav et skrig, faldt om på trappen, og i det samme hørte jeg Kjøges stemme råbe: "kom ned! – Kom ned!"

Som drukken vaklede jeg nogle trin nedad; men her mødte mig et syn, næsten værre end det andet. Slængt hen over trappetrinene lå Lange Nik. Han var askegrå i ansigtet; øjnene stirrede stift og vildt op i luften, og med hænder og ben

spændte han sig fast til rækværk og tårn, idet han råbte: "Hjælp, hjælp! Han trækker mig ned!"

Han var ikke til at få løs. Jeg måtte skræve over ham, men idet jeg løftede benet, greb han fat i det og klamrede sig i dødsangst så fast til mig, at jeg faldt forover, skrigende af smerte. Endelig slap jeg løs fra hans hummerkløer; men tårnet var blevet min gru, og jeg turde ikke se efter, om kikkertmanden stod der endnu. Da jeg kom ned på kirkegården, var han forsvundet.

Det var søndag, en klar, kold efterårsdag. Kirkeklokkerne ringede, men jeg syntes det var til lig; folk gik forbi mig i søndagsklæder og søndagshumør – for mig gik de alle til begravelse. Da jeg kom hjem lå fabrikken øde, tom og søndagsstille. Ingen leg, ingen kammerater – selv Rasmus Kusk var borte, kun lågen til kirkegården stod åben. Jeg gik derind, så tankeløs på de væltede kors og sprukne gravsten, gik så op i de øde stuer og ind i min moders lille kabinet. Jeg åbnede hendes bogskab, ville læse – umuligt! – det var, som lå der støv over hvert et minde, som om sorte edderkopper havde trukket forglemmelsens spind selv over hendes skikkelse. Jeg huskede kun et – kikkertmanden.

Fader kom hjem, spurgte hvad jeg fejlede, men jeg turde intet sige, ikke for alt i verden. Jeg sagde blot, at jeg ikke var rask, og han rådede mig til at gå tidligt hjem for ikke at få mine koldfeberanfald igen. Tidligt hjem! – Ak, havde han anet den skyggeverden, der var draget ind i min sjæl, så havde han ikke givet mig dette usalige påbud.

Skumringen begyndte at falde. Gennem de halvmørke, søndagsøde gader vandrede jeg langsomt hjemad, åndelig og legemlig træt, nervøst hidset til det yderste. Jeg mødte ingen og

brød mig heller ikke derom, men da jeg kom i den porthvælving, som den gang forbandt Børsen med Nationalbanken, trådte en grå, kappeklædt skikkelse ud af en krog og hostede hæst. Det gav et sæt i mig – det var "kikkertmanden", ganske som jeg havde set ham fra tårnet – samme hat, samme kappe og for øjnene et par store, runde, buede briller, i hvilke lygteskæret spejlede sig. Jeg kunne have skreget af rædsel, turde ikke se mig tilbage, gik til af alle kræfter, men han fulgte efter – lange, tunge, taktfaste trin, brudte af hæs, sprukken hoste, der forekom mig som hånende latter.

Ved enden af Børsen drejede jeg af – jeg måtte have fat i et menneske, selv om det var en finlapper-matros, men jeg så ikke en levende sjæl. Der sviredes nede i kældrene, men gaden selv lå i stille, halvmørk øde, og bag ved mig hørte jeg de tunge, taktfaste, traskende trin og den hæse, skrattende hoste. Jeg ville stå stille, men turde ikke; jeg ville løbe, men kunne ikke, jeg klamrede mig til rækværket, mens jeg gik over broen – dér håbede jeg at blive ham kvit – hos Thiele havde jeg jo læst, at ånder ikke magter at gå over rindende vand.

Men han fulgte med, bøjede om ad Strandgade, stadig i hælene på mig – jeg syntes jeg kunne føle hans ånde lige i min nakke. Ud for Kaarsberg samlede jeg al min viljekraft, vendte mig pludselig om og råbte lige i hans ansigt: "Hvad vil De!" –

"Æde dig!", svarede han med hæs stemme, fulgt af en hul, hånende latter. "Æde dig!"

Da var det som fik jeg vinger. Som en pil fløj jeg ned ad Lille Kongensgade, ringede på skolens port, og med hånden på låsen stirrede jeg op ad gaden. Jo – dér kom han langt oppe, grim og

grå, med store, runde, blinkende øjne, der syntes at sende fangende stråler efter mig.

Som i en rus vaklede jeg op ad trapperne. Det var skik at vi meldte os hos Hammerichs når vi kom hjem søndagaften, og mere død end levende trådte jeg ind i den hyggelige, kunstnerisk udsmykkede dagligstue, hvor fru Hammerich sad ene ved lampen og syede.

Hun så op, stirrede på mig og udbrød: "Men Gud, hvordan er det, du ser ud? – Har du set spøgelser?"

Hvor sikkert er ikke en kvindes blik, og hvor lige i centrum ramte hun ikke! Men mig greb spørgsmålet med en forunderlig gru – man kunne altså se, at jeg havde været fulgt af ånder, og jeg mumlede noget om, at jeg var syg.

"Hvad fejler du da?" spurgte hun venlig.

Ak, havde jeg nu blot kunnet betro hende alt, så havde hun hjulpet og trøstet mig, mild og god som hun var. Men trods al min jammer og kvide, kunne jeg ikke finde det forløsende ord. Jeg følte med hemmelig gru, at hvis jeg forrådte den fantastisk gøglende åndeverden, så ville den først ret falde over mig. At sladre på spøgelserne forekom mig værre end at sladre på mine kammerater.

Hun tog min hånd og sagde: "Du har feber! Det er bedst, at du går op og lægger dig. – Du er da ikke bange for at ligge alene deroppe?"

Jo – det ved Gud, jeg var! Jeg kunne have faldet på mine knæ og tigget hende om at blive i den lyse, hyggelige dagligstue – men jeg svarede, at jeg var ikke bange – aldeles ikke – og så bød hun mig venligt godnat.

Rystende af angst famlede jeg mig op ad de mange, mørke trapper. Den gamle bornholmer faldt i slag just som jeg kom forbi, og den snerrende, sukkende lyd klang som kikkertmandens hoste. Det gav et sæt i mig, men i næste nu var jeg oppe i den mørke korridor, og ni rungende slag forkyndte, at det mindst ville vare to timer, inden mine kammerater kom hjem.

Aldrig havde sovesalen forekommet mig så uhyggelig. Det store øde rum lå i dybt mørke, men fra vinduerne faldt et mat halvlys på de hvide håndklæder, der forekom mig som lurende spøgelser. Jeg tændte et lys, men slukkede det straks igen – det lignede kikkertmandens øjne. Jeg ville rulle gardinet ned, men turde ikke komme til vinduet af frygt for, at han skulle stå dernede og trække mig til sig.

Så klang retrætens toner fra laboratoriet. Lange, hendøende hornsignaler, og da de sidste toner svandt, syntes jeg, at alt blev så stille og dødt omkring mig. Jeg listede mig i seng, trak tæppet helt op over hovedet og lå som i en grav.

Man fortæller om Hoffmann, at han til sidst selv gruede for de fantomer, han havde skabt, og at de i feberfantasi fyldte hans sjæl med rædsel. Har Hoffmann virkelig lidt disse kvaler, er det Nemesis, som har ramt ham, thi hvad jeg, og mange andre, har lidt under hans ironisk kolde fremmaning af alle Helvedes ånder, lader sig ikke beskrive. Disse timers kval har jeg aldrig glemt; endnu mindre, hvad de førte med sig.

Overvældet af dagens og nattens syner må jeg til slutningen være faldet hen i en letargisk dvale, thi jeg hørte ikke mine kammerater komme hjem, ja vækkedes end ikke ved en tordentale, som Kjøge holdt fordi en var kommet til at glemme

et parti svinebørster i hans seng. Men henad morgenstunden havde jeg en drøm eller rettere vision så forfærdelig, at den var på nippet til at røve mig forstanden.

Det forekom mig, at jeg var i fabrikkens gamle laboratorium, men det var så underligt forandret. Sorte tæpper var trukket for vinduerne, sorte draperier tilhyllede væggene, og i stedet for faders digler, kolber og retorter, så jeg på et langt bord de særeste marionetkarikaturer med nøddeknækkeransigter og røde glasøjne, der luede i skæret fra de mange små glødende ovne, som sprudede og knitrede med blålige, flakkende luer. På væggene hang de underligste instrumenter, blandede med drev, med hjul og skruer af et underligt blodrødt metal, der lyste i skæret fra de flammende ovne. Ude – langt borte, som bag et tæppe – hørte jeg dybe, klagende toner, som nærmede sig mere og mere – jeg kendte dem igen – det var Weyses sørgemarch, den Livjægerne spillede, når de fulgte lig. Stærkere, mere brusende klang disse, snart smeltende, snart sønderrevne akkorder, og nu begyndte dukkerne på bordet at følge lig med de særeste fagter og grimasser, hoppede ned ad bordet, og forsvandt en efter en under den gamle, alkymistiske ovn.

Da hørte musikken op. Alt blev så forunderligt gravstille mørkt, men i denne mørke stilhed betoges jeg af en usigelig angst – jeg følte at dæmonerne var mig nær. Pludselig lød inde fra guldpolererstuen en hæs, skrattende hoste, døren gik op, og ind i mørket gled to skikkelser, den ene grå, den anden sort – jeg kendte dem begge trods deres sorte masker – ville skrige om hjælp, men formåede ikke at få en lyd over mine læber.

Så sugede kikkertmanden mig til sig med sine røde, stirrende glasøjne, lagde mig op på bordet og sagde med hæs,

hånende stemme: "Han duer ikke – han må skrues om."

Sandmanden nikkede, tog en hvidglødende digel ud af den nærmeste ovn og hældte det gnistrende, glødende sand i begge mine øjne. Jeg syntes det brændte mit hoved hult – det var som sloges der glødende kløer helt ind i mit inderste Jeg, og dog kunne jeg ikke skrige, ikke røre mig – alt var som lamslået, den dybeste sjælerædsel gjorde mig til et følende lig.

Fra de sorte vægge tog de skruer og tænger, prøvede og passede dem i hvert af mine ledemod, skruede dem løse, satte andre i stedet, gav mig glasøjne, og fyldte mit hoved med en hed, glødende masse, der tyngede som bly.

Så klang den fjerne, højtidelige ligmarch på ny. Men jeg rejste mig op, gav mig til at kvække og danse som automatdukkerne på bordet, vildere, galere, jo dybere tonerne lød. Jeg var blevet til en puklet, hjulbenet Polichinel med stive, stirrende glasøjne. Alt inden i mig var som et urværk, skjult mekanik – jeg var en stor marionet der gjorde krumspring til gravmusik.

Kikkertmanden lo med sin hæse, skrattende hoste, men så sagde han pludselig, idet han stirrede på mig med sine, store røde øjne: "Hvad er det? – Vi har jo givet ham en gals hjerne!"

"Så må han smeltes om," sagde sandmanden.

I det samme gled dækslet fra den gamle, alkymistiske ovn ned i gulvet. Jeg så et uhyre, flammende bål derinde. Sandmanden greb mig med sine kæmpearme, løftede mig højt i vejret og slyngede mig som en bold ind i flammerne. Jeg udstødte et vildt, skingrende skrig og vågnede med en følelse af, at jeg var spiddet til sengen og at mit hoved var kløvet i lutter brændende stykker.

Kjøge fo'r skændende op af søvne, men så snart, at der var noget alvorligt på færde, thi jeg talte vildt og mit hoved brændte som ild. Op ad formiddagen kom Emil Fenger, skolens læge, for at se til mig. Han var en usædvanlig mild og kærlig personlighed, ret en læge til hvem børn kunne få trøstig tillid, men desuagtet formåede han intet over mig. Jeg turde hverken betro ham mine legemlige eller åndelige lidelser, men græd uophørligt, og det var vist meget tossede svar han fik på alle sine velmente spørgsmål.

Og dog har han vist forstået mig, thi pludselig sagde han: "Jeg ved ikke, hvad du fejler – men jeg tror det er bedst, at du kommer hjem."

Midt i min elendighed lyste disse ord som solskin. Fenger så det, klappede mit hoved og sagde, idet han så på mig med sine dybe, noget melankolske øjne: "Stakkels dreng!"

Det var kun to korte ord, men det var de første kærlige, de første forstående, jeg i lang tid havde hørt. Jeg har glemt mange bitre, mange hånende ord, men disse to og så det kærlige blik, der ledsagede dem, vil jeg huske til min dødsdag.

Andet kapitel

Min første rejse. – Vinterophold på Valbygård. – Høierups meriter.

Når man ser tilbage på længst forsvundne tider, går det en som astronomen, der i den sene efterårsnat stirrer op mod det dybe, uendelige himmelrum. De store begivenheder står som klare, lysende stjernebilleder, hvortil erindringen knytter berømte navne, de mindre må nøjes med et tal og en dato, men så svæver der hist og her store, vage tågepletter, uden skarpe konturer, tåger, der består af en homogen, roterende masse, hvori kun hist og her enkelte stjernepunkter begynder at dukke frem.

Hele den periode, der fulgte efter hin rædselsfulde nat, står endnu for mig som en sådan halvt tilsløret, vag tågeplet, hvor den ene dag formede sig som den anden, sorgfuld, tung og grå, indtil endelig befrielsen kom og tågepletten trak sig sammen til lysende klarhed, på ny beskinnet af livets almægtige sol.

Den forunderlige drøm, der så mægtigt havde gennem rystet mig, gik på en vis måde i opfyldelse; thi som en sørgelig åndelig krøbling, som en viljeløst tanke-automat vendte jeg tilbage til mit hjem, hvor alt forekom mig tomt, dødt og glædesløst, hvor alt, selv de gamle, længselsfuldt savnede omgivelser, ja endog mine fordums venner og kammerater, modtoges med træt livslede og grå tungsindighed.

"Jeg var livstræt, mæt af dage" – ja, det klinger næsten som affektation, når der tales om en tolvårs dreng, men der havde været for stærke magter imod mig, og fjederen i urværket brast,

fordi den var blevet spændt for hårdt. Alle hjul og alle drev stod med et uløseligt stille, og viseren på det sprængte ur pegede uafladeligt på et og samme mørke punkt; men om dette iagttog jeg en ubrydelig tavshed, det blev mit livs iskolde, nattemørke pol, hvor ingen sol strålede, ingen stjerne blinkede, og hvor, fremfor alt, ingen måtte se ind i, i min tilværelses dybeste hemmelighed.

"Han har jo fået en gals hjerne!" – disse rædsomme ord forfulgte mig vågen og i drømme; jeg kunne ikke blive dem kvit, og jeg vidste jo, at der kun var én måde, hvorpå den kunne reddes – jeg måtte "smeltes om", det vil sige, jeg måtte dø og så begynde hele det elendige liv forfra, således som jeg havde læst det i Heibergs "De nygifte ", der havde gjort et mægtigt indtryk på min barnlige fantasi.

Næst efter at være sindssyg er frygten for at blive det den mest pinefulde tilstand, hvori noget menneske kan komme. Man taler så meget om legemlige lidelser, men hvad er selv de hårdeste smerter mod denne stille, stadigt knugende, evigt isnende angst for at man skal miste sit åndelige jeg og blive til en afsindig automat, der raser afsted indtil fjederen springer, for så at synke sammen i sløv slaphed og fjollet forglemmelse af sit selv. Disse kvaler er af en så ejendommelig nagende natur, at intet helvede mægter at måle sig dermed.

Hos mig blev denne frygt til en tvangstanke, der vågnede med mig om morgenen, gik til sengs med mig om aftenen, og beherskede mine natlige drømme, så at de til sidst antog form af syner og hallucination. Meget var der, som havde bidraget til at fremkalde denne sygelige tilstand. Jeg var blevet overanstrengt i skolen, overdrillet i pensionatet, havde lidt af

sorg og hjemve i mange og lange dage; men hvad der mest af alt nærede denne usalige tvangstanke, var bevidstheden om, at min moder var død som sindssyg, og at jeg efter al rimelighed havde arvet en disposition, der tidligere eller sildigere ville komme til udbrud. Men fremfor alt var det dog Hoffmann, der havde gjort udslaget. Det var hans dæmoner, der beherskede min stakkels, sygelige barnefantasi, og mod dem gaves der ingen våben. De forfulgte mig over alt, vågen og i drømme, og over alt hørte jeg de grufulde ord: "Han har jo fået en gals hjerne!"

Hvorledes disse ord som en rød tråd slyngede sig gennem hele mit åndsliv, husker jeg endnu et bevis på.

En dag tog fader mig med på Ryssensten Badeanstalt. Da jeg så de store kedler, de mange rør og haner, da jeg hørte den sukkende lyd af vandet i doucherne kom der en hemmelig angst over mig, og denne forøgedes ved synet af bademesteren – hans store hornbriller lignede jo kikkertmandens øjne. Men da han så hostede hæst og med et skulende sideblik sagde: "Ja, den lille fyr skal *jeg* nok tage mig af!" steg min angst til rædsel. Skælvende sad jeg og ventede på, hvad der skulle komme, og da fader gik ind i sit badeværelse uden at tage mig med, følte jeg mig fortabt. Lidt efter kom manden tilbage, tog mig ved hånden og sagde: "Nu kan du tro, at jeg har lavet det rigtig varmt til dig."

Det var kikkertmandens stemme, det var kikkertmandens øjne, og gysende fulgte jeg med ham til en dør, hvorpå der stod malet et stort G. Det var værelsets bogstavnummer, men for min syge fantasi blev det symbolik. G kunne jo umuligt betyde andet end Gal. Med et skrig rev jeg mig løs fra bademesteren,

snappede min kasket og stak i det vildeste løb tilbage til mit hjem, hvor jeg skjulte mig i en krog under den bitreste gråd. Her fandt fader mig, men hvorfor jeg græd, og hvorfor jeg var løbet min vej, ville jeg ikke sige – hele min sygelige fantasiverden bar jeg indesluttet i mig selv.

Man vil mulig undre sig over en så hårdnakket indesluttethed hos et barn; men den havde sine gode grunde. For det første frygtede jeg min egen åndeverden. Kom den for lyset, ville dæmonerne først ret falde over mig. For det andet frygtede jeg for mine omgivelser – særlig for doktor Trier. Fik han først at vide, hvorledes jeg havde det, ville han sende mig bort som min moder – og så var jeg fortabt. Følgelig tav jeg og græd – andet kunne jeg ikke gøre.

Trier, denne dygtige og højst elskværdige læge, formåede intet mod denne forstokkethed. Min sygelige tilstand antog han for suiter af den lollandske feber, så for orm – men den orm, der dagligt fortærede mig, anede han ikke. Han proppede mig med piller og miksturer, plagede mig med kolde bade og diæt – men alt til ingen nytte. Så rystede han på hovedet og sagde til fader, at det hele vist hang sammen med pubertetsperioden, og da jeg ikke forstod dette fremmede ord, bestyrkedes jeg end yderligere i den tro, at jeg måske allerede var gal, og at det derfor netop gjaldt om at ingen fik det at vide.

Hvem kender ikke disse efterårsdage, hvor luften er klam og kold, hvor tågen hænger tung og tæt, hvor intet synes at kunne bryde himlens blygrå hvælving? Så kommer der en pludselig lysning, det første blå titter frem, skyerne fordeler sig, tågerne spredes, og i rødgyldent solskær tindrer duggens dråber i det

mangefarvede løv og falder som forløsende tårer over oktoberdagens sidste, spraglede blomsterflor.

På en sådan trist oktoberdag var det netop, at fader og jeg vandrede ud ad Vesterport. Trier havde anbefalet lange spadsereture, og så liden tid fader havde, fulgte han dog med – han frygtede vistnok for at lade mig være alene. Målet var Søndermarken, men vejret var klamt og koldt, tågen lå som et tæt, gråt slør over det landlige Vesterbro, men tungest og tættest lå tågen over mit sind. Uden at mæle et ord vandrede jeg ved siden af min fader, der så lidende og bekymret på mig.

Over Frederiksberg Have nåede vi ind i Søndermarken. Tågen begyndte at fortætte sig, faldt som raslende stænk ned over de tørre, visne blade og glimtede i græsset på edderkoppernes spind. Alt syntes mig så muggent og forsumpet, alt lå i den grad kirkegårdsagtigt for mig, at selv kragernes hæse, monotone skrig forekom mig velgørende – de brød dog denne rædsomme, øde stilhed; men så kom jeg til at tænke på kikkertmandens hæse hosten, og jeg bad fader om at vende hjem.

"Hvad et der nu i vejen?" spurgte han – han kunne læse den lønlige gru i mine øjne.

Jeg svarede ikke, og i dyb tavshed fortsatte vi vor vej.

Da – just som vi gik op ad en stejl skråning – brød solen frem i hele sin vælde. Tågen rullede sig sammen, blev fra et tungsindigt himmelslør til lyse, drivende bomuldsskyer, der for en let brise fløj hen over Søndermarkens træer som store, svævende svaner, der drog til de fremmede strande.

Et væld af solguld slog ned over Søndermarkens mangefarvede løv, faldt i brede, fløjlslyse striber hen over det

dugbehængte græs og forvandlede vejen til en skinnende sollys flade. På denne så jeg pludselig et lille smaragdgrønt dyr komme løbende. Jeg bukkede mig ned, tog det op – det var *Carabus nitens*, en sjælden, metalglinsende løbebille, som i mange år havde været mine ønskers højeste mål.

I dette øjeblik svandt for første gang tvangstanken bort, og tungsindighedens grå tåger blev til drivende bomuldsskyer. Glæden over mit fund, ivrigheden efter at bevare det jog alle andre tanker på flugt, og da jeg endelig havde fået det anbragt i faders brillefutteral, opdagede jeg med en vidunderlig følelse af befrielse, at det var blevet mig muligt at få tankefæste et andet sted end i dæmonernes verden. Således kan den usleste orm og det ringeste kryb blive til frelse for en menneskesjæl.

"Fader – jeg tror, jeg kommer mig!" udbrød jeg, og et smil, det første i lange tider, gled over mit ansigt.

Han trykkede min hånd og sagde glad: "Det må du fortælle doktor Trier."

Da gøs det atter i mig, men på hjemvejen tænkte jeg dog mere på mit fund end på fantomerne, og doktor Trier – ja, han kom jo først i morgen.

Men allerede om eftermiddagen var han hos os og havde en lang konference med fader. Jeg blev kaldt ind i moders lille kabinet, og dér sad Trier med det mest fornøjede ansigt af verden. Han tog mig på sit skød, så mig ind i øjnene og sagde: "Nu har du længe nok været syg – det er på tide at du kommer dig; men skal jeg kurere dig, må du sige mig, hvad du går og grubler over, ellers kan jeg det ikke. Fortæl mig nu, hvad der ligger dig på hjerte og skjul intet som helst for mig. Jeg skal ikke sige det til nogen, og for mig behøver du ikke at være bange."

Der var noget så kærligt og fortroligt i hele den måde, hvorpå Trier tog sagen, at jeg brast i gråd.

"Nå, nå!" sagde han, "hør nu op med at vande dine små høns – det kommer der ikke noget ud af. Lad mig høre, om der er noget, du er bange for? Du kan jo hviske det til mig."

Jeg tror, at det var de sidste ord, som løste den trolddom, der så længe havde bundet mig. Omslynget af hans kærlige arme begyndte jeg mit lange skriftemål. Stille grædende fortalte jeg ham alt – mine lidelser i skolen, min dybe, nagende hjemve, min frygt for fantomerne og min kvælende angst for, at jeg var bestemt til at arve min moders skæbne.

"Tænkte jeg det ikke nok!" udbrød Trier, idet han satte mig ned og gik ind til fader.

Der fulgte en ny konference, hvorunder jeg frygtede det værste; men så kom Trier farende ind, tog mig atter på skødet og spurgte aldeles umotiveret: "Er du bange for at få børn?"

Spørgsmålet kom så pludseligt og forekom mig så ubegribeligt, at jeg nøjedes med en forbavset stirren.

"Nå! – ja, forstå mig ret; jeg vil blot vide, om du tror, at *du* kan få børn?"

Nej – det kunne jeg ganske bestemt ikke.

"Ja, ser du det? – Så behøver du ikke at være bange, thi den sygdom, din moder havde, kan ikke arves af *dig*. Det er en sindssyge, som kun udvikler sig efter fødsler – følgelig kan du ikke få den; det vil jeg give dig attest på."

En uhyre byrde faldt ved disse ord fra mit sind. Beviset var så kort og fyndigt, at jeg ikke et øjeblik drog det i tvivl, men tog det som en uomstødelig kendsgerning.

Triers skarpe blik opfattede straks dette og han vedblev: "Du er blevet overanstrengt, skræmmet, og har derfor set spøgelser allevegne. Hvad Hoffmann angår, så skulle Fanden tage ham og den, der har sat ham ind i skolebiblioteket. Hans historier er jo ikke andet end deliriumsfantasier. Det er ham, der har fået en gals hjerne, og ikke dig. Nu skal du ud på landet til din onkel, og så pokker i vold med skole, Hoffmann og alle hans spøgelser. Men skulle de komme igen, så beder du din onkel om en hest, og rider til du ikke kan mere, så skal du se, at spøgelserne pakker ind."

Med disse ord sagde Trier farvel, og den nat sov jeg for første gang atter barnets sunde, rolige søvn.

En rejse til Slagelse, der nu tager en time, var den gang en hel begivenhed, der krævede en dags rumlende kørsel på en umagelig dagvogn, hvor man sad stuvet som sild i en tønde. Men for mig havde denne tur en særegen betydning – det var første gang, at jeg skulle rejse alene, og ikke lidet beklemt betrådte jeg postgården, hvor vor gamle Karl Jørgen allerede stod med min kuffert.

Som en anden bylt blev jeg af konduktøren langet op på den høje vogn og dalede ned mellem to trivelige madammer, der glædede sig over at få en så smækker rejsefælle. Men glæden varede ikke længe; thi kort efter trådte en svær mand, iført en af datidens rejsekavajer med en syv, otte slag, frem og råbte arrigt: "Smid den dreng ned! Han har ikke noget at gøre deroppe! – Smid ham ned!"

Jeg stirrede på manden. Han havde et forskrækkelig grimt ansigt, stygge tænder, og hans skæve mund blev endnu skævere,

mens han råbte: "Smid ham ned – han sidder – på *mit* nummer!"

Jeg kunne godt have antaget denne skikkelse for en broder til kikkertmanden; men nu lod jeg mig hurtigt berolige med, at det var den berømte professor Molbech, der var vred.

Så blev jeg varpet ud fra madammerne og anbragt mellem to ældre herrer forude. Den ene var meget tyk og havde et stort rundt, jovialt ansigt; den anden var en lille, mager mand, med et venligt, intelligent blik, en krum ørnenæse og en sort kalot på det skaldede hoved. Den tykke puttede mig ned under sig og sagde med et blik på Molbech: "Ham skal du ikke bryde dig om! – Han har altid ondt i maven!"

Så knaldede postillonen, blæste en flot melodi og ud rumlede vi fra den morgenstille, tågede by til det frie, friske land, som skulle give mig sundhed og kræfter.

Da vi havde nået Roskilde og "bedet", hvilket betød en solid frokost, entrede begge de gamle herrer op i et glimrende humør, som ligefrem ærgrede Molbech, der fandt frokosten under al kritik fordi han ikke kunne tåle ål i gelé. Med disse ål gjorde den tykke mange løjer, og da vi var nået til Sorø, trak han et flaskefoder frem og spurgte, om min mave kunne tåle solbærrom. Det troede jeg nok, og da aftenkøligheden meldte sig, gik den lille tumling fra hånd til hånd, indtil jeg pludselig mærkede en vældig kurage, der gav sig luft i forskellige, ganske umotiverede latterudbrud over de arrige bemærkninger, der af og til gjordes af manden med kuskekavajen.

Så spurgte den tykke mig pludselig, om jeg sang salmer.

Nej, det gjorde jeg da ikke. Jeg kunne kun den: "Dejlig er den himmel blå".

"Men i dag er den grå, og så duer den ikke," sagde den tykke. "Nej, nu skal du få en af mine."

Og så sang han:

"Schönes Mädchen! – Galantes Gretchen!
Was kannst du machen, was kannst du spielen? –
Horch ich kann spielen auf meinen Dudelsack –
Bru dru duraru!
Das ist mein Dudelsack!"

Nu tog manden med kalotten fat på det næste vers, og så gik det med tromme, fløjte, gige, orgelværk, indtil manden med kuskekavajen rasende råbte: "Må jeg bede de herrer lægge bånd på Deres munterhed! Det er, min salighed, dog for galt, at sligt skal passere på en kongelig dansk dagvogn!"

"De skulle vel ikke kunne sige mig, hvad en reje er?" spurgte den tykke.

"Å, den tossede trykfejl [Note 2)] behøver De ikke at rive mig i næsen," svarede Molbech.

Men fra dette øjeblik var det, som havde han et begplaster for munden, og under stor munterhed rumlede vi op ad Slagelses slet brolagte gader og svingede ind i den gamle postgård.

Men her mødte mit første og eneste rejseuheld. Der var ingen vogn fra Valbygård, og der stod jeg ene og forladt midt i den mørke, fremmede by uden en skilling i lommen.

Jeg stak i et stort skrål, men den tykke – det var "Tykke Plesner", senere min lærer i historie – sagde: "Du kan godt køre med ham dér – han skal lige forbi Valbygård."

Så tog den venlige mand med kalotten mig op på sin vogn, og i mulm og mørke kørte vi den halve mil til Valbygård. Her blev jeg sat af og den gamle herre sagde: "Nu kan du hilse din onkel

og sige, at det er pastor Zahle fra Kirke-Stillinge, som har frelst dit liv, og skulle du få lyst til sommerpærer, så har vi nogle endnu."

Den gamle præstegård i Kirke-Stillinge blev senere et yndet valfartssted, hvor jeg tilbragte mangen feriedag i selskab med den elskværdige, joviale præst og hans ligeså elskværdige børneflok, af hvilke især Frits blev min legekammerat.

Kun lidet anede vi den gang, at han som højesteretssagfører skulle føre min sag mod den bekendte bogtrykker og redaktør Armand Carrel Bang i Næstved, og frelse "Bruden fra Rørvig", samt flere andre af mine arbejder fra at vandre landet rundt i elendige eftertryks-udgaver.

Valbygård, et gods på ca. tusind tønder land, var i 1847 meget forskellig fra nu. I stedet for den store, pragtfulde hovedbygning afgav en lang, fugtig længe, den nuværende mejeribygning, en tarvelig bolig, og det må vistnok have faldet min onkel og især min tante Grethe hårdt at ombytte Fredsholms store lyse sale med disse små, indestængte rum; men han var en energisk landmand, der så mere på jordens bonitet end på bygningernes, og hun en trofast, alt opofrende hustru, der forstod at højne de lave stuer til et gæstfrihedens hjem, hvor alle gode ånder og alle gode venner mødtes i det hjerteligste, fortroligste samliv. Mild og kærlig, fordringsløs og glad besad hun denne forunderlige evne at kunne overføre disse egenskaber på alle sine omgivelser. Alene hendes smil, hendes latter virkede befriende, og den inderlige, troskyldige måde, hvorpå hun talte med store og små, gjorde et så forunderligt, hjertebetagende indtryk, at jeg følte mig bundet

til hende som en moder. Mange og lykkelige dage har jeg tilbragt under Valbygårds tag både den gang og senere; men tante Grethe var dog solen, der selv i de mørkeste dage aldrig skjulte sig bag skyer, og aldrig har jeg talt eller følt med noget menneske, således som med hende.

Da jeg den næste morgen vågnede i det gamle hyggelige værelse, hvor grankoglerne knitrede og lyste i den store vindovn, kunne jeg have skreget højt af glæde; thi hele verden forekom mig forandret som ved et trylleslag. Gennem de små forvitrede ruder skød oktoberdagens gule sol sig ind, farvede ruderne med perlemoderglans, luede i vindovnens blanktpolerede kobbertromle og listede sig så som en smal skråstribe ind i alkoven, hvor den luede i karaflen på den gammeldags servante. Ud fra vindovnens åbne messingdøre strømmede en sød duft af tantes velbekendte potpourri, og på den nederste afsats brasede et par flaskeæbler, som jeg havde set i tantes sykurv den foregående aften. Gud velsigne hende! – Det var rigtignok noget andet end sovesalens lumre luft og kolde stjerner – her luede sol, lys og knitrende ild, her var blå himmel og efterhøstens mangefarvede løv, men fremfor alt, landets velsignede fred. De eneste, der her sloges, var et par kalkunske haner, som under hønernes udelte beundring sprang buk over hinanden med udbredte vinger og struttende haler; det var dog mere komisk end egentlig krigerisk.

Jeg kunne ikke sove et minut længere; jeg måtte ud for at tage min ny verden i besiddelse, og få minutter efter stod jeg ude i den store, græsbevoksede, slet brolagte gård, hvor ænderne snadrede og gæssene hvæsede, mens de med vippende gumpe

og fremstrakte halse styrtede sig ud i den store andepark, hvor hestene vandedes.

Hvis jeg ville sige at det daværende Valbygård havde noget stilfuldt eller imponerende i sin arkitektur, da ville jeg fare skammeligt med usandhed. Den lignede nærmest en stor bondegård, hvor laden er den dominerende; fremviste dernæst en mængde lavere længer, der fungerede som staldbygninger, vognremiser, mejeri etc., og det hele var efter god gammel dansk stil således sammenbygget og indeklemt, at en eneste svovlstik ville være nok til at forvandle alt til en rygende askehob. Således så den ud i 1846, og således ser den omtrent ud endnu, med undtagelse af den pragtfulde hovedbygning, som Albert Winstrup opførte i halvtredserne.

Det blev mig dog hurtigt klart, at jeg ikke i denne gård kunne finde mit kongerige. Ganske vist kunne det være meget fornøjeligt at sejle på en ladelem ud og vinde et søslag mod gaserne i andeparken; men ellers var der intet, der særligt tiltalte mig, thi som ægte københavnsk latinskoledreng forstod jeg mig hverken på får, køer eller heste, og om svin vidste jeg ikke stort andet, end at de efter døden opstod som skinker.

Da hørte jeg en lystig fløjten, fulgt af et ægte jysk: "Hvor skal du hen, Kirsten?" og jeg så en ung bondepige smile polisk til en bluseklædt mand, der bødede en fiskeruse, som hang over en tæt tjørnehæk. Han stod ved en bred trælåge, der førte ind til frugthaven, hvis gule bergamotter og røde karviller lyste i morgensolen. Det var et såre fristende syn; men hvad der gjorde mig noget betænkelig, var to store gule dogger, som fo'r ud af deres hundehuse med rasende gøen, da jeg nærmede mig.

"Kan jeg gå der ind?" spurgte jeg manden med fiskerusen.

"Ja, når du ikke kommer Diana for nær, for hun har hvalpe, og hun bider sådan en smalprins som dig over som en skrå."

Jeg forcerede indløbet med kølvandslinjen midt mellem begge de glubende bæster, og nåede lykkelig ind i den store lindeallé, der omgav haven som et gyldent bælte med faldende blade. Hvor forskellig var ikke Valbygårds gamle have fra den, der senere formede sig under slotsgartner Rothes kyndige hånd. Stemanns have var som selve gården holdt i den reneste bondestil. Store grupper af asters, georginer og stokroser vekslede med berberisbuske, stikkelsbær og ribs. En vældig køkkenhave indtog havens bageste parti, og til venstre lå en dejlig gammel frugthave – over alt skinnede i græsset de gule bergamotter og de rødmende æbler.

Se det var et kongerige! Jeg samlede mine undersåtter op, spiste nogle af dem på stedet og proppede resten i mine lommer, så de struttede derved. Nu gjaldt det blot at komme forbi den skrækkelige Diana, der trods sin kyskhed havde seks hvalpe inde i hundehuset. Lågen stod åben, og i fuldt løb styrtede jeg tilbage; men idet jeg svingede forbi Dianas tempel, fo'r hun, hylende af raseri op imod mig, lænken brast, og i næste øjeblik rullede jeg, pærerne og Diana hen imod manden med fiskerusen. Men aldrig har jeg nogensinde set en hund få en sådan behandling som den, der overgik gudinden. Manden med fiskerusen styrtede sig lynsnart over den, greb den i nakken og slyngede den over tjørnehækken ind i haven, så Diana hylede derved. Derpå rejste han mig op og sagde: "Ja, din trøjeryg får du lade Diana beholde til hendes hvalpe – den kan jeg ikke tage fra hende, for hun er det glubskeste bæst på hele

gården; hun røg på dig, fordi hun troede at du stjal pærer, det har gartneren lært hende."

Dermed gav han sig til at fløjte og pusle med fiskerusen, som om der intet var i vejen, og jeg listede ryggesløs ind i mit kammer, glad over ikke at være gået i hundene den første dag på Valbygård.

Den næste morgen stod tante ved min seng med et brev fra Trier. Han forlangte deri, at jeg hverken måtte læse eller skrive, at jeg altid skulle være i fri luft, og at jeg skulle gå mindst et par mil hver dag, eller ride, hvis jeg kunne.

Det sidste ville tante ikke indlade sig på, men foreslog at overgive mig til Højerup – han skulle nok kurere mig.

Jeg fik en græsselig angst for, at hun ville sende mig til en sindssygelæge i Slagelse og spurgte ængstelig, hvem denne Højerup var.

"Det var ham, som i går frelste dig fra at blive skambidt af Diana. Kan du lide ham?"

Det kunne jeg nu aldeles ikke, thi jeg har altid haft en afgjort aversion for trætøfler, staldkarlskitler, rødt, uredt skæg og filérpinde, der bøder fiskeruser på en tjørnehæk. Københavnske skoledrenge lider tit af en dum fornemhed – det er noget der hører deres kommende studentervæsen til.

Da tante ikke fik noget svar, foreslog hun, at vi skulle gå over til Højerup, som boede i en af gårdens sidelænger – højt regnet troede jeg nok, at han kunne være staldkarl eller sådan noget.

Men der forestod mig en glædelig overraskelse. Ud af husets smalle dør trådte en bredskuldret, statelig mand, med en grå jægerhat på det brune, noget krøllede hår. De demokratiske trætøfler var ombyttede med et par langskaftede vandstøvler,

lærredskitlen havde forvandlet sig til en grøn snorefrakke, der sad som støbt over hans kraftige skikkelse, og på brystet dannede hundepiskens skaft og jagttaskens rem et korsformet bandolér, hvortil krudthorn og haglpung sluttede sig. Hans ansigt var vejrbidt, brunet af sol og vind, hans øjne stålgrå, omgivet af disse tætte rynker, der røber langsynets evne, og hans røde skæg, der i går stod som et pjusket krat, var i dag næsten kavalermæssigt plejet; thi når Højerup skulle på jagt, var han herregårdsskytte, ved fiskerusen staldkarl – det var hele hemmeligheden.

Da tante var gået, så skytten op og ned ad mig på en vis medlidende måde og spurgte: "kan du skyde?"

"Næ!"

"Kan du ride?"

"Næ!"

"Hvad fanden har du da lært?"

"Jeg kan latin," sagde jeg, overbevist om dette svars knusende virkning.

"Ja, du ser mig ud til allehånde, så klejn du er," sagde skytten med en næsten hånlig betoning. "Men det kan du ikke jage bekkasiner med. Vil du ha'e en skyder?"

"Hvad er det?"

Højerup trak på skuldrene, så de tydeligt udtalte ordet "idiot", gik så ind og kom tilbage med en lille fuglebøsse, som han rakte mig med de ord: "Nu kan du jo slæbe på den."

Jeg kiggede ned i løbet for at se, om den var ladt; men Højerup bemærkede tørt: "Du behøver ikke og kigge så dybt, for der er langt til bunden; forresten kigger man aldrig i en bøsse på den manér."

"Er den da ladt?"

"Nej gu' er den ej – dertil holder jeg for meget både af dine og mine øjne. Du skal blot lære at gå med en bøsse først – giv hit, så skal du få en knaldhætte på, den gør så vist hverken dig eller hønsene skade. Kom nu, så skal vi ud til dem!"

Jeg blev noget forundret over, at skytten ville hjemsøge så fredelige dyr, men traskede dog troligt bag efter ham en halv mils vej, til vi nåede en uhyre roemark. Her udtalte skytten de mystiske ord:

"Pas på, Chasseur!" – og Chasseur, en prægtig sort og hvidplettet hønsehund, listede sig med sænket hale ind mellem roerækkerne – Højerup og jeg bagefter.

Af alle skrækkelige ting kender jeg ingen skrækkeligere end på en kold oktober morgen i en tynd lærreds dragt at vandre mellem dugslagne roeplanter. Ti minutter efter var jeg dyngvåd til brystet, havde skoene fulde af jord og min lille skyder dryppende af vand; men frem gik det gennem uendelige roetoppes snorlige rader, uden at Chasseur syntes at få lejlighed til at passe på.

Pludselig indtog den en højst mærkelig stilling: halen blev stiv som en pind, den højre forpote krum som en klo, og så stirrede den med begge øjne så dybsindigt ned i jorden, at jeg troede den ville fange muldvarpe.

"Hvad er det?" spurgte jeg.

"Hold kæft!" svarede Højerup aldeles umotiveret, og vinkede bagud med venstre hånd.

Pludselig hørte jeg noget snurre op omkring mig som flyvende rumlepotter.

Jeg dukkede mig befippet, men Højerup gjorde en lynsnar vending, to skud knaldede over hovedet på mig, og i næste øjeblik var jeg lige ved at få en agerhøne i kasketten.

Nu først gik jagtens ædle kunst op for mig, men ak, hvad hjælper det, når man er latinskoledreng og kun har en knaldhætte på sin skyder!

Efter roerne kom turen til et par stubmarker, hvor Højerup skød nogle harer, og endelig til Kragemose og Bilsø efter vandfugle. Da jeg sent på aftenen nåede hjem, var jeg så udaset, at jeg ved aftensbordet faldt i søvn med mit smørrebrød i hånden.

Og som denne første jagtdag var gået, således gik mange andre, snart i skovens ensomme dybder efter de listige snepper, snart i moser og kær efter bekkasiner og ænder, snart langs åens sivbræmmede, bugtede bredder, hvor odderen havde sin hule; thi Valbygård var dengang rig på vildt og fisk, langt rigere end nu, hvor udtørringer, vandreguleringer og alskens rydning har mindsket den naturlige dyreverden.

Hvor var Højerup dog fortrolig med denne, hvor udmærket kendte han ikke hvert dyrs røst, lige fra glentens skarpe skrig på dens kredsende flugt til suderens sukkende smask, når den skjuler sig mellem rørene. Han kendte hvert dyrs spor i den nyfaldne sne, vidste hvor ræven og brokken havde deres grave, og hvor bukken stod på de ensomme skovplæner. Dertil var han fuld af eventyr og de lystigste jagthistorier, og når vi under et bøgetræ i skoven, eller på en tue i mosen fik vore store rundtenommer frem af jagttasken, kunne han komme med så snurrige historier, at jeg glemte at spise, blot for at lytte til dem.

Han var en udmærket skytte, en stærk og modig mand, og derfor en frygt for vildttyvene fjern og nær. Han havde egentlig kun én fejl, og det var hans ubændige hidsighed. Jeg skal fortælle et par eksempler derpå.

En dag var vi taget ud på ålefangst, og stagede os ned ad åen i en fladbundet pram, en såkaldet ege. Vi lagde ind under rørene tæt ved en bro, på hvilken der stod en lang, opløben bondedreng, og her fik vi vore lystere frem og begyndte at stange efter ål, idet vi langsomt drev ned imod broen, hvor drengen stod og grinede ad os.

"Hvad griner du ad?" råbte Højerup op til ham.

"Jeg griner ad jert ålestangeri," svarede drengen. "For i går trak vi bundvåd og tog hver evige en."

"Nå, så det gjorde I!" råbte Højerup forbitret. "Vidste I da ikke af, at det var godsejerens lod, I fiskede på?"

"Ja, det kerer vi os inte om," grinede bondedrengen igen; "men jeg vil æde hver evige ål levende, som I fanger her."

"Nå, så det vil du, din tyveknægt!" skreg Højerup rasende, idet han jog lysteren dybt ind mellem rørene. "Tøv lidt, så skal du straks få ålesuppe!"

Skæbnen tog Højerup på ordet, thi idet han trak lysteren til sig, hang en vældig ål sprællende mellem dens grene. I samme nu gjorde Højerup et lynsnart spring ind imod broen med lysteren i hånden. Fanden tog ved bondedrengen, men Fanden tog også ved Højerup; de forsvandt begge i fuldt løb ind over en eng, hvorfra jeg snart hørte nogle halvkvalte skrig. Da jeg nåede stedet, lå bondedrengen så lang han var på ryggen, Højerup havde sat knæet på hans bryst, og jog med højre hånd den sprællende ål ned i bondedrengens gab, så han blev sorteblå i

ansigtet derved. Først på mine indstændige bønner trak han ålen tilbage; men aldrig i mit liv har jeg set noget menneske spytte så meget slim, som denne bondedreng gjorde efter nydelsen af sin ålesuppe.

Den anden begivenhed var langt alvorligere, og fyldte mig med dyb beundring for Højerups evner til at tage en krybskytte på kornet.

Vi skulle hente en buk i Valbygård skov, som ligger et par mil borte fra gården, og havde derfor fået os et lille enspænderkøretøj, hvor jeg agerede kusk. I det klare frostvejr rumlede vi hen over rimbelagte markveje, men da vi nåede skovløberhuset, fortalte konen, at manden var ude efter noget, hun vidste ikke hvad.

På Højerups ansigt kunne jeg straks se, at der var ugler i mosen, thi han brummede et undertrykt: "Nå sådan! Ja, denne gang pelser vi Mikkel."

"Skal vi også på rævejagt?" spurgte jeg.

"Ja, det lader til det," svarede Højerup; "men når jeg vinker bagud med hånden, lægger du dig ned så lang du er, og står ikke op før du ser jeg er færdig. Forstår du?"

Det gjorde jeg jo rigtignok ikke; men alligevel svarede jeg Ja, og så gik det ind over skoven, hvor der var ensomst og tættest.

Højerup vidste ellers på en prik hvor bukken stod, men denne gang syntes han at famle, så at jeg til sidst fik indtrykket af, at han slet ikke søgte efter bukken, men efter noget andet, som jeg ikke vidste hvad var. Han standsede tit, undersøgte en brækket gren eller et halvudvisket spor og gik så videre, øjensynlig i dårligt humør.

Pludseligt standsede han og fløjtede et ejendommeligt signal, der blev gentaget som et ekko inde fra skoven.

Nu opklaredes Højerups træk, og lidt efter kom en mand til syne fra en tæt grantykning – det var skovfogeden, ham kendte jeg jo godt.

De to mænd havde en kort, men hviskende samtale. Så forsvandt skovfogeden ned mod et dybt dalstrøg med ellekrat over et sidt mosedrag, Højerup listede sig ind i grantykningen, vinkede bagud med hånden, og jeg lagde mig pligtskyldigst ned, spændt på, hvad alt dette skulle føre til.

Højerup trak haglene ud af det ene løb og lagde kugle for, idet han bemærkede: "Den er til Mikkel!"

Næsten i samme øjeblik knaldede et skud skarpt og kort nede fra elledraget.

"Det var ikke Mogens Skovfogeds skyder, det," grinede Højerup. "Men tøv kun lidt, din rad, så skal du få dig en nokkert."

Jeg var grulig spændt på at erfare, hvad en nokkert var, men da jeg lå på maven, var det meget ubekvemt at indlede en længere samtale.

Pludseligt smed Højerup jagttaske og bøsse fra sig og krøb længere ind i tykningen, så blev alt så stille, at man kunne høre edderkopperne spinde. Tiden forekom mig en evighed. Så hørte vi noget brage langt borte. Lyden kom nærmere, blev til langsomt sjokkende trin, fulgt af en tung slæben i løvet. Granerne bøjedes til side og en modbydelig karl, en mellemting af slagter og sjover, kom listende frem, slæbende en skudt buk efter sig.

"God dag, Mikkel Madsen," klang pludseligt Højerups stemme inde fra granerne.

Det gav et sæt i vildttyven – han slap bukken, greb fastere om sit gevær, men i samme øjeblik havde han Højerup over sig.

"Se, se, bitte Mikkel," begyndte denne, "det var pænt af dig at skyde den buk for mig! Tak skal du ha'e!"

"Hvor ved du, jeg har skudt den?" spurgte manden.

"Næ såmæn," svarede Højerup, "den er måske en selvmorder; men jeg ville heller ikke sige det, hvis jeg ikke havde sendt Mogens Skovfoged ned for at kigge dig i kortene. Kom hit med din skyder – bukken er min!"

Men hertil var Mikkel Madsen kun lidet villig. Tværtimod sprang han et skridt tilbage, greb med begge hænder om bøsseløbet og truede med at give den våbenløse Højerup et kolbeslag i hovedet.

Da skete der noget, så pludseligt som et lyn. Som en tiger sprang Højerup ind på krybskytten, plantede sit venstre knæ i hans mave, stødte den højre, knyttede hånd med al kraft ind mod hans strube, og i samme øjeblik lå Mikkel Madsen på ryggen, rallende i løvet.

"Blot du ikke gav ham den for hårdt," bemærkede Mogens Skovfoged, som lige kom til,

"Å, han får vel pusten inden aften," bemærkede Højerup, "desuden er hans kolbe vel ikke blødere end min næve. Jeg holder ikke af folk, som slår med den forkerte ende, skal jeg sige os."

Med disse ord bandt han bukkens ben sammen og smed den over skulderen, tog sit jagttøj og gik ud af grantykningen, som om intet var passeret.

Bagefter kom skovfogeden med krybskyttens gevær, og bagerst jeg i dyb beundring for Højerup.

Da vi kørte hjemad med bukken, spurgte jeg:

"Var det en nokkert, du gav ham?"

"Ja," sagde Højerup.

"Men hvorfor hedder det en nokkert?"

"Jo, for når de har fået sådan en, har de fået nok; den varer lige til aften."

Det var Højerups forklaring på en nokkert, og den skrev jeg mig bag øret.

Det triste, fugtige efterår gik over til kold og klar vinter med klingrende frost, kaneføre og skøjteløb. Nu gik det på sporsne efter ræv og odder; hele den hvidtede facade på Højerups beskedne bolig fyldtes med spilede skind, og jeg fik masser af hoveder til min samling. Om aftenen var vi ude i skydehytten ved Smedens Vænge, eller vi puslede inden døre i Højerups kammer, hvor han lærte mig de mærkværdigste ting. Snart førte han mig ind i bøsselåsens mekanik, snart underviste han mig i at knytte jagttasker eller flette doner, og når han ville vide, hvem der havde stjålet hans ræveskind, kom den mærkelige bog Cyprianus op af dragkisten, og så var det ude med synderen, thi Cyprianus lyver aldrig, sagde Højerup.

Således gik tiden til henimod jul, da et brev fra fader kaldte mig bort fra min ven og alle jagtens glæder. Som nyskabt vendte jeg tilbage. Alle syner og fantasterier var som blæste bort af Valbygårds sunde luft og den kærlige pleje jeg havde fundet derude. Det var den første gang, jeg gæstede dette hjem, hvor alle gode ånder havde sæde. Senere er jeg mangen en gang kaldet derud til sommerferiens glæder, og altid fandt jeg den

samme gæstfrihed, den samme hjertelige, ufordulgte glæde, og den samme moderlige kærlighed. Min tante var af Rothernes gamle æt og stod mig således fjern i slægt; men af al min slægt stod hun mit hjerte nærmest, hun og hendes husbond hører til mine lyseste minder fra hine ungdommens dage.

Tredje kapitel

Genkomst til pensionatet. Slaget på lange Nik. Moderate løjer.

Stor var glæden på den gamle fabrik, da jeg atter holdt mit indtog, selv Rasmus Portner smilede, og det hørte der ikke så lidet til, når man kendte hans vrantne porthundenatur. Trier gned sig i hænderne, thi i stedet for den blege, afmagrede, nervøse dreng, fandt han en vejrbidt gut, hvis eneste skade var den, at han havde glemt sin Cæsar for at studere Cyprianus; men det skulle Hammerich nok råde bod på.

Imidlertid var det med et såre tungt hjerte, at jeg atter drog ud på Christianshavn – der lå alle de mørke minder, der lå den store, øde kirkegård, der ventede mig mine kammeraters hån og spot. Hvorledes i alverden skulle det gå mig nu, da de vidste, at jeg havde troet mig på vejen til dårekisten?

Det gik imidlertid over al forventning. Muligt har de intet fået at vide om min tilstand, muligt har Hammerich holdt en lille formaningstale – vist er det, at jeg blev modtaget som om intet var hændet – ja, jeg syntes endog at mange af pensionærerne, særligt de ældre, behandlede mig med en venlighed, som gjorde mig godt.

Kun én var den samme gamle tyran og sjæleplager som forhen, og det var lange Nik. Hans flade, blegfede ansigt havde ikke forandret sig; han havde endnu de samme små ondskabsfulde øjne og den brede, vrængende mund, hvormed han altid bed og snerrede ad mig. Det var ham øjensynligt en

stor glæde at jeg var vendt tilbage, og for at give denne luft, sagde han straks ved ankomsten følgende kærlige ord: "Pas på flab, at du stikker af i rette tid når jeg kommer; thi hver gang jeg træffer dig, får du en lussing, der har du nummer ét." Med disse ord gav han mig sådan en, at jeg tumlede derved, og nu kendte jeg min skæbne. Mindst fire gange om dagen var jeg nødt til at træffe ham; hvorledes skulle jeg i længden holde dette ud?

Man væmmes ved at læse om Neroer og Caligulaer; men den slags naturer er langt almindeligere end man i reglen tror, kun virker de ikke under så store forhold og med så uindskrænket magt, at de bliver historisk bekendte; men ondskaben, lysten til at plage og pine er den samme, og kommer man først i et sådant menneskes vold, er der ikke andet for end at slå ham ned som en hund, hvis man mægter det; men ak, hvad formåede jeg mod denne svære, lemmestærke fyr, der vovede at tage det op med Kjøge selv.

Så gik jeg da af vejen, sneg mig bort når jeg hørte hans skridt, udeblev fra frokosten og skjulte mig på brændeloftet, når mørket faldt på. Han mærkede det godt, men han grinede blot endnu mere ondskabsfuldt og slog endnu hårdere når han traf mig.

Så fandt han på en anden metode, som var endnu værre, fordi han vanærede mig derved. Hver gang han nu mødte mig, snerrede han gennem tænderne: "Af vejen, flab! Jeg skal spytte." Og så kunne jeg stille mig, hvor jeg ville, altid fik jeg hans modbydelige savl ned over mig.

Jeg kogte af raseri, men hvad skulle jeg gøre, næveretten gjaldt, og man sladrer ikke under de forhold.

Så mødtes vi en dag i den store læsestue. Han kom med det samme udbrud, jeg veg til side, men denne gang spyttede han mig lige i ansigtet.

Da blev jeg betaget af et unævneligt raseri. Jeg greb Arnesens store leksikon og slyngede det mod hans hoved; men han bøjede sig, og bogen gik gennem knuste ruder ud på kirkegården.

"Raser du, dreng?" råbte han og snappede den tunge mahognilineal, som lå på bordet. Han løftede den til slag; han lignede krybskytten med den hævede kolbe, og i samme nu faldt Højerups "nokkert" mig ind. Som en tirret ung tiger fløj jeg ind på ham, plantede mit venstre knæ i hans mave, stødte den knyttede højre med al min kraft mod hans strube, og i samme øjeblik styrtede lange Nik så pludseligt om på ryggen, at han tog mig med sig i faldet. Nu var jeg i ordets egentlige forstand hans overmand og skånede ham ikke. Som en vildkat maltrakterede jeg hans ansigt, og da han endelig mægtede at ryste mig af sig, lå hans ur i den ene ende af stuen, dets sprængte kæde i den anden, og selv havde han ondt ved at standse blodet, der strømmede ud af hans stærkt ophovnede næse.

Endelig fik han så meget vejr, at han kunne fremgispe: "Morderisk overfald! Jeg går straks ned og melder dig til magisteren."

"Så går jeg med," svarede jeg resolut. "Jeg har også noget at melde."

Han tilkastede mig et rasende blik, og humpede ned ad trapperne under lydelig stønnen; men da han nåede Hammerichs dør gik han forbi den, og jeg så gennem vinduet, at han stod ved posten og vaskede blodet af sit ansigt. Først ved

dette syn gik følgerne af min dåd klart op for mig, og meget mistrøstig gik jeg op på sovesalen, hvor jeg traf Frimodt i skjorteærmer. Han var dengang en sorthåret yngling, altid munter og oplagt til løjer. Dertil var han stærk og smidig som en atlet, havde et elskværdigt smil og såre vindende væsen. Jeg holdt meget af ham.

"Hvad er der i vejen? Du ser mig så opknappet ud?" begyndte han.

Nu først så jeg, at Nik havde revet de fleste knapper af mit tøj, og idet jeg brast i gråd, hulkede jeg: "Jeg er så ulykkelig, for jeg har slået lange Nik halvt fordærvet."

"Er du gal, dreng? Han er jo tre gange så stor og stærk som du."

"Ja, men jeg har gjort det alligevel! Jeg gav ham en nokkert, og nu står han og vasker sin næse nede ved posten."

"En nokkert?" spurgte Frimodt yderst forbavset. "Hvad er det?"

Nu fortalte jeg ham, hvorledes lange Nik havde behandlet mig, og hvorledes jeg havde slået ham til jorden, fordi han havde spyttet mig i ansigtet.

"Det var flinkt gjort af dig, min dreng," sagde Frimodt, "men hvad tror du, at lange Nik nu vil gøre?"

"Han slår mig bestemt ihjel," hulkede jeg.

"Å, så galt bliver det vel ikke," lo Frimodt, "der kommer han."

I det samme gik døren op, og lange Nik, der nu var kommet til kræfter, fo'r ind på mig med en mine, som viste, at nu var hævnens time kommet. Men Frimodt sprang frem, greb hans løftede arm og sagde på sin rolige måde:

"Hør nu, lange Nik! Hvis du rører Jørgen med en finger, får du min næve i synet, forstår du det?" og dermed strøg han det hvide skjorteærme tilbage og lod den knyttede hånd og sine svulmende muskler spille lige under næsen på min modstander.

Lange Nik trak sig øjeblikkelig tilbage; thi som alle tyranner var han fej, og Frimodt var bekendt for at slå et meget propert slag, når det gjaldt.

Med et hadefuldt blik nøjedes lange Nik derfor med den bemærkning, at han nok skulle træffe mig senere.

Men da gik Frimodt lige ind på ham, greb ham i brystet, og idet han kastede ham tilbage over en af sengene, råbte han dirrende af harme: "Skam dig, dit lange asen, som du har behandlet denne svage, moderløse dreng, der aldrig har gjort dig noget ondt. For fremtiden lader du ham gå i fred, thi ellers får du, så sandt jeg hedder Rudolph Frimodt, hvert slag du har givet ham, tilbage med renter. Mærk dig det!"

Lange Nik rejste sig op fra sengen og luskede ud af døren med et blik til Frimodt og mig, som jeg ikke skal glemme.

Fra den dag var Frimodt ikke alene min beskytter, men også min ven, og dette venskab holdt sig gennem tiderne. Han blev en ivrig, muligvis for ivrig præst, jeg en nøgtern naturforsker, og det kunne derfor ikke være andet, end at vore religiøse standpunkter måtte blive meget forskellige; men selv dette brød ikke vort gode forhold. Frimodt var lige til sin død min gamle fortrolige ven; klagede for mig sin nød over den ofte vanskelige menighed ved Johannes-kirken, viede mig til min hustru og døbte min søn – der var aldrig et ondt ord imellem os; thi han var et ædelt menneske.

"Slaget på lange Nik," som Vilhelm Rode skæmtende kaldte bataljen, højnede på mange måder min hidtil så fortrykte stilling; thi de små fik stor respekt for mine kræfter, og de store morede sig over, at lange Nik var blevet fældet af så liden en David. Hvad lange Nik selv angik, så brugte han det for små naturer sædvanlige middel, at lade som om jeg ikke eksisterede, og kun når vi mødtes alene, kom det gamle hugormeblik frem. Året efter blev han student, og først mange år senere mødtes vi under ret ejendommelige forhold. Det var på Universitetets store trappe. Jeg havde lige forsvaret min doktordisputats og kom, omringet af venner og opponenter ned ad den, mens han langsomt steg op. Uvilkårligt standsede vi begge og så et øjeblik på hinanden; men den der blev blodrød i ansigtet var ham. Senere har jeg aldrig truffet ham, og det hele jeg ved om ham er, at han blev teolog, muligvis præst, og endte med at skrive en afhandling om, at der burde være flere biskopper i Danmark.

Til trods for, at de store nu holdt deres beskyttende hånd over mig, var jeg en søndag morgen nær blevet slået ihjel af Woods, og hermed gik det således til. Woods havde flettet sig en ny tamp, og gik nu på jagt efter rygge til at prøve den på. Han passede os op lørdag aften, efter at danselæreren var gået, og høvlede os ubarmhjertigt igennem, hvor han så traf os. Det blev da besluttet at give Woods sine tamp tilbage med renter søndag morgen, og som mændene på Rutli svor vi at fælde tyrannen eller falde ved hverandres side.

Søndag morgen havde vi lov til at sove længere end ellers, og heraf benyttede Woods sig i rigeligt mål, thi han stod sjældent op, førend Kjøge og de store havde forladt sovesalen.

Herpå byggede vi vor plan. Forsynet med håndklæder og tampe omringede vi hans seng fra alle sider, rev tæppet af ham, kastede håndklæderne over ham, og mens nogle holdt ham nede med disse, tampede resten løs på den af vrede skummende vestindianer.

Det gik alt sammen såre skønt, indtil det kritiske øjeblik kom, da vi skulle slippe håndklæderne og søge vor frelse i flugten. Da bukkede Woods sig ned under sengen, greb en tung mahogni-støvleknægt og slyngede den med fuld kraft efter smårotterne, der stormede ud ad salen. Den susede lige over mit hoved og slog et trekantet, tommedybt mærke i dørstolpen.

Jeg har mange gange set på dette hak og tænkt på den såre elskværdige vestindianer, der aldrig nægtede sig noget. Dette blev dog til sidst hans ulykke, thi er jeg ikke fejl underrettet, blev han lynchet i St. Francisco, fordi han havde lavet en dansk tømmermand et lille rundt hul i hovedet med en revolverkugle.

Og hermed vil jeg lade pensionatet og dets bataljer hvile; vi fik få år efter ganske andre bataljer her i landet.

Fjerde kapitel

Friheden, krigen og skolen.

Christian den Ottendes videnskabelige regering satte kun få mærker i den trettenårige drengs erindring, og disse er mest af gastronomisk natur. Jeg har således set et dejligt kræmmerhus med store katrineblommer, som en af mine kammerater havde fået, fordi han råbte Hurra for kongen på Amalienborg; men hvad jeg bedst mindes, er det livlige røre i det store kælderkøkken på Christiansborg, hvor man så kokke og drenge dreje de vældige spid, ganske som jeg i eventyret havde læst om festen i Torneroses slumrende borg. Thi prægtige fester gav Christian den Ottende; glimrende balparéer, hvor det mægtige Christiansborg strålede med kroner og kerter, mens det nu som en flammebidt skal [Note 3)] hæver sine sværtede mure mod nattehimlen. Og til disse fester indbød kongen med fyrstelig gæstfrihed ikke blot sin adel eller de to første klasser i rangen, men lærde, digtere, kunstnere og overhovedet alt, hvad der indtog en fremragende plads i åndens og håndens verden; thi Christian den Ottende var borgerkonge og lignede i så henseende ikke så lidet Louis Philippe.

Ja, selv til fattige og småfolk faldt der *per fas et nefas* ikke så lidet af fra det kongelige taffel. Vi kender alle historien om Schønbergs berømte madspand [Note 4)]; men mindre bekendt turde det være, at der i Prins Jørgens gård, ved den såkaldte Zahlkammerport, blev drevet en ganske ugenert handel med stegt fuglevildt fra det kongelige taffel. Priserne på disse

tyvekoster var særdeles billige. En stegt and, fyldt med æbler og svesker, kostede ikkun en mark, og jeg har kendt en sparsommelig husmoder, som stillede på pletten når hun skulle have selskab, og førte ænderne dejlig varme hjem i sit uldne sjal.

At Christian den Ottende og hans gemalinde nærede en levende interesse for pragtfulde vaser og bordstel, har jeg omtalt allerede i "Fra den gamle Fabrik". Der havde jeg lejlighed til på nært hold ikke alene at se, men også at tale med den smukke, statelige dronning, hvis skikkelse gjorde et dybt indtryk på min barnefantasi.

Tidens stærke frihedsbevægelser og hele den politiske understrøm, der væltede sine dønninger lige fra Augustenborg til København, mærkedes der intet til i det Hammerichske hus. Skønt Hammerich selv senere tog del i frihedsbevægelsen og blev valgt til medlem af den grundlovgivende Rigsdag, mindes jeg ikke at have set politikere af rang som stadige gæster i hans hus. Af sådanne mindes jeg kun to, digteren Christian Molbech, "unge Molbech" som han dengang kaldtes, og Frederik Høedt, som da var en ung, flot dandy, der endnu ikke havde gjort sig bemærket som skuespiller.

Vi drenge kunne alle godt lide den stille, alvorlige, lidt sværmeriske Molbech, mens vi derimod nærede en stærk antipati mod Høedt, på hvem vi ligefrem så os gale. Når han strøg op i sit soignerede polkahår, mens et overlegent, sarkastisk smil blottede hans hvide tænder, kunne han komme med bemærkninger over os drenge, dobbelt sårende, fordi vi ikke kunne eller turde imødegå dem. Høedt var selv gammel borgerdydianer og følte sig derfor knyttet til skolen, til hvilken

han skrev sange ved højtidelige lejligheder, således til Svenningsens begravelse. Også ved skolens fester gav han møde, men her var hans optræden stundom så anmassende, at han satte øverste klasse, som arrangerede festerne, i fuldstændigt raseri. Jeg mindes således et skolebal, hvor alt var arrangeret på det smagfuldeste, og hvor dansen gik let og livlig gennem Hotel Phønix' store sal. Så kom Høedt henad midnat i strålende baltoilette, just som glæden var på det højeste. Primus i øverste klasse, en smuk, beleven fyr, førte just kotillonen op og gik bukkende rundt med sløjfer og buketter. Da han nærmede sig Høedt, så denne overlegent på ham og spurgte med et skuldertræk: "Bilder De Dem ind at kunne føre en kotillon op med de bukser, De har på? Hvem er Deres skrædder?"

Det unge menneske lod sig forbløffe, Høedt greb kurvene, gik galant omkring og uddelte sløjfer til de smukkeste damer, der snart efter heftede dem på hans bryst. Så kastede han buketterne i grams til herrerne, gav tegn til orkesteret, og førte så kotillonen op, idet han med kommandostemme råbte, hvor mange par der skulle danse ud. Men dette ville første klasse ikke lade sig byde, og da Høedt ikke ville vige pladsen, dansede de ud alle sammen på trods. Men nu gav han orkesteret gang efter gang ordre til at holde op, og fo'r til sidst ind på de dansende, som han ved puf og stød tvang tilbage i deres rækker. Det hele endte med fuldstændig forvirring, idet orkesteret til slutningen nægtede at spille.

Så klappede han af for kotillonen, og alle damerne fandt, at den søde Høedt havde båret sig ridderligt ad. Hvad er skoledrenge mod en løve på moden! Høedt var for vore ungdommelige baller den samme forstyrrelsens ånd som han

senere blev for teatret. Over alt, endog i sine roller, vedblev han at være sig selv, men dette hans Selv var altid af egenmægtig natur.

Det er en råkold dag henimod slutningen af januar 1848. Et tyndt lag rim ligger henover skolepladsen, men i denne går legen og dens muntre jubel ikke som ellers.

Primanerne står i samlet klynge ved bibliotekstrappen, de mindre drenge løber sammen hist og her som mælk i tordenvejr, og på højen grupperer lærerne sig i alvorlig, men ivrig samtale. Selv står jeg henne ved porten i stille nydelse af en julekage, uden at ane hvad der egentlig er i vejen. Jeg har hørt de store tale om, at nu skal hele landet have frihed, og som skoledreng finder jeg dette meget naturligt – de skal blot gå op til kongen og bede ham derom – helst sådan hele året rundt.

Da kommer Hammerich til syne i porten, sammen med Svenningsen. Den første er meget bleg, og i Svenningsens ansigt tegner sig noget ubestemt højtideligt, der ellers er ham ganske fremmed. Med raske skridt iler Hammerich op på højen, slår ud med hånden og råber: "Kong Christian den Ottende er død! Skolen har fri til i morgen!"

Et ubesindigt hurra fra nogle smågutter henne ved kulhuset besvares af Hammerich med et tordnende: "Stille!" Lærerne spredes, drengene forsvinder, og snart står jeg ene med min julekage og den sikre forvisning, at nu bliver der frihed i Danmark!

Og så trillede vi fra absolutismen med dens kongelov lige ind i grundlovens 1848, dette år, om hvilket Hostrup så naivt siger: "Søren, det var et mærkværdigt år!"

Om Hostrup hermed sigter til Søren Kierkegaard, skal jeg lade være usagt, men denne klare ånd og store tænker var slet ikke fornøjet med det nye som skulle komme. Indelukket og for nedrullede gardiner skrev han i sin dagbog omtrent følgende:

"Hør hvor de jubler og synger derude! Jeg gider ikke høre derpå, har rullet mine gardiner ned, thi man tør jo ikke engang nu sige hoben imod. Vi går en væmmelig tid i møde – Danmarks opløsningsproces."

I 1848 var der ingen som ville høre den ensomme tænkers suk; efter 1864 er der muligt for mange, som deler Kierkegaards mening; men sagen er simpelthen den: det er ikke de små stater tilladt at sejre.

Men dette var en sætning, som ingen dengang tænkte på. Tværtimod – man ville og skulle besejre, ikke alene oprørerne, men også det store mægtige Tyskland, fordi retten og sandheden var på vor side. Grundtvig mente endog, at Vorherre kunne ikke være andet bekendt, end at hjælpe sit eget folk – ret som om sandhed og ret var materielle magter, der kunne stilles op mod kanoner, og ikke ideelle krav, som desværre altid har måttet bukke under i kampen for tilværelsen på denne syndige jord.

Men heller ikke herpå tænkte nogen i hine frihedens og fædrelandskærlighedens skønneste dage. Alt lavt og småt, al tvedragt og splid, alt gammelt nid og harme var som vejret bort; alt smeltede sammen til et fælles stort og herligt mål: at knuse oprøret og skabe et frit og mægtigt Danmark fra Øresund til Ejderen – ja nogle tog endog Elben med.

Næsten to hundrede år var henrundne siden Københavns borgere med hustruer og børn, med svende og tyende samlede

sig på Københavns volde hin mærkelige 11. februar, da Carl Gustav og hans mænd fik at mærke, hvad "fortvivlelsens selvhjælp" har at sige hos et folk, der ligger på sit yderste. Det var et stort og minderigt år 1659, men dog tror jeg ikke, at 1848 i nogen henseende står tilbage for det; kampråbet var det samme – "vi vil sejre eller dø i vor rede".

Ved siden af frihedstrangen og frihedsbevægelsen vågnede en mægtig krigerisk ånd, som gav sig udslag på de sælsomste måder, ofte med et stænk af komik midt i al den alvor, som havde grebet sindene.

Hvo kan lade være at trække på smilebåndet, når man ser "gamle Madvig" forlade sin latinske grammatik for at trække i den røde kjole og lære eksercits og geværgreb sammen med de frivillige på Fælleden? Eller hvad siger man om Maribo, hvor borgervæbningen og de frivillige i Lysemose Skov legede danske og tyske med en sådan grundighed, at byens barber blev hængende på en bajonet, så han døde deraf. Også kransekagens sukkerengel, den guddommelige "jyske slavekrig" – minder den ikke præcis om Peder Paars og hans mænd i slaget på Anholt? –

Selv "gamle Gunhild" mangler ikke i dette morsomme epos.

Også Borgerdydskolen blev grebet af en sand *furor bellicosus*, og vor gymnastiklærer Scheer, som dengang stod ved Fodgarden, blev bevægelsens leder. Vi hengav os til en vild militarisme, og Cæsars "*De bello Gallico*" var for intet at regne mod den "*bellum Germanicum*" vi nu skulle opføre. Tilberedelserne var også morderiske nok. Der kom huggerter og fleuretter på alle gymnastiksalens vægge; fra Tøjhuset fik vi en ladning gamle muskedonnere, hvormed de øverste klasser eksercerede i gården under geværgreb, som fik bajonetterne til

at klirre, mens vi yngre måtte nøjes med nogle flade, rødmalede trækarabiner, forsynede med to blikplader, hvis raslen markerede geværgrebenes tempo.

Men snart kom vi alvorligere med, og når jeg tænker tilbage derpå, forbavses jeg over den resoluthed, hvormed man sendte os til et arbejde, hvor en eneste gnist var den sikre død.

Vi var ikke forberedt på krigen, og det viste sig hurtigt, at vi havde mangel på de fornødne patroner. Der blev derfor indrettet en patronfabrik i det tæt ved skolen liggende artillerilaboratorium, og derhen vandrede vi så hver morgen for at tage del i dette farlige arbejde, under tilsyn af laboratoriets underofficer.

Hvor tydeligt husker jeg ikke disse dage, med al deres travlhed og liv! Vi førtes ind i en meget lang bygning, hvor rummet udgjorde en eneste gennemløbende sal, og her stod rækker af små firkantede borde, og på hvert af disse et fjerdingkar med krudt og et lille blikmål.

Patronerne var dengang meget primitive. De dannedes af et stift papirshylster, hvis nederste ende afsluttedes af den vægtige musketkugle, mens patronens øverste, frie del blev lukket med en såkaldt lås, som fremkom ved at sammenfolde papiret på en særegen måde.

Når arbejdet skulle begynde, tog fire drenge plads om det firkantede bord, hvorpå krudtfjerdingen stod. Så tog nummer ét det tomme patronhylster op af en kasse på gulvet og rakte det til sin sidemand, som fyldte et blikmål krudt i det, så låsede nummer tre patronen og rakte den til nummer fire, som lagde den ned i en kasse på gulvet. Ved denne fordeling af arbejdet gik det hele i en rivende fart; men der måtte ikke tales et ord –

alt skulle gå i stille, militærisk alvor. Men alt som jeg låsede patronerne, kunne jeg ikke lade være at hviske: "Den er til prinsen af Noer! Den er til hertugen af Augustenborg!", og hvis de to brødre havde fået alle de patroner, der således blev dem adresserede, havde oprøret været endt i en fart; men desværre endte det med, at jeg selv fik en af mine patroner i hovedet.

Foruden eleverne fra Borgerdydskolen, mødte også adskillige andre, deriblandt drengene fra Frederiks tyske Kirkeskole, de samme drenge som vi havde holdt søslag med og som i det hele havde et godt øje til os. En af disse drenge, en lang, opløben fyr, havde en dag fået plads ved vort bord, og da jeg atter begyndte min hvisken, sagde han kort og godt: "Hold kæft, Borgerdyd".

Da jeg nu ikke ville lade mig sætte, forandrede jeg omkvædet til: "Den er til Beseler! Den er til Franke!", men så rejste den lange dreng sig, greb fat i en tom patron og slog mig med kuglen så voldsomt i hovedet, at jeg tumlede ned af stolen. Han blev straks vist bort, men jeg havde fået et så voldsomt slag, at jeg i flere dage ikke kunne møde til det krigeriske arbejde. Dette indstilledes også snart, og man undgik derved at dele skæbne med Rendsborg Laboratorium, der sprang i luften med mangfoldige arbejdere.

Skoledrenge er ikke politikere – i det mindste ikke dengang – og den stærke frihedsbevægelse, der gav sig luft i møder, deputationer og optog, betragtedes af os drenge mere som "sjov i gaden", end som store historiske begivenheder, der skulle afgøre vort fædrelands skæbne. Og dog greb flere af hine dages begivenheder mig så stærkt, at jeg endnu tydeligt mindes dem. Således husker jeg et af møderne i Casino. Jeg ser endnu den

store sal stuvende fuld; ser Orla Lehmanns krøllede hoved, hører hans vældige røst, der drukner i tordnende hurraer.

Alle rejser sig, der er torden og elektricitet i luften, "Danmark dejligst vang og vænge" bruser gennem salen, og fader, min gamle skikkelige fader, bliver så begejstret, at han giver champagne til ganske fremmede folk. Det var en aldeles uhørt luksus, og at fader skænkede rundt til folk, han aldrig før havde set, slog mig som et mirakel.

Fyrretyve år efter hørte jeg Estrup tale, omtrent fra samme plet som Orla Lehmann i 1848. Hvilken forskel! – Lehmanns tale var entusiasmens glødende lava, Estrups skorpens stivnede ro, hornblendens matematiske krystal, hvor hver flade og hver kant stivner i beregningens ro. "Tale er sølv, tie er guld – jeg har som finansminister nu altid foretrukket guldet."

En håndbevægelse, et buk, og forsamlingen gik hjem, akkurat lige så klog som den var kommet. Det havde man ikke ladet sig nøje med i otte og fyrre.

Også det store folketog til Christiansborg greb mig ved sin imponerende vælde. Midt gennem den bølgende menneskemasse skød den sig frem, denne borger-falanx, med Hvidts noble skikkelse i spidsen. Det hele gik så roligt, sindigt, støt og trygt, at man ikke forstår uroen på slottet, mindst hos Hans Majestæt.

Frederik den Syvende var i det hele ingen helt, og i hans første vanskelige regeringsperiode svajede han for vekslende stemninger af højst ulig natur. Snart ville han regere, snart abdicere, og da han nu så det store tog nærme sig slottet, udbrød han blegnende: "Hvad er dette? Hvorfor stormer denne store folkemasse mod vort slot?"

Stemann svarede: "Deres Majestæt, det er Københavns borgere, som under anførsel af deres repræsentanter kommer for at bede om en konstitution."

"De skal få to, om de vil ha'e det," svarede kongen med et befrielsens smil. Han anede næppe selv, at tiden skulle tage ham på ordet.

Da så den fri forfatning var givet, blev der nedsat en komité, hvis opgave var at forevige denne begivenhed ved prægningen af en medalje, som skulle blive hele folkets eje. Jeg husker ikke alle komitémedlemmerne; men Bournonville var et af dem, og Ploug skulle levere indskriften. Man henvendte sig så til den senere professor P. Petersen, dengang møntmedaljør i Altona, og han påtog sig at skære stemplerne for otte hundrede rigsdaler, samt at stå i forskud for det guld, der ville medgå til det eksemplar, som skulle overrækkes Frederik den Syvende. Professor Petersen anvendte megen flid på sit arbejde, som på forsiden bar Frederik den Syvendes hoved og på bagsiden frihedens genius, der rækker Danmark hånden under den plougske linje: "Kongens og folkets fælles pagt, Danmarks lykke".

Under frihedens genius skulle der nu have stået: "Den fri Forfatning af 5te juni 1848". Men da pladsen var lovlig knap, lod Petersen sig nøje med at sætte: "Den f. Forfatning", hvad der jo ganske vist kunne tydes på mange andre måder end den fri. Komiteen blev mistænkelig, særlig da Petersen ikke var meget liberal, og forlangte at *f.* skulle rettes til fri; men kunstneren erklærede, at dette var umuligt, da stemplet alt var hærdet, og han ikke ville skære et nyt for den bagatels skyld.

Så blev der endelig efter langt vrøvl præget et eksemplar i guld, og Frederik den Syvende fik sin f. Forfatning overrakt af Bournonville; men hævnen over Petersen udeblev ikke. Forgæves gik han fra dør til dør hos komitémedlemmerne for at få sin betaling, og da han endelig en dag traf Bournonville, erklærede denne, at han ikke havde begreb om hvor pengene skulle komme fra, hvorpå han forsvandt med et buk. Det hele endte med, at kunstneren fik udlægget for guldet betalt, samt tilladelse til selv at forhandle medaljen i bronze.

Da Petersen stolede på den uhyre begejstring, som den f. Forfatning havde vakt, var han naiv nok til at lade fem hundrede eksemplarer præge, og af disse var han så heldig at sælge en snes stykker, så at han i det hele led et tab på hen ved et par tusinde rigsdaler.

Mange år efter forærede han mig et eksemplar med ovenstående historie i tilgift. –

Det var dog især krigen og krigstilberedelserne, som mest fængslede os drenge, og vi forsømte ikke nogen lejlighed til at komme med når trommerne lød; men der var også lejligheder, hvor begejstringen slog ud i så klare flammer, at deres genskin lyser og varmer endnu efter et halvt århundredes forløb.

Jeg var en dag drevet ud ad Vesterport. Det hed sig, at soldaterne skulle afsted med jernbanen, og det måtte jeg naturligvis se. Det danske jernbanenet var dengang akkurat fire mile langt. Det strakte sig fra København til Roskilde, og hertil skulle soldaterne befordres. Den nye banegård, en tarvelig træbygning i nærheden af Tivoli, glimtede af våben og uniformer, der som en lang rød linje fyldte waggonerne med disse djærve helteskikkelser, der skaffede os sejrene ved

Fredericia og Isted, ved Frederikstad og Flensborg. Tæt pakket op til banens rækværk stod tusinder af mennesker, som ville sige de bortdragende farvel. Hvide tørklæder flagrede som duer, og jenserne svang til gengæld deres feltflasker og bredbugede chakoter.

Da råbte en ung soldat ud ad kupévinduet: "Er her ingen, som giver noget til en dram?" Dette skulle være en vittighed, men spøgen blev optaget som alvor. En aldrende borgerkone rodede ivrigt i sin lomme, og i næste øjeblik fløj hendes fattige pengepung op til den kønne, unge soldat og eksemplet virkede med uimodståelig magt. Penge og portemonnæer fløj i grams til de jublende jenser, og jeg så unge piger, som lod deres sjalsnåle og brocher flyve sammen med buketter og blomster. Så brød solen gennem skyerne, lokomotivet udsendte en skærende hvinen, der svandt i folkets og soldaternes hurraer, og under tonerne af den tapre landsoldat gled toget afsted indtil det tabte sig i det fjerne, fulgt af tusinders tårevædede blikke.

Den tapre landsoldat! – Du Danmarks stolte og dog vemodige Marseillaise, hvor elektriserede du ikke i hine dage enhver dansk, der havde sit fædreland kært. Over hele landet klang du som en stolt og løftende sejrssang; når disse toner bruste frem under slagets torden var sejren os vis. Ve den, som dengang havde vovet at håne Danmarks helligste kampsang.

Men hvad måtte jeg ikke opleve fyrretyve år efter? – jeg fulgte med som deltager i Højres store grundlovstog, og da det svingede over Højbro for at drage op forbi Frederik den Syvendes rytterstatue, istemmede musikken den gamle slagsang, der havde ført Danmark til sejr og lykke. Mægtigt bruste sangen op i togets rækker, det var som et pust fra otte og

fyrre slog ned over det, stærkere og stærkere lød sangen. Da væltede pludselig en hob ilde sindede personer sig ind i toget, og under råbet: "Hold kæft med den forbandede sang", sprængte de rækkerne fra hverandre. Havde man gjort det i otte og fyrre, var disse karle blevet hængt på lygtepælene. Nu skete der ikke andet end at et par betjente noterede dem. Således kunne stemninger og tilstande veksle i løbet af en menneskealder; selv det ædleste og bedste hvirvles bort af partikampenes malstrøm.

Stærkest fulgte vi drenge dog krigens vekslende gang, jublende ved vore sejre, grædende ved vore nederlag, og ikke fri for en vis skærende satire når der blev gjort dumheder derovre.

En broder til skolebestyrer Bohr var som løjtnant med i affæren ved Hoptrup, hvor von der Tanns friskarer ved nattetid overrumplede en afdeling af vore jægere. Straks var der et vittigt hoved, som besang hr. Bohrs retræte, og fra skolepladsen klang det lystigt i frikvartererne:

"Ved Hoptrup løb hr. Bohr!
Han var ej længer stor,
med samt sit jægerkor,
ja, det hele jægerkor."

Langt alvorligere var dog dumheden ved Eckernførde, der kostede Danmark to af dets stolteste skibe. Dumheden var kapital, fordi den var et eksperiment uden mål og uden med, blot tjenende til at afgøre et dengang brændende spørgsmål om, hvorvidt svære skibe kunne tage kampen op mod svært armerede landbatterier. Spørgsmålet var løst allerede 1807, da vore bombardérfartøjer intet formåede lige over for de engelske batterier ved Svanemøllen og Pesthuset; men man syntes at

have glemt disse erfaringer, da man for en stærk østlig kuling sendte linjeskibet *Christian den Ottende* og fregatten *Gefion* ind i den lange, smalle Eckernførde fjord – det var at jage to hvaler ind på grundvande for at blive harpuneret af tyske soldater. Resultatet blev, at en tysk underofficer skød *Christian den Ottende* i brand og sprængte det i luften, mens *Gefion* måtte stryge flaget og blev taget. Det var en skam og forsmædelse uden lige for vor stolte søkrigshistorie. Niels Juel i Køge Bugt, Tordenskjold i Dynekilen og Olfert Fischer i Kongedybet blegnede derved – det var som blev der lagt et sørgeflor over vort stolte gamle orlogsflag, der havde fået en rift, som først bødedes under Helgoland af vor tapre Suenson og hans helte.

Hvor tydelig husker jeg ikke den dag, da efterretningen om nederlaget nåede København. Fader og jeg var gået op på Charlottenborg, hvor udstillingen lige var åbnet, og vandrede gennem de store sale, hvor der var få folk og færre malerier end ellers. Over alt mærkede man krigsstemningen; den sædvanlige Charlottenborg-kritik var forstummet, og foran enkelte udmærkede billeder talte tilskuerne mere om krig end om kunst.

Just som vi var gået gennem figursalen, kom takkelmester, senere kommandør Braëm gående med sin hustru hen imod os og råbte fornøjet: "Nå, jeg kan bringe dig en god efterretning, kan du huske du var bange for min søn? Nu kan du slå den sorg af hovedet, han er blevet kadet ombord på *Christian den Ottende* – så har jeg da ham i sikkerhed!"

Da så jeg et løjerligt syn langt inde i salen, en lille gråhåret, spidsnæset mand løb fra den ene gruppe til den anden, borede

sig ind i dem, sprængte dem fra hinanden ved nogle uhørlige ord og løb så videre lige hen imod os.

"Har De hørt den sidste nyhed fra krigen?" fistolerede han. "*Christian den Ottende* er sprængt i luften og *Gefion* har strøget flaget for et tysk batteri."

Braëm blev ligbleg, greb sin besvimende hustru i sine arme og spurgte blot: "Hvor?"

"I Eckernførde bugt," svarede manden og ilede videre. Han hørte til de rigtige ulykkesfugle, for hvem selv sorgen er en nydelse, når den blot er en nyhed.

Braëm vendte sig mod fader og sagde med lav stemme:

"Så fik Paludan dog ret! – Min stakkels dreng!"

Jeg måtte løbe efter en droske, og da jeg kom ned på Kongens Nytorv lå der ulykke i luften, ulykke over de spredte, sagte samtalende grupper, ja, – om det så var et par matroser ude fra Nyboder, så bandede de ikke lystigt op som ellers, men græd som børn, og de samme triste syner gentog sig over alt da vi gik hjem.

Først lang tid efter fik jeg at vide, hvad Braëms ytring om Paludan betød, og da sagen er ganske mærkværdig, skal jeg meddele den her.

Om formiddagen den 5. april, netop på den tid, da bataljen fandt sted, kom Braëm op til Paludan, hvis tvillingbroder var chef på *Christian den Ottende*. Da Braëm trådte ind, gik Paludan heftigt op og ned ad gulvet, vridende sine hænder, og hilste ham med det udråb: "I dag sker der en ulykke."

Braëm ville have nærmere besked, men Paludan kunne ikke give anden forklaring, end at han bestemt havde på følelsen, at hans tvillingbroder var stedt i fare med det skib han

kommanderede. At broderen havde fået ordre til at løbe ind i Eckernførde fjord vidste Paludan aldeles ikke, han troede tværtimod, at linjeskibet lå under Rygen; men at ulykken ville komme, derpå var han sikker – og det slog til.

I Tyskland vakte Eckernfordesejren en ubeskrivelig jubel; thi ingen havde drømt om, at nassauske og lippedetmolske feltpjecer kunne gøre det af med to af Danmarks stolteste kampskibe.

I prosa og vers lød der et skingrende sejershyl over hele "das grosse Vaterland", og "die dumme Dänen" blev gjort adskilligt dummere ved en sejr der mere skyldtes uheld end tapperhed.

Men størst var sejrshylet i den lille ravnekrog, som de danske chefer havde skånet for et velfortjent bombardement, en humanitetsfølelse, som preusserne senere så smukt besvarede ved bombardementet af Sønderborg i 1864. Hele Eckernfordes befolkning strømmede ned til stranden for at se det sprængte, forkullede vrag, og håne vore orlogsmatroser og fangne officerer, efterhånden som de kom i land.

Men man lod sig ikke nøje hermed; man opfiskede de forsprængte kanoner, og af deres metal lod Eckernfordes damer præge en smædemedalje, hvor man over linjeskibets vrag og *Gefion* under tysk flag læser ordene: "Von den Jungfern Eckernfördes" – et bitrere had og hån er der vel næppe budt os danske.

Men Danmark fik oprejsning! Gengældelsens retfærdige Nemesis fløj foran vore brave jenser, som i det årle morgengry rykkede ud af Fredericias porte, over de halmbelagte gader. Her var det ikke heldet, som skaffede os sejren, men et heltemod og en dødsforagt, der besjælede hele den danske hær, lige fra

general Rye, der faldt, til den lille raske hornblæser, som frejdigt blæste sit "Avancér", da ambulancen bar ham såret bort fra de fjendtlige skanser. Fredericia-slaget, Isted og Frederikstad er tre lysende stjerner i Danmarks historie, som aldrig vil slukkes.

Da sejrsbudskabet fra Fredericia nåede Christianshavn, lå jeg syg og forpint i min seng; thi den ulykkelige lollandske feber kom hver sommer igen. Fenger havde lige forladt mig med den bemærkning, at nu var det bedst vi tog fat på kininen, da jeg nede fra skolepladsen hørte tordnende hurraråb, jublende stemmer og trin af mange fødder, der stormede op ad trapperne. Jeg tænkte, at vi havde fået månedslov, og sukkede så småt over, at jeg nu skulle ligge den hele dag ganske alene; men da blev dørene revet op på vid gab. Under ustandselig jubel styrtede kammeraterne ind og forkyndte sejren ved Fredericia med strålende øjne.

Da rejste jeg mig op af min seng, klædte mig på og gik ud med de andre. Skønt jeg en time i forvejen havde rystet som et espeløv, var feberen som blæst bort, og jeg har aldrig haft den senere.

Og så kom indtoget i september, dette triumftog, der har skåret sig så skarpt ind i min erindring, at jeg kunne male det, hvis jeg var kunstner. Fra Løveapotekets altan så jeg disse solbrændte, hærdede soldater komme i parademarch, med bøgeløv i de blå huer og friske buketter i de bøsseløb, der kort i forvejen havde udsendt deres dødbringende kugler. De kom fra lange marcher med fuld oppakning, og dog gik de som til dans gennem de flagsmykkede gader, under tonerne af "Den tapre Landsoldat" og tordenen af et helt folks jubelråb. Man lo, man græd, man kyssedes og man favnedes midt på gaden, under

blomsterregn og tusinde tørklæders viften – hele København var i de dage en eneste stor familie, som rakte armene ud mod de sønner, der havde forsvaret arne og fædreland. Det var sejrens dage, Danmarks stolteste tid – glans og hæder over dem, der skabte den!

Min sidste erindring er fra Ridehusets banket for tropperne. Jeg var blandt dem, der opvartede soldaterne – hvor glad, hvor stolt følte jeg mig ikke derover. Og da de så skulle drage afsted, hægtede jeg tornysterremmen for en blond, bredskuldret soldat med et prægtigt fuldskæg, der nåede ham halvt ned på brystet; han lo ad mine kejtede bestræbelser, bukkede sig dybere ned, greb mig om livet, rettede sig i vejret, og der sad jeg nok så net på randen af hans tornyster, mens han marcherede ud under tilskuernes rungende bifaldsråb.

Først uden for Ridehusets port fik jeg min frihed og benede afsted det bedste jeg kunne, jeg syntes jeg havde været til latter for det ganske København.

Og da jeg så om aftenen sent vandrede ud til skolen ved det gamle laboratorium, lød der jubel og sang, højrøstet tale, og hurraråb fra alle de beværtningssteder jeg kom forbi.

Kiggede man ned gennem de små, forvitrede kælderruder i knejperne ved Børsen, så man dem fyldte af soldater, som trakteredes af de glade københavnere, og over alt klang dagens nyeste sejrssang:

"Dansken har sejr vundet,
hurra, hurra!
Tysken sin grav har fundet,
hurra, hurra!
Trindt om på Danmarks vænge,
hurra, hurra!
Jubler de danske drenge
hurra, hurra!"

Men hvad måtte jeg så opleve halvtredsindstyve år efter! – De steg op af fortidens grave, disse min barndoms stolteste syner; de gik igen, disse skikkelser fra Bau og Flensborg, fra Isted og Fredericia. Men de kom ikke som før, i stolte, tætsluttede rækker, under kanonernes torden og trompeternes klang. Det var ikke længere disse unge, solbrændte, kraftige mænd, med marchens støv på de falmede faner, og det var ikke i sejrens lys og solskin de drog frem. Nej, det var en lang, uordnet skare af gamle, gråhårede, affældige mænd, som i øsende regn drog gennem Københavns gader, forbi en slægt, der ikke havde set deres bedrifter, og derfor næppe forstod dem. Og dog var der tak og tårer til disse gamle veteraner, som havde båret Danmarks hæder frem i vore tre mindeværdige krigsår. Men for mig var det, som så jeg henfarne ånder, henfarne tider drage mig forbi, og jeg spejdede forgæves efter den unge, kække soldat, der havde løftet mig på sine skuldre og båret mig ud på sit tornyster.

Måske var det den gamle, gråhårede veteran, som nu i sin bondekofte og støttende sig til den tykke knortekæp sendte mig så venligt et øjekast – jeg ved det ikke. Men ét ved jeg: det var et gengangertog, der drog mig forbi, og himlen gjorde sit til at

lægge sørgefloret over veteranernes faner. Under drivende skyer, i øsende regn tog det sig for mig ud, som et langt sørgende ligtog, thi bag skyerne, fulde af gråd, skimtede jeg det ulykkensår, der havde røvet os sejrens frugter og knust vore stolteste forhåbninger.

Femte kapitel

Konfirmationen. – Religiøse anfægtelser. – Første del af artium.

Da jeg en aften vandrede på Monte Pincio, viste min romerske ledsager, sproglæreren Bystrøm, mig et ynkeligt lille træ midt imellem palmer og pinjer, og spurgte om jeg kendte det igen.

Jeg stirrede på dets tynde stamme, dets forkrøblede krone, dets halvvisne, forbrændte løv og rystede på hovedet.

"De kalder Dem naturforsker," udbrød Bystrøm leende, "og så kender De ikke engang Deres eget fædrelands stolteste træ. Det er jo den danske bøg."

Jeg tog et par halvvisne blade – Bystrøm havde virkelig ret! Men hvorledes var det muligt at kende vort stolte danske skovtræ i dette forkrøblede eksemplar, der ikke kunne suge nogen næring af Roms hede, lavaholdige tufbund? Da jeg næste gang kom til Rom, og så efter "il fago danese", var den helt forkrøblet.

Og som det gik dette træ på Roms klassiske jordbund, således gik det også mig i Hammerichs klassiske pensionat. Jordbunden passede ikke for mig, den var hård, gold, fuld af tidsler og torne, og muligt var det gået mig som bøgen på Monte Pincio, hvis ikke fader en dag, kort efter krigen, ganske umotiveret havde spurgt mig, om jeg havde lyst til at komme hjem.

Grædende styrtede jeg til hans bryst uden at kunne sige et eneste ord; men i det øjeblik tror jeg, at han forstod mig, thi tre

dage efter var jeg hjemme på den gamle fabrik – jeg jublede af glæde, og der kom nyt solskin i mit liv.

Det var i efteråret 1850 at jeg slap ud af mit fængsel, og næste forår skulle jeg konfirmeres af slotspræst Paulli, der var faders yndlingsprædikant.

Det var den 27. april 1851, en af disse kolde, klare forårsdage, hvor der er vinter, ikke vår i luften, og hvor den skarpe påskeøsten hvirvler det smudsige støv hen over de sidste rester af vinterens vigende sne.

Erindringen om min konfirmation er egentlig kun kulde. Jeg frøs i vognen, frøs i den store kolde kirke, som dengang ikke kunne opvarmes, og da jeg kom hjem igen, var jeg så legemligt og åndeligt medtaget, at jeg rystede som et espeløv.

I min lille stumpede trøje stod jeg så om aftenen ved døren for at tage mod gratulation af de talrige gæster; men de fleste lod mig stå og antog min broder Sophus for konfirmanden, skønt han var to år yngre end jeg. Det var en skrækkelig ydmygelse, men tillige et godt bevis på, hvor meget det ublide pensionatsliv havde hæmmet mig i væksten. I min faders optegnelser står følgende korte notits: 1851, 27. april, Vilhelm konfirmeret, 52 tommer. Senere gav hjemmets luft mig garderhøjde.

Der knytter sig til min konfirmation en episode, som muligt kan forarge en eller anden indremissionær, men som jeg dog vil fortælle, dels fordi den kastede en skygge mellem fader og mig, dels fordi den viser, hvor forsigtig en sjælesørger bør være med at fremmane billeder, der skræmmer den barnlige fantasi.

Paulli var en meget alvorlig mand, der med stor nidkærhed varetog sin præstegerning og ikke tålte, at konfirmanderne drev

nogen spot med Bibelen eller dens ord. Jeg selv var dengang i højeste grad barnlig troende og hørte med stor andagt på den lære, Paulli forkyndte. Han havde en særegen indtrængende evne til ligesom at hamre skriftens ord fast i de unges hukommelse, megen flugt og fart i sin fantasirige fremstilling af de hellige begivenheder, og han var i det hele en præst, hvis ord vakte tro og tillid hos de unge. Men ved siden heraf dukkede der stundom en vis tør praktik frem, som stod fuldkommen disharmonisk til hans ellers så billedrige fremstilling, og derved virkede ligesom en spand koldt vand efter et varmt bad. Han lærte os således, hvorledes man skulle hjemmedøbe børn, berette døende og foretage lignende præstelige handlinger, som lægmænd kun sjældent får anvendelse for. Stundom kunne disse praktiske vink komme så akavede, at de rent tog løftelsen fra mig. Således sagde han en dag, efter at have skildret den hellige nadvers indstiftelse, pludselig til os: "Når I nu kommer til alters, må 1 passe godt på to ting. Når jeg rækker eder brødet, der er formet som en oblat, må i passe på straks at rulle den godt med tungen, for ellers klæber den fast i ganen, uden at I kan synke den, og dernæst må I passe på at trække vejret rigtig dybt inden I drikker af kalken, for ellers kan I let komme til at hoste og få vinen i halsen, thi I må huske på, at det er Kristi sande blod og af det må ikke en dråbe gå til spilde."

Disse ord virkede næsten forbløffende på mig, men endnu værre blev det, da han erklærede, at hvo der ikke fuldt ud troede på brødets og vinens forvandling til Kristi sande legeme og blod, han åd sig selv til doms og var fordømt til Helvede i al

evighed; thi større synd kunne ikke tænkes – den var endnu værre end synd mod den hellige ånd.

Natten før min altergang sov jeg ikke. Jeg lå hele tiden og tænkte på, om jeg også nu var virkelig troende og kunne gå til Herrens bord med fuld tro på, at det var hans sande legeme og blod der raktes mig til syndernes forladelse. Flere gange tænkte jeg på, om det ikke var bedst slet ikke at gå til alters, men da jeg frygtede min faders vrede, opgav jeg atter denne tanke, og faldt så hen i en urolig, febril slummer, fuld af skræmmende drømmebilleder.

Jeg husker endnu tydeligt, at jeg den næste formiddag undrede mig over, at fader så roligt kunne gå og klæde sig på, ja endog drikke et lille glas portvin, inden vi tog i kirke. Så kom vi i kareten og rullede afsted – de kunne lige så gerne have kørt mig ud på Amager for at "rettes" [Note 5)].

Min frygt forsvandt dog nogenlunde, da jeg i skriftestolen traf mine medkonfirmander og så Paullis venlige ansigt; men så kom pludselig en skikkelse ind, som tildrog sig hele min opmærksomhed.

Det var en svær, bredskuldret mand i blå, langskødet frakke og en hørgul paryk på hovedet. Panden faldt skråt tilbage, næsen var bred og flad, munden fremstående, men hagepartiet så lidet udviklet, at hans profil aldeles mindede om et af troens hellige får eller Christian den Sjette, om man vil. Han så ud til at være brygger eller brændevinsbrænder, var meget rød i ansigtet, stønnede astmatisk og tørrede uophørligt sveden af med et rødternet bomuldstørklæde.

Jeg syntes, at han så så komisk ud, at jeg måtte vende øjnene fra ham for ikke at forstyrres i min andagt; men da han satte sig

lige bagved mig, kunne jeg ikke undgå at få hans hede, pustende stønnen lige i nakken, og af og til var denne ledsaget af et klagende "å, ja ja," som hyppigt faldt meget uharmonisk sammen med Paullis veltalende ord.

Endelig var skriftemålet forbi, og ved min faders side trådte jeg op til det hellige alter, med den inderligste og oprigtigste tro på det mysterium, der ventede mig. Jeg knælede ned på alterskamlen, bøjede mit hoved, lukkede mine øjne og bad; men da lød pludseligt et stønnende "ak, ja ja" lige i mit øre, og da jeg så til siden, var det den tykke mand, som med stort besvær krøllede sig sammen for at indtage en knælende stilling.

Men herved skete det forskrækkelige, at noget sprang i hans dragt, og med et jamrende "å, ja ja" førte han hånden op under frakkeskøderne, og fik det røde bomuldstørklæde anbragt over revnen, mens han vedblev at puste og stønne som en astmatisk rhinoceros.

Gud skal vide, at jeg gjorde alt for at holde min andagt oppe; men da Paulli i det samme rakte mig hostien, randt hans ord mig i hu, og jeg gjorde en fortvivlet anstrengelse for at følge hans praktiske råd; men netop herved klæbede den sig fast til ganen, så at jeg ikke kunne synke den.

En usigelig rædsel greb mig. Den tykke mand havde forstyrret min andagt, bragt mig ud af stemning og gjort mig uværdig til at nyde den hellige nadver således som jeg burde.

I det samme rakte Paullis medhjælper mig kalken med de ord: "Dette er Kristi sande blod;" men da jeg bøjede mig for at drikke, mødte mit blik kalkens blinkende guldgrund, og jeg fik en syrlig, ilde smagende vin i munden.

Nu var det aldeles forbi med mig. I min fantasi havde jeg tænkt mig vinen rød som Kristi blod – jeg havde ikke anelse om, at kirken ved sin største højtid benyttede sig af noget så vammelt som denne gule, franske vin, der ikke i fjerneste måde mindede om det blod, Kristus havde udgydt til vore synders forladelse. Det hele forekom mig som en profanation, ikke fra min, men fra kirkens side, og i mit indre rejste sig en stærk tvivl om, hvorvidt jeg kunne siges at have nydt nadveren på en sådan måde, at jeg blev dens nåde værdig.

Denne tanke forfulgte mig hele dagen og gik om natten over i mine drømme. Det forekom mig, at den tykke mand var sendt af Djævelen for at lede mine tanker bort fra det helligste. Det var også ham, der havde forvandlet Kristi legeme og blod til en tør oblat og en slurk sur vin – alt var sket for at friste mig og føre mig i fordærvelse.

Disse tanker, der muligen ville forekomme mange barnagtige, vedblev at pine mig med en sådan vedholdenhed, at jeg til sidst ikke kunne blive dem kvit. Jeg følte den samme trykkende træthed i min hjerne, som da jeg frygtede for kikkertmandens øjne, og det blev mig klart, at hvis jeg ikke kunne skrifte min nagende tvivl for nogen, ville disse tanker tage magten fra mig og føre mig i fordærvelse.

Men hvem skulle jeg betro mig til? – Jeg frygtede min fader og ængstedes for Paulli, der muligt straks ville udtale det anathema, jeg så inderligt frygtede. Så lukkede jeg tvivlen og frygten inde i mig selv, men derved blev det ikke bedre – de voksede kun derved.

Så var jeg en aftenstund oppe på Volden, just som solen gik ned. Den sank i al sin strålende pragt, omgivet af røde,

gnistrende flammer, der kantede nogle sorte, sælsomt formede skyer med luende glød; men for mig havde det glimrende syn ingen tillokkelse, dets ildrøde glans mindede mig om helvedes evige luer, og jeg gyste derved.

Da følte jeg pludselig en hånd på min skulder, og en kendt stemme udbrød: "Nej, er det dig, Jørgen! Men hvorledes er det, du ser ud? Har nogen gjort dig fortræd?"

Jeg vendte mig om og mødte Frimodts klare, venlige blik. Han var for to år siden blevet student, og jeg havde ikke set ham siden.

Jeg brast i heftig gråd. Han tog mig under armen, og i den lune, lyse forårsaften vandrede vi bastionerne rundt, mens jeg fortalte ham, hvad der i de sidste uger havde pint mig.

Pludseligt standsede han, så mig skarpt, men venligt ind i øjnene og sagde: "Jeg forstår godt alt det, du har fortalt mig, men bryd dig ikke derom, thi selv er du uden skyld. Du gik jo til alters med den bedste vilje og den reneste tro. Hvad der så hændte, var tilfældige begivenheder, hvori du ikke havde nogen skyld og derfor heller ikke bærer noget ansvar. Vi er alle mennesker, og må derfor føre det menneskelige med os, selv til Herrens bord. Men om det dér har taget magten fra dig for et enkelt øjeblik, skal du ikke frygte – det tilgiver Vorherre dig nok; thi han er en fornuftig mand."

Der lå i Frimodts djærve, sonore stemme en egen overbevisende klang, som gjorde mig godt, og i hans blik så jeg en sådan medfølende kærlighed, at al min frygt forsvandt som de luende skyer, der nu grånede hen over horisonten.

Den aften gik jeg tilsengs med et lettet hjerte, og i drømme klang det for mit øre: "Vorherre er en fornuftig mand."

Men i dette kapitel var min fader det ikke. Et halvt år efter sagde han en dag til mig, at han ville gå til alters og at jeg skulle ledsage ham. For første gang i mit liv kom det til en alvorlig uenighed imellem os, thi jeg erklærede bestemt ikke mere at ville gå til alters, og da han spurgte mig hvorfor, svarede jeg, at det stred mod min overbevisning. Så fo'r han op i vrede, og jeg husker, at han spurgte mig, om jeg allerede var blevet ateist. Så lidet forstår vi mennesker hinanden! Af respekt for det, som kristendommen betegner som det højeste nådemiddel, ville jeg ikke vove for anden gang at gøre mig uværdig dertil, og så antog min fader mig for gudsfornægter!

Da Madvig var blevet kultusminister, indtrådte den forandring ved de lærde skoler, at disse selv dimitterede deres elever, og det ved to skoleeksaminer, hvoraf den første omfattede naturhistorie, geografi, tysk og fransk, mens den sidste, der holdtes to år senere, særlig var helliget latin og græsk, hvis timeantal i de sidste to år steg betydeligt ved fjernelsen af de nævnte fire skolefag. Den hele ordning røber Madvigs udprægede forkærlighed for de klassiske fag; men om man virkelig vandt noget derved, er i højeste grad tvivlsomt. At studiet af naturen har den største betydning for det nittende århundredes mennesker, synes Madvig slet ikke at have haft øje for, thi for ham gjaldt en Cicero langt mere end en Newton eller Galilæi. Ved at beskære undervisningen i tysk og fransk, opnåede man blot at stække kundskaben til to store landes kultursprog og deres verdenshistoriske litteratur. Resultatet af ordningen blev derfor så uheldig som muligt; man lærte alt for lidet af de fire forskudte paria-fag, og man vandt ikke nogen

synderlig større færdighed i latin og græsk; thi sådanne klassiske studenter, som der fandtes på Poul Møllers tid, blev vi sandelig ikke.

Mellem os drenge vakte den nye ordning den allerstørste forfærdelse, thi de lærere, vi havde haft i de to moderne sprog, var af en sådan beskaffenhed, at de aldrig burde have virket ved nogen skole, der tænkte på at dimittere til Universitetet.

Vor lærer i tysk var en gammel, udslidt kopist fra et af ministerierne, en skikkelig, godmodig mand, men ikke fri for at dyrke Bakkus i en sådan grad, at man en morgen fandt ham død i Ladegårdsåens mudder. Ikke så sjældent bar han en lille morgenrus med på skolen, og når han da i sin blå vinterkavaj og med brillerne ned over næsen svinglede ind ad døren, vidste vi alle, at nu ville der blive evige løjer. Så ravede han hen til katederet, fik brillerne skudt op over øjnene og besteg så med et snøvlende: "Stille drengerr!" sin hædersplads, hvor han granskede så dybt i protokollen, at han stundom faldt i søvn. Imidlertid gik spektaklet lystigt i klassen, indtil han pludseligt mandede sig op ved et brægende: "Stille drengerr dernede!" hvorpå han tog fat på en eksamination, hvor man næppe kunne høre svarene for latter og kåde bemærkninger.

En dag faldt vi på den spøg, at der skulle indtræde fuldstændig stilhed i hele klassen, når ordensduksen pudsede sin næse, men dette gav et aldeles uventet resultat; thi da den sædvanlige larmen pludselig afløstes af den dybeste stilhed, fo'r han op fra katederet og råbte med drævende stemme: "Stille drengerr dernede! Hvad er det for et Helvedes spektakkel!"

Så opgav vi fuldstændig ævred.

Med vor franske lærer var det ikke stort bedre bevendt. Det var den bekendte Ole Christian Borch, søn af en rig købmand, der i sin tid havde støttet Borgerdydskolen, men for hvem det senere var gået tilbage, så at sønnen måtte ernære sig ved at give timer i den skole, der skyldte hans fader så meget.

Oprindelig havde Borch været en meget dygtig lærer, men senere sløvedes han, dels ved det daglige slid, dels ved et temmelig erotisk liv, og på min tid var han så sløj i hele sin lærervirksomhed, at det var til almindelig skandale.

Når han kom ind i klassen begyndte han gerne med de ord: "Ja, i dag kan I vel som sædvanligt ingenting," og hertil vrældes der i enstemmigt kor: "Nej, det er så svært, hr. Borch!"

"Så kan I læse på det et kvarters tid," svarede han og trak "Flyveposten" op af lommen.

"Flyveposten" var dengang, hvad "Forposten" er nu, og når kvarteret var forløbet, foldede Borch bladet sammen med den bemærkning, at han skulle et ærinde i gården. Dette ærinde tog gerne tyve minutter, og når han endelig kom tilbage, begyndte han en fransk konversation over højst forskellige emner.

Således erindrer jeg, at han en dag ganske ugenert tog sit gebis ud af munden og lod det vandre klassen rundt, for at vi kunne beundre dets sindrige konstruktion, der skyldtes en snedkersvend på Almindelig Hospital.

Alt dette klang meget nydeligt på fransk, og var os til stor moro; men så brød han pludseligt af med et strengt: "Lader os male på mølle. – Hvorfor skulle vi ikke male hverandre på mølle" osv. Hver dreng fik sit spørgsmål og dertil enten et nul eller UG, og således fik det udseende af, at hele klassen var overhørt, når timen var tilende.

Da nu den nye ordning indtrådte, havde vi i fransk kun læst "Colomba" af Prosper Mérimée, og i grammatik *avoir* og *être* samt de uregelmæssige verber, og hermed skulle vi i 1852 møde op for Universitetets censor, som ikke var nogen ringere end Madvig selv.

Jeg husker den dødelige rædsel, som greb os ved dette budskab. Ingen af os kendte Madvig; men for os alle stod han som en vældig, tobenet latinsk grammatik, der ville male os på mølle, så vi kom ud som det fineste franske mandelklid.

Stiv, alvorlig og pedantisk satte han sig ved eksamensbordet, lige over for Borch, der var så rød i hovedet som en bonderose, og eksaminationen begyndte.

Borch tog på at pludre løs på fransk, men næppe havde han overhørt et par elever, før Madvig på sin tørre måde bemærkede: "Jeg tror, det ville være heldigst, om De eksaminerede noget mere og konverserede noget mindre."

Borch bladede nervøst om i "Colomba" og spurgte eksaminanden: "Hvorfor skulle vi ikke male hverandre på mølle –" et spørgsmål, der irriterede Madvig i den grad, at han svarede: "Jeg tror, at det ville være heldigst for alle parter, om vi lod verbet *mouliner* ligge indtil videre."

Borch følte sig dødelig fornærmet og svarede: "Ja, så ved jeg ikke, om De muligvis ønsker at overtage eksaminationen?"

Madvig stirrede hvast på ham og sagde: "Ja, det strider ganske vist mod reglerne; men siden De selv foreslår det, vil jeg ikke unddrage mig derfor."

Derpå bøjede han sig ned over eksamenslisten og sagde: "Bergsøe."

I dette øjeblik kunne man have købt mit liv for en meget billig penge. Madvig slog op på et sted, vi aldeles ikke havde læst, pegede med pennen midt på siden og sagde: "Vil De begynde der."

Man brugte dengang fjerpenne, og da Madvig pegede med fanen af pennen, spredte strålerne sig således, at det ikke var mig muligt at finde begyndelseslinjen. Herover blev han meget utålmodig og læste selv linjen op; men da dette skete på et fransk, der havde et stærkt anstrøg af bornholmsk, blev jeg lige klog og begyndte atter på et fejl sted.

Nu tabte Madvig aldeles tålmodigheden, og idet han læste siden op, forlangte han, at jeg skulle oversætte punktum for punktum. Dette kunne jeg naturligvis ikke, og resultatet blev derfor i ordets egentlige forstand mådeligt.

Havde Madvig indjaget os skræk, så vakte det almindelig jubel, da vi erfarede, at Christian Hostrup skulle være vor censor, mærkeligt nok i tysk. Han var Madvigs absolutte modsætning: ung, glad, frisk og med et ejendommeligt vindende smil, der bredte solskin over hele klassen, lige fra det øjeblik han trådte ind. Som han der sad ved eksamensbordet, skødesløst gyngende på stolen og purrende op i sit lange, rige hår, var han billedet på den glade, danske student, der lader fem være lige og ikke tager det så nøje med lærdommen. Og det gjorde han sandelig heller ikke, thi når en synder standsede i en af Hjorts mange grammatiske remser, sagde han yderlig godmodigt: "Det kan vi jo gerne springe over", og gik så videre til noget andet. Kun én gang sagde han: "Nej, der tager De bestemt fejl", og det var, da en ulykkelig synder oversatte

Schillers ord i Wilhelm Tell: "*Bist du ein Biedermann?*" ved: "Er du en færgemand?"

Hele klassen brast i latter, og Hostrup var den, der lo højst af dem alle.

Kun lidet anede jeg dengang, at jeg skulle blive Madvigs cicerone i Rom, og at jeg skulle holde mindetalen over Hostrup ved afsløringen af hans marmorbuste i Studenterforeningen.

Sjette kapitel

Valg af studium. – Mit første besøg hos professor Schiødte. – Koleraens udbrud i København.

Når man analyserer et liv i dets enkeltheder, vil man ofte finde, at ganske små begivenheder, tilsyneladende rene tilfældigheder, kommer til at virke så afgørende, at de bliver bestemmende for hele perioder i ens åndelige udvikling. De svæver som bakterier i luften; man undgår dem ikke og undres senere over, at så lille en organisme har kunnet udøve så stor indflydelse på den plan, hvorefter livet lægges.

Al min hu havde lige siden min første barndom stået til studiet af naturvidenskaberne, uden at jeg dog havde gjort mig klart, hvor jeg skulle tage fat. Så kom afgørelsen, som faldende ned fra himlen.

Blandt mine skolekammerater var der en meget livlig og energisk dreng, Eugen Ibsen, nu overlærer ved Sorø Akademi. Han var fra Odense, og da han kom til pensionatet medbragte han en lille samling insekter, som var taget i hans fødebys omegn. Denne samling påvirkede mig i en ganske særlig grad, fordi den indeholdt en mængde store og smukke former, som jeg ikke kendte, og som det nu blev mit højeste mål at komme i besiddelse af. Hos snedker Seehusen på Christianshavn bestilte fader et insektskab, og nu begyndte jeg i forbindelse med Frederik Meinert, nu inspektør ved Zoologisk Museum, en række ekskursioner, som ganske vist ikke var til gavn for min fremgang i skolen, men som fyldte mig med den mest levende

interesse for hele det myldrende insektliv, som færdes i vore skove og moser.

Vore søndagsture gjaldt særlig Strandmøllen, hvor den elskværdige Christian Drewsen modtog os på det hjerteligste; thi ikke alene besad han selv en stor og velordnet samling, men hele huset var så at sige entomologer; thi både hans hustru og døtre samlede havens flagrende sommerfugle og ordnede disse spraglede, flyvende blomster til en harmonisk helhed. Drewsen selv sagde spøgende, at hans hustru lå på pupper, thi når det gjaldt en sjælden art, var hun ikke bange for at udklække den ved sengevarmen, når det kolde og fugtige efterår kom.

På en af disse ture fandt jeg en søndertrådt bille. Jeg tog den op og så straks, at det var en art, jeg aldeles ikke kendte, og som jeg derfor nogle dage senere viste til min naturhistorielærer Daniel Bølling. Han var lige så klog som jeg, men mente, at den måtte være beskrevet i det af professor Schiødte udgivne værk over de danske biller; men noget kendskab til denne forfatter havde han ikke.

Med opofrelse af omtrent alle mine lommepenge fik jeg det temmelig kostbare værk anskaffet, og så til min glæde, at det omtalte insekt kun var fundet en enkelt gang tidligere på bakkerne ved Brede, og det kun i et enkelt eksemplar.

Nu ilede jeg på ny op til Bølling, som just havde været til et møde i den naturhistoriske forening, hvor professor Schiødte havde holdt et foredrag, som havde sat Bølling i den højeste begejstring. Han kunne ikke blive træt af at rose foredragets klarhed og ro, dets beherskede form og dets dybe videnskabelige indhold.

"Han taler som den, der har myndighed," sagde han. "Først når man hører ham, forstår man, hvad videnskab er. Han er utvivlsomt Europas første entomolog, og vil du lære noget, må du gå til ham." Dette var nu lettere sagt end gjort; thi hvorledes skulle jeg, skoledrengen, vove at trænge ind hos den første mester i en af zoologiens vanskeligste grene?

Jeg overlagde sagen med Ditlevsen, nu distriktslæge i Lyngby, og hvor store børn vi begge var, viser den fantastiske plan, vi lagde for at gøre Schiødtes bekendtskab.

Vi blev nemlig enige om at gå ud til Ladegårdsåen, hvor Schiødte boede, og give os til at fiske vandinsekter udenfor hans vinduer. Han ville da muligt lægge mærke til os, og hvis dette ikke skete, skulle en af os falde i vandet, så måtte han da absolut komme ned for at hjælpe to så ivrige entomologer. Heldigvis blev denne barnagtige plan ikke til noget; thi da jeg havde vist Balling mit fund, rådede han mig til at gå lige til Schiødte og meddele ham, at jeg havde fundet den sjældne løbebille *Chlænius Sulcicollis*.

Med bankende hjerte vandrede jeg så en aften ud til den gamle Svanemosegård, hvor Schiødte boede i en lav, træbeklædt bygning, som havde et alt andet end herskabeligt præg. Flere gange gik jeg forbi porten uden at turde gå ind; men endelig tog jeg mod til mig og blev af fru Schiødte vist op til den kvistlejlighed, som på én gang udgjorde hans arbejdsrum og hans museum.

Man har i vore dage udgivet interiører af vore kunstneres ateliers og vore skuespilleres værelser. Man træffer i de første kostbare silkedraperier, antikke møbler, pragtfulde våben og store makartbuketter; i de sidste billeder, buster og

laurbærkranse. Det kunne være interessant for sammenligningens skyld at få nogle interiører af vore første videnskabsmænds studereværelser, for at sammenligne deres beskedne tarvelighed med de andres luksus og pragt. Videnskabsmanden er en flittig bi, der nøjes med en celle; kunstnerne og skuespillerne sommerfugle, der må have en blomsterhave til deres rådighed.

Jeg anstillede ikke disse betragtninger, da jeg stod udenfor Schiødtes dør, men da jeg åbnede den, forbavsedes jeg over den spartanske tarvelighed, hvorunder en konge i videnskabens rige boede.

Foran mig lå et lille aflangt rum, hvis vægge optoges af bogreoler fra gulv til loft. Under skråtaget fandtes et bredt kvistvindue, med Schiødtes arbejdsbord og mikroskop. En høj skrivepult dominerede det ene hjørne af kvistværelset, mens det modsatte optoges af en lav sofa, hvori der sad en mørkhåret mand i grå slåbrok, ivrigt beskæftiget med at stoppe en lang pibe. Han afbrød ikke sit arbejde, men stirrede hvast på mig over brillerne og spurgte barsk: "Hvad vil De?"

Alt mit mod forsvandt ved denne korte tiltale, og jeg mægtede kun at fremstamme en frygtsom ytring om, at jeg havde fundet en meget sjælden bille. "Hvilken?" spurgte Schiødte, idet han tændte sin pibe og omgav sig med nogle vældige røgskyer.

"*Chlænius Sulcicollis*". Schiødte udstødte en ejendommelig plaffende lyd mellem tænderne og spurgte: "Hvoraf ved De det?"

"Jeg har bestemt den efter Deres '*Danmarks Eleutherata*'."

"Man kan også bestemme fejl," bemærkede Schiødte.

"Men jeg har ikke bestemt den fejl," svarede jeg med overbevisningens sikkerhed.

Uden at svare snappede han samleræsken ud af min hånd, åbnede den og pustede en vældig tobakssky ned i den. Derpå gik han hen til reolen, tog sit værk ned og gjorde en kort notits i det. Derpå vendte han sig mod mig og sagde: "De ser ganske godt! Hvad hedder De?"

Jeg måtte nu give Schiødte oplysninger om alt, hvad der vedrørte mig, men da jeg til slutningen udtalte, at det var min højeste lyst at blive naturforsker, fortrak hans ansigt sig til en underlig bitter grimasse, og idet han satte sit værk op på hylden, svarede han: "De må før slå sten på landevejen end blive videnskabsmand i Danmark."

Dengang forstod jeg ikke hans ord og følte mig uhyggelig berørt af dem; senere har jeg forstået både ham og dem; men da var det for silde, og det var helt andre forhold, der drev mig bort fra en bane, jeg havde så kær.

Fra den aften var bekendtskabet med den berømte entomolog sluttet, og det steg senere til et trofast venskab, der varede til hans død. Schiødte blev min læremester i videnskaben, min vejleder i anatomi, eksakt analyse, ja selv i entomologiens ret indviklede latin, ligesom jeg fulgte ham på flere af hans entomologiske ekskursioner, særlig til det ved Otto Frederik Müller så bekendte Frederiksdal, hvor Furesøen og de omliggende store skove blev undersøgt med den grundighed, der var Schiødte så egen.

Det var en stille, varm sommeraften i juni 1853, at Meinert og jeg vandrede hjem ad Lyngby landevej efter en lang og trættende ekskursion i Aldershvile skove. Først sent nåede vi

byen, og da jeg kom ind i porcelænsfabrikkens gård, så jeg til min forbavselse, at der var lys i min faders værelse, skønt det allerede var ud på natten. Da jeg trådte ind, sad han ved sit skrivebord og ordnede en del papirer, som jeg antog for fabrikkens regnskaber; men der var på hans ansigt et underligt udtryk af ængstelig bekymring, så at jeg fik en ubestemt frygt for, at der måtte være hændet fabrikken en eller anden alvorlig begivenhed.

Ved mit komme rejste han sig langsomt, gik hen imod mig og sagde med en underlig tonløs stemme: "Ved du af, at vi har fået den asiatiske kolera? Det vil nu gå os som i Paris."

Der fulgte nu en samtale, som jeg næsten ordret har gengivet i "Fra Piazza del Popolo", og som mere vakte min forundring end min frygt; thi ung, som jeg var, anså jeg ikke faren for særlig overhængende. Dog må efterretningen have gjort et vist indtryk på mig, thi om natten drømte jeg, at jeg stod foran en uhyre globus, og på denne så jeg en brilleslange, som fra Indien bugtede sig mod nordvest, idet den fulgte flodernes løb. Leende fortalte jeg næste morgen min drøm, men den, der ikke lo, var fader. Han så tværtimod bekymret på mig og sagde: "Jeg tror, vi går svære tider i møde."

Den sorgløshed, hvormed jeg havde modtaget min faders budskab, var ikke egen for mig; tværtimod deltes den af største parten af de glade københavnere, som lavede vittigheder over, at farsoten netop var kommet i terminen, på den "ulyksalige 11. juni". Der var til en vis grad også noget, der talte til gunst for denne sorgløshed, thi mens koleraen med frygtelig voldsomhed havde hærget Europas hovedstæder, havde den aldrig lagt sin klamme hånd på det nordiske Athen, og da den endelig nåede

os i 1853, var den så godt som ophørt i hele det øvrige Europa. Man vidste desuden af erfaring, at visse lokaliteter var uimodtagelige for denne sygdom, og man antog, at saltholmskalken, hvorpå København hviler, trak den overliggende jords skadelige dunster til sig og derved forhindrede smitte; man havde ganske glemt de store pestepidemier, som lige til 1711 havde hærget byen på det frygteligste, og man levede i den glade illusion, at København var en renlig by, som havde fået brolægning og hvor det var forbudt at kaste renovationen på gaderne. Man stolede på den velvise magistrats faderlige regimente, og når samme magistrats ærværdige medlemmer stadigt i "Korsaren" blev afbildede som sovende, med nathuen ned om ørene, så man heri kun en skammelig ondskab af Goldschmidt. At byen lå som et viljeløst offer for Asiens forfærdeligste sygdom, anede de færreste. Med ægte københavnsk galgenhumor gjorde man sig lystig over den indtrængende fjende, og på sangerindeknejperne sang man:

"Ja herrerne især de er
så møjet store helte;
men under vesten hver dog bæ'er
et uldent mavebælte."

På lignende måde havde man hånet de engelskes bomber, inden de slog os om ørene i 1807; thi København har altid været en vittig by!

Men som den lå dér i 1853, beskinnet af junisolens glødende stråler, var den i sanitær henseende ret ussel, en kalket grav, bestemt til at modtage tusinder af lig inden høstløvet falmede. Når man kender vor tids København, med dets asfalterede

gader, underjordiske kloakker og rene kildevandsforsyning, gør det et underligt indtryk at se, hvorledes København tog sig ud i en periode, der endnu ikke er halvhundrede år fjernet fra vor.

Lige indtil 1848 var København, trods dens hovedstadstitel, dog kun Danmarks største provinsby, lidende af alle de mangler, der klæber ved disse. Allerede byens lave beliggenhed måtte i sanitær henseende vække bekymring, thi dens nordlige og østlige del lå kun ti fod over dagligt vande, og dertil kom, at grundene i denne del af byen tidligere havde været enten hav eller morads, som kun var blevet til land derved, at byens affald og uhumskheder var blevet anvendt som fyld. Endnu den dag i dag støder man ved grundgravninger på hele lag af dyriske og vegetabilske affald, og langt værre var dette forhold i 1853, og kun meget få grunde var udgravede i tilbørlig dybde.

Tæt udenfor byen strakte Søerne sig som et sidt, fugtigt bælte, urensede og forgroede, skønt de var byens eneste drikkevandsbeholdere, og udenfor voldene kom et nyt bælte af mudrede fæstningsgrave, som ganske vist havde deres idylliske skønhed, men var i høj grad sundhedsfarlige, så meget mere som vandrenderne fra Søerne førtes igennem dem.

Københavns vandforsyning var dengang under al kritik. Gennem gamle, rådne fyrretræsrender lededes overfladevandet fra Søerne ind i byen. Da disse trærender dels var slet sammenføjede, dels gennemtrængte af den sumpgas, som den opfyldte jord udviklede, blev vandet på mange steder så inficeret, at flere af de gammeldags poste måtte forsynes med lærredsposer for at filtrere vandet, mens andre blev lukket med en hængelås af Sundhedskommissionen. Foruden vandforsyning fra Søerne havde byen fra gammel tid endnu en

del brønde, men i flere af disse var vandet så slet, at de blev erklæret for ligefrem giftige ved de undersøgelser, der efter epidemien anstilledes af vandinspektør Colding og den senere så berømte Julius Thomsen.

Byens renlighedstilstand var derhos i allerhøjeste grad forsømt. Gaderne var slet brolagte, og på hver side af dem løb en dyb, stinkende rendesten, som kun udskylledes, når himlen var så nådig at besørge det. På mange steder udsendte de såkaldte slamkister deres kvælende stank, og vandrede man en smuk sommerdag ud ad Vesterbro, var rendestenene fulde af slagteriernes affald, som lå og rådnede i solskinnet.

Men hvad der dog mest bidrog til at forpeste luften om sommeren, var den indre havn og byens talrige kanaler. Her svømmede alskens affald lystigt om i kloakvandet, blandet med døde fisk, druknede hunde og katte. Indtraf der dødvande, hvad hyppigt skete i den hede sommertid, antog vandet en kaffebrun farve og udsendte en ulidelig stank, der kunne spores helt ind til byens centrum. Kongens Nytorv, om hvilket H. C. Andersen i sin Ballonvise sang:

> "Nu ser vi kun af jorden
> en lille sølet egn –
> det er vist Kongens Nytorv,
> hvor der er faldet regn,"

kunne på en hed sommeraften stinke ganske afskyeligt; thi på den ene side lå Nyhavns lukkede kanal, og bag teatret den nu tilkastede Holmens kanal, som mundede ud ved Holmens Kirke, mens den dannede en *cul de sac* ind imod torvet, hvor den endte lige klods op ad Det Kongelige Teater. Her dannede den et slamhul, fuldt af alle de uhumskheder, som kom fra det

daværende Gammelholm, og teaterkattens oprindelse skyldes vistnok de talrige rotter, som beboede de gamle, rådne bolværker, hvorfra de gjorde strejftog på Thalias enemærker. Det klinger næsten utroligt, at man her, midt i byens centrum og lige bag Det Kongelige Teater, tålte en sådan pestpøl, som under epidemien bragte død og fordærvelse over hele den østre del af torvet; men indrømmes skal det dog, at man fandt på en afleder, som var ganske genial i al sin simpelhed. Midt i sumpen rejste man nemlig et tyve fod højt trækrør til stor glæde for Det Kongelige Teaters skuespillere, som nu havde den fordel at få den koncentrerede stank direkte ind gennem vinduerne. Den store dødelighed, der senere ramte Charlottenborg og den tilstødende del af Nyhavn, må særligt tilskrives disse tvende kanaler. Mærkeligt nok var det dog kun skyggesiden, som blev angrebet, thi Nyhavns søndre side, hvor solen gjorde sin bakteriedræbende virkning gældende, slap med forholdsvis få tilfælde.

Hvad der dog mest af alt fremmede epidemien og gjorde den ganske særlig ondartet, var den forfærdelige tilstand, hvori byens renovationsvæsen havde henligget så at sige i århundreder. Man kendte ikke som nu tøndesystemet, der jo kan være galt nok, men dog er for intet at regne mod hele det utrolige svineri, hvori magistraten lod byen henligge trods dr. Hornemanns gentagne klager og bestemte forudsigelse af, at en sådan misligholdelse absolut måtte føre en dødbringende epidemi ind over hele staden.

I alle gårde, selv de allermindste, indtog privetet en fremragende plads, og sendte i sommertiden en så kvælende stank ud gennem sine trækhuller, at den sporedes over hele

huset. Hvert privet var nemlig forsynet med en gravet, firkantet grube, der kun tømtes, når dets indhold var lige ved at flyde ud over gården, og så stor var renovationsvæsenets forsømmelighed, at der ved epidemiens begyndelse henlå 15.000 læs renovation, som burde have været udført allerede for flere år tilbage. I stedet for at dække disse gruber med kalk eller på anden måde at desinficere dem, greb man mange steder, midt under epidemien, til det fortvivlede middel at tømme dem og føre deres indhold ud på de sædvanlige utætte vogne. At man herved så at sige udsåede sygdommens dødbringende bakterier, er indlysende, og i flere huse, hvor dette skete, døde næsten alle beboerne.

Koleraen angriber som bekendt først samfundets underste lag, og til dette havde man dengang så at sige intet hensyn taget. Både København og især Christianshavn var fuld af usle, elendige boliger, hvis beboere var stuvet sammen lige fra kælderrummene til hanebjælkerne, og hvis værter ikke kendte nogen anden behandling, end at kaste de stakler på gaden, som ikke kunne betale den efter forholdene ublu husleje. Der var på Christianshavn gårde, hvis husleje på få år indbragte ejeren lige så meget, som hele ejendommen var værd; thi man benyttede hvert eneste rum i huset, ja lod endog beboerne sove enten i de sumpede kældre eller i det lave tagrum, som lå over priveterne. En læge har således meddelt, at han ikke ville give en højst forarmet familie nogen understøttelse, fordi han fandt, at den ikke holdt den usle kælderlejlighed, som den beboede, i ren og ordentlig stand. Først da manden var død, opdagedes det, at indholdet fra gårdens latrinrum gennem muren var sivet ind under det usle halmleje, hvorpå hele familien hvilede om

natten. Nu fik den hjælp, men desværre for sent, thi næsten alle dens medlemmer døde.

Disse fattigboliger dannede faste arnesteder for epidemien, som derfra bredte sig ud også til de velhavendes boliger, især hvor disse lå i byens nordre og østlige del, hvor husene tillige var opført på opfyldt, ofte latrinholdig grund. Men foruden disse fattigboliger, fandtes der rundt om i byen en mængde af de usleste logihuse, hvor man for fire skilling sov på råddent halm, eller for to skilling stående op ad muren, med et tov under armene. Hertil sigter de bekendte ord i Pjaltenborgsvisen, hvor en sjover under branden synger til værten:

"Fir' skilling gav jeg dig, min ven,
må jeg så be' om de to igen."

I vore dage, hvor der er fuldt op af børne-, vugge- og slumstuer, hvor der er hjem, som rækker hånden både til vagabonden og drukkenbolten, når han blot er villig til at lade sig forbedre, fatter man næsten ikke den usselhed, urenlighed og uhygge, som herskede i disse det elendigste proletariats tilflugtssteder. Den skildring, som jeg i "Fra Piazza del Popolo" har givet af "Tordenskyen", er fuldstændigt korrekt; thi som gammel christianshavner havde jeg rigelig lejlighed til at trænge ind i dens mysterier. Jeg har tit måttet høre, at denne min skildring var overdreven, og dog hørte "Tordenskyen" lige så lidt som "Pjaltenborg" eller "Hvide Ross" til de værste af disse elendighedens boliger. Tværtimod gaves der andre, vistnok mere ukendte, men til gengæld langt uslere logihuse, der søgtes af forbrydere og de laveste lag i samfundet. De lå spredt i de fattigste gyder, stod under politiets tilsyn og førte navne, som

gør enhver beskrivelse overflødig. Når man hører benævnelser som "Helvede", "Pølen", "Bolle Bandsats Hus", "Lusseklubben", "Lokummet", "Krybud", "Knaldhytten", "Slaveporten" og "Rakkerens Hule", får man i sandhed ingen lyst til at træde indenfor.

Man kan til en vis grad forstå, at nærighed og vindesyge skabte slige helveder, hvor den sidste blodsdråbe pintes ud af de elendige stakler, der ved nød og ulykke var kommet på samfundets bund. Mindre forståeligt er det derimod, at de offentlige anstalter, som stod under magistratens tilsyn og som skulle varetage de fattiges tarv, var så usselt indrettede og så slet styrede, at de ikke gav de private logihuse synderligt efter.

Blandt Københavns daværende såkaldte "milde stiftelser" indtog "Almindelig Hospital" den første plads.

Omtrent midt i Amaliegade, ikke langt fra de kongelige palæer, lå en grim, grålig bygning, en mellemting af pakhus og kaserne, bygget i Frederik den Sjettes bekendte kassestil. I daglig tale hed den "Almindeligheden" og når man en søndag eftermiddag vandrede ud til Langelinje, mødte man udenfor dette sorgens palads en skare elendige stakler, halte, vanføre og krøblinge, som humpede afsted med krykke og stok efter tilstået udgangslov. Hospitalet optog nemlig på sin såkaldte lemmeafdeling størsteparten af dem, der havde haft den ulykke at komme under Københavns fattigvæsen, og på denne lemmeafdeling indlagdes i flæng den uforskyldt fattige og forbryderen, gamle udlevede kvinder og unge forlevede skøger. Det var en broget mangfoldighed, der husedes i dette fattigmagasin, og tilstanden i denne stiftelse, der skulle stå i barmhjertighedens tjeneste, var således, at forbryderne i

stadens forskellige fængsler levede som fyrster i modsætning til Almindelighedens lemmer. Hospitalet var oprindelig bestemt til at modtage fem hundrede fattiglemmer, men lidt efter lidt havde man uden hensyn til plads og hygiejne belagt hospitalet med tolv hundrede fattige, som derved kom under de usleste forhold.

Når man læser datidens beretninger, tvivler man næsten om sandheden og spørger sig selv forundret, hvorledes det har været muligt for en hovedstads kommune at finde sig i så barbariske forhold, som dem, der herskede derude. Alle stuerne var overfyldte, sengene stod så tæt ved hverandre, at der kun midtvejs dannedes en smal passage gennem hele stuens længde, og til bohave var der aldeles ingen plads. Lemmerne gemte deres fødemidler under eller i sengen, og på de aftener, hvor der gaves udgangslov, fandt de uhyggeligste scener sted. Når lemmerne vendte berusede tilbage, vækkedes de syge ved slagsmål, eder og forbandelser, hysteriske patienter og epileptikere blandede deres hvinende skrig med de druknes skænderier, og først langt hen ad natten indtrådte der så megen ro, at de syge kunne få den nødvendige hvile.

Dette hospital, med dets lemmeafdeling, kunne i sandhed siges at være er glimrende eksempel på, hvorledes et fattighospital ikke bør indrettes. Den store sammenstuvning af lemmer og patienter fremkaldte en atmosfære, der sporedes helt ud på trapper og gange; thi om ventilation var der slet ikke tale. Kosten, som på byens andre hospitaler kunne være middelmådig nok, var på Almindeligheden under al kritik. Det sædvanlige reglement var naturligvis fattigmandskost, hvori kål, ærter og flæsk spillede hovedrollen, og om søndagen

lavedes der en spartansk suppe af byggryn, porrer, ingefær og salt, tilsat med så meget dårligt kød, at man godt kunne behøve et mikroskop for at finde det. Denne kost, som under sædvanlige forhold kunne være ufordøjelig nok for gamle og svagelige stakler, blev under epidemien ligefrem dræbende; men skønt man i forbedringshuset forandrede spisereglementet efter fangernes tarv, tog man intet hensyn hertil på byens største fattighospital, og følgen af denne mangel på humanitet viste sig i en dødelighed, som var ligefrem forfærdende. Af hospitalets 1200 lemmer blev 592 angrebet, og deraf døde 514, eller med andre ord 86,8 pct. Man skulle synes, at dette var tilstrækkeligt; men da epidemien omtrent var til ende på hospitalet, brød den ud i Vartov, og trods lægernes energiske protester, flyttede man de angrebne vartovslemmer ud på Almindeligheden, hvorved epidemien blussede op på ny. Regnes disse angrebne med, stiger sygeantallet til 615, og deraf døde 537, hvorved procentantallet stiger til 87,3, hvilket overgår dødeligheden i den pest, som 1711 hjemsøgte København.

Den mand, som stod i spidsen for hospitalets administration, var fattigdirektør Herforth, tidligere grosserer og kaptajn i borgervæbningen, og når man ser hen til, hvorledes han røgtede sit hverv, må man antage, at han betragtede epidemien ikke som et onde, men som en velkommen hjælper til at lette byens fattigbyrde og skaffe den nødvendige luft på hospitalet.

Da han fik melding om det første koleratilfælde derude, udbrød han: "Nå, der vil den slå et ordentlig slag," og for at bevise rigtigheden af sin påstand, bestilte han straks 200 ligkister, som blev forfærdigede i Roskilde, hvor man kunne få

dem en rigsort billigere end i København. Som for at vise lemmerne, hvad der ventede dem, lod han halvdelen af disse kister stable op i gården og den til anstalten hørende have, som et *memento mori*, der i høj grad måtte virke oplivende på de syge og svagelige stakler, der her skulle søge en solstråle og lidt frisk luft, når de slap ud af hospitalets pestbefængte stuer.

Regnskabet og tilsynet med dette dødsmagasin blev overdraget til hospitalets kvartermester, og så løjerligt det klinger, undså denne sig ikke for at berøve de døde endogså deres sidste hvilested. Når han fandt to magre lig, surrede han dem sammen og kom dem i én kiste, mens han førte to på regnskabet, et forhold, for hvilket han senere blev tiltalt og straffet.

Herforths forsynlighed havde dog ikke været vidtrækkende nok. De 200 kister svandt som dug for solen, og da leverandøren i Roskilde ikke kunne få en ny sending færdig i rette tid, fandt Herforth på en udvej, der må betegnes som ligefrem genial. I en hast blev det store portrum ud til Amaliegade omdannet til lighus, og her stabledes de døde op, forsynet med et nummer og de tarvelige kranse, som bragtes af fattige venner og slægtninge. Kisterne fra Roskilde udeblev, og da sommervarmen imidlertid hurtigt gjorde sig gældende, forvandledes dette improviserede ligkapel hurtigt til en pesthule, der bredte død og fordærvelse ikke alene over hospitalet, men over alle dets omgivelser, det kongelige Amalienborg ikke undtaget. Dog æren var reddet – man havde jo sparet en rigsort pr. kiste.

Men alt som julisolen brændte på, bredte dens stråler de mørkeste rædsler ud over hospitalets lumre, tætbefolkede stuer,

og forholdene antog en karakter, som trodser enhver beskrivelse. Lægerne holdt uforfærdet stand og arbejdede med et mod og en udholdenhed, som altid vil regnes dem til hæder; men lige overfor Herforths seje modstand måtte alle deres anstrengelser strande. De syge døde som fluer, gangkonerne blev revet bort, våge- og vaskekoner var ikke til at opdrive for penge, og man greb da til det fortvivlede middel, at erstatte disse med lemmerne selv, som herfor fik den uhyre betaling af tolv skilling dagligt. Herved blev tilstanden aldeles håbløs, thi disse mennesker, hvis gerning var den visse død, havde hverken evne eller vilje til at tage ordentlig fat. Dag for dag slappedes tilsynet og disciplinen, og den råeste brutalitet trådte i stedet. Dødssedler blev hæftet på syge, som endnu åndede, døende blev revet ud af deres senge og udåndede på gulvet, mens nye patienter stuvedes i de senge, hine lige havde forladt, og til sidst gik det af mangel på personale så vidt, at mandlige lemmer blev taget til sygepassere for de kvindelige patienter. Det hele hospital blev lidt efter lidt så inficeret, at alt døde bort, og af de 33 vartovslemmer kom ikke én levende tilbage.

I visse henseender har en epidemi lighed med en brand. Som denne, kaster den sine funker ud til alle sider, og hvor de træffer et fængstof, breder ilden sig hastigt videre. Den smitte, der i så rigeligt mål strømmede ud fra det pestbefængte hospital, nåede hurtigt en anden af fattigvæsenets kolonier, det såkaldte "Lille København", en samling af fattigboliger, der blev nedrevet i 1863. Disse småhuse, der i mange henseender mindede om Nyboders, var opført 1795 for at huse de husvilde efter den store ildebrand, der rasede fra den 5. til den 7. juni. Senere var de kommet i fattigvæsenets eje og beboedes i det hele af 117

fattiglemmer, som erholdt et brød om ugen foruden et lille værelse, fem alen [Note 6)] i kvadrat og tre alen til loftet. Disse smårum beboedes i reglen af gamle udlevede ægtefolk uden børn, og to familier var fælles om et tarveligt køkken.

Disse fattighuse dannede en lille verden for sig selv, med lige og lyse gader; men husene, som i al hast var blevet opført efter branden, var uden kældre og i høj grad medtaget af tidens tand. I de fleste boliger var gulvene rådne, lofterne revnede og murene faldefærdige; thi da husene skulle nedrives i 1863, undlod fattigvæsenet at foretage selv de nødvendigste reparationer.

Under disse forhold måtte man forudse, at epidemien også her "ville slå et ordentlig slag", men desuagtet havde man kun ansat én sygeplejerske til samtlige lemmer, og trods alle forestillinger fra lægernes side, opnåede man først mod epidemiens slutning at få antallet drevet op til fem. Fattigforstanderen, som havde tilsyn med det hele, boede, mærkeligt nok, på Frederiksberg, og på de hede, trykkende julidage måtte de gamle, affældige lemmer på deres fod vandre til Frederiksberg for at få de nødvendige attester og frijord til deres egen begravelse. Flere af disse stakler bukkede efter lægernes erklæring under på denne vandring; men fattigforstanderen vogtede sig vel for at komme til det store København, endsige til det lille.

Her udviklede forholdene sig hurtigt på den sørgeligste måde. Hus efter hus blev angrebet, og i den smalle gyde, som lå nærmest op til plankeværket ud imod Toldboden, døde samtlige beboere bort. Der var mangel på alt – på læger, vågekoner og tilsyn, og inde i de usle boliger herskede der en utrolig

elendighed. Da hvert værelse kun havde plads til én seng, måtte denne deles af to, og flere gange hændte det de visiterende læger, at de ikke kunne få dørene op, fordi den ene af ægteparrene lå som lig på gulvet, mens den andet droges med døden. Af de 117 lemmer blev 76 angrebet, og deraf døde 68, en dødelighed, som næppe har sin lige undtagen under Københavns fattigvæsen.

"Lille København" lignede i anlæg og bygningsmåde ikke så lidt Nyboder, og skønt forholdene her var langt gunstigere, blev Christian den Fjerdes gamle sømandskoloni dog hårdt medtagen af den asiatiske farsot. En af Københavns bekendteste læger har fortalt mig, at han, der lige dengang var kandidat, blev kaldet til en familie i Nyboder, hvor manden var blevet syg. Klokken var dengang ni om morgenen, men da han gentog besøget klokken fire om eftermiddagen, var manden død, og konen med tre børn døende.

"Da var jeg lige ved at løbe min vej," sluttede han sin beretning, "thi det var min første praksis, og den var jo ikke heldig."

Syvende kapitel

Epidemiens videre gang og midlerne imod den. – De hollandske cigarer. – Dens optræden på fabrikken. – Besøget i Tivoli. – Frue Arbejdshus. – Nattesyner.

Hvad der i hine sørgelige dage gjorde epidemien så frygtet, var særlig den omstændighed, at man hverken vidste hvordan sygdommen opstod, eller hvorledes den skulle behandles. Ole Bang tilrådede således anvendelsen af amerikansk olie, og for at standse sygdommen anvendtes så heroiske midler som – stivelsesklyster. De patienter, der behandledes på denne måde, døde naturligvis alle; men dette havde mindre at sige, da de fleste andre behandlingsmåder gav det samme resultat. At sygdommen skyldtes en mikroskopisk bacille, der udvikledes i og tilførtes med drikkevandet, havde man ikke den fjerneste anelse om, og uvidenheden om sygdommens årsag gik så vidt, at man frarådede ophold under træer, fordi skyggen af disse virkede smitteførende. I 1847 udbrød der ved det kaspiske hav en koleraepidemi, som med stor voldsomhed vandrede mod vest og angreb de fleste af Europas større stæder. I 1853 var denne epidemi ophørt, og det er til dato aldrig oplyst, hvorledes smitten nåede til København. Byen havde imidlertid gentagne gange fået et *memento mori*, som den desværre ikke havde lagt sig på hjertet. Den 6. november 1848 havde en lods på Dragør, Jan Krøyer, trods forbuddet lodset et russisk skib, hvorfra han vendte hjem som syg af kolera. Han turde ikke søge lægebehandling, men kom sig alligevel, hvorimod han smittede

sin hustru og svigerinde, som begge døde. Af fortvivlelse herover henfaldt han i melankoli og hængte sig nogle år efter.

Dragør viste ved denne lejlighed et ret mærkeligt forhold, som også gentog sig under epidemien 1853. Fra Krøyers hus bredte der sig ingen smitte, og i 1853 viste Dragør sig ligeledes uimodtagelig for epidemien, idet de patienter, der hjembragtes fra København, ikke forplantede sygdommen videre. Derimod led det øvrige Amager, og navnlig Sundbyerne hårdt, de angrebnes antal var nemlig 562, hvoraf 338 døde.

To år senere udbrød der på Lolland en lille epidemi under ret ejendommelige forhold. Den 1. august blev et femårigt barn angrebet af kolera i Bandholm, uden at det var muligt at påvise, hvorledes det var blevet smittet. Barnet kom sig, men trods alle forsigtighedsregler efterfulgtes dette tilfælde af 28 andre, hvoraf 14 med dødeligt udfald. Samme sommer forekom der 8 koleratilfælde i København, men de udvikledes ikke til epidemi, og trods at professor Hornemann, som året i forvejen havde studeret koleraen i London, indtrængende advarede byens kommunalbestyrelse, foretog denne intet for at forbedre de hygiejniske forhold. Man stolede på saltholmskalken, og troede København uimodtagelig for en sygdom, der hidtil bestandig havde gået udenom dens porte.

Rygtet om koleraens udbrud i 1853 vakte derfor ikke videre sensation, dels fordi tilfældene i begyndelsen blev hemmeligholdte, dels fordi de ikke havde en videre ondartet karakter og optrådte så langsomt, at den frygtelige epidemi, der senere bredte sig over hele Danmark, godt kunne have været kvalt i fødslen.

Den 11. juni blev en nittenårig skibstømrer, der boede i Møntergade, angrebet af koleralignende symptomer og indlagt på Søetatens hospital. Han havde haft arbejde ved en mudderpram, men ikke været i berøring med noget skib, og blev udskrevet som helbredet den 25. juni. Den 12. juni indlagdes ved siden af denne patient arbejdsmand Kristen Larsen fra Nyboder, som lidende af kronisk diarré. Han var i bedring den 14., men om natten til den 15. fik han tydelige symptomer på den asiatiske kolera og døde samme dags aften.

Skønt man nu burde have evakueret stuen og isoleret de øvrige patienter, lod man alt gå i den gamle skure, og allerede den 18. blev en 57-årig kone, Anna Stjerne, gift med Jakob Stjerne, boltslager ved Holmen, angrebet af kolera og døde den 22. Den 20. blev tre kvindelige patienter på samme stue, hvor Anna Stjerne lå, pludseligt syge. De to, 20 og 40 år gamle patienter, kom sig efter nogle dages forløb, mens den tredje, Anna Hansen, 48 år gammel og gift med en arbejdsmand ved Holmen, døde den 25. juni. Fra nu af tiltog dødeligheden i høj grad, og samme dag blev København officielt erklæret for smittet af kolera. I hele juni måned holdt de daglige tilfælde sig lavt og nåede først den 29. juni til 19, men sank dagen efter til 9.

Autoriteterne tog derfor sagen med en ro, som fik de fordærveligste følger; thi allerede den 2. juli nåede de syges tal til 31, den 9. 60, den 14. 153, den 15. 305, den 20. 333 og den 27. 340. Denne dag betegner de syges maksimum, mens den største dødelighed viste sig den 20. juli med 236. Den 31. august var de angrebnes antal sunket ned til 10, og den 21. september var den første dag, hvor ingen syge anmeldtes. Dog forekom senere enkelte spredte tilfælde, og epidemien hørte først op i

begyndelsen af oktober. Den varede således 14 uger eller 98 dage, og disse var de mørkeste, som København i lang tid havde oplevet, thi de kostede byen 4.900 døde eller 3,75 pct. af befolkningen, og 66 pct. af de syges antal. Når man imidlertid tager i betænkning, at størsteparten af Københavns velhavende befolkning var flygtet fra den pestbefængte by, må det første procentantal regnes betydeligt højere.

Hvor stor dødelighedsprocenten var i København fremgår bedst deraf, at Paris under den berygtede epidemi 1832 havde 3,3pct., og at den i 1849 kun var 1,7 pct. I samme år havde Berlin en dødelighed af 0,9 pct., og selv Rom nåede i 1839 kun til 3,14 pct. Ret mærkeligt er det, at de tre skandinaviske hovedstæder står højst med hensyn til dødeligheden, thi i Stockholm døde 1834 mellem 4 og 5 pct., og i Christiania var dødeligheden omtrent lig med Københavns.

Da juli kom med sin lumre sommerhede, tog epidemien først rigtig fart, og henved 15.000 indbyggere flygtede over hals og hoved, og bredte derved smitten ud over hele landet, lige fra Bornholm til Skagen. Det var især de side og lavt beliggende byer, som det gik ud over, og blandt disse medtoges Aalborg, Korsør og Nykøbing på Falster værst. Ret mærkeligt er det, at end ikke det fattige Skagen blev forskånet for sygdommen, som udbrød her omtrent på samme tid, som den forlod København, nemlig den 6. oktober. Trods sine klitter, sit marehalm og sin hårdføre befolkning, rasede epidemien til den 30. december, og først på denne dag blev Danmark befriet for den asiatiske landeplage, som den sommer krævede 6.688 ofre af 10.598 syge [Note 7)].

Når man gennemløber den af krigssekretær C. W. Lange udgivne dødsfortegnelse, opdager man hurtigt, hvilken forfærdelig proletariatsygdom koleraen er. Side op og side ned vrimler det med fattiglemmer, gamle enker, arbejdsmænd og matroser, hvorimod man kan lede længe inden man træffer en justits- endsige en etatsråd. Ja, selv studenter og "deslige folk af stand" findes meget sparsomt opførte, mens der gik ikke få spækhøkere og værtshusfolk i løbet, fordi disse i reglen boede i datidens mørke og sumpede kælderlejligheder.

Værst gik det dog ud over dem, som plejede de syge, eller havde med hospitalerne at gøre. Her bortreves særligt våge- og vaskekoner, men heller ikke lægerne forskånedes, og grunden hertil må vel søges ikke alene i smitte, men også i overanstrengelse, thi mange af dem kom ikke af klæderne flere dage i træk. Foruden den besværlige hospitalstjeneste anvendtes en stor del, især af de yngre læger, til visitation af mistænkelige huse og ved de talrige anmeldelsesbureauer.

Da pesten rasede i København 1711, anså de danske læger det for håbløst at bekæmpe en sygdom, mod hvilken man ikke kendte noget middel. De forlod derfor massevis byen, og overlod dens indbyggere til kvaksalvere og bartskærere, der bortreves så hurtigt, at man midt under epidemien måtte forskrive nye fra Tyskland. I modsætning hertil må man sige, at den københavnske lægestand i 1853 viste et mod og en udholdenhed, som fortjener den største anerkendelse, især når man betænker, at de fleste af dem for første gang kæmpede mod en fjende, der ikke kendte til nogen skånsel. Trods de forfærdelige julidage blev enhver på sin post, og det vides kun, at en enkelt meget bekendt læge, og tilmed medlem af

Sundhedskollegiet, forlod byen for at holde sommerferie på landet.

At lægestanden under disse fortvivlede forhold måtte bringe sine ofre var uundgåeligt, og dag for dag sattes København i bevægelse ved budskabet om, at denne eller hin læge var bortrevet, og befolkningens mod nedsloges så meget mere, som disse dødsfald fulgte slag i slag og med en hurtighed, der virkede ligefrem forfærdende. Den 15. juli døde Olsen-Bagge, en god ven af den bekendte Frederik Dreyer, den 16. etatsråd R. Thal, den 17. C. F. M. Lunding og distriktslæge W. L. Schwartskopff, den 21. overlæge ved 17. bataljon L. A. Bergh, fader til den bekendte professor R. Bergh, den 23. juli distriktslæge P. A. F. Bramsen og professor Witthusen.

Af andre mere bekendte navne skal jeg blot nævne C. J. Boye, sognepræst ved Garnisons kirke, som døde allerede den 6. juli og til eftermand fik pastor Blædel, der under hele epidemien virkede med stort mod og uforfærdethed; endvidere professor C. V. Eckersberg, som havde bolig på Charlottenborg (22. juli), skuespiller Jerndorffs fader, der var inspektør ved Søkvæsthuset, professor Liebmanns hustru; rådmand Meinert og den senere jernbanedirektør Viggo Rothe, som dog begge overlevede sygdommen.

Den nuværende slægt, der blot kender koleraen af navn, kan ikke gøre sig noget begreb om den nedtrykte stemning, som dag for dag bredte sig ud over det ellers så livsglade København. Sommeren kom i al sin pragt og herlighed med varme, sol og duftende blomster. Skoven stod i sin fejreste pragt, over alt smykkede naturen sig til fest, men midt under disse strålende omgivelser, midt under naturens spirende, fremmyldrende liv

lurede den snigende død, og dens ranglende benradskikkelse tog sig dobbelt forfærdelig ud ved solskin. Al glæde og frejdighed var som pustet bort af dødens ånde; forsigtighed og ængstelse trådte i stedet og førte undertiden til de latterligste propositioner.

Således modtog Sundhedskollegiet en skrivelse fra vandinspektør Colding og fuldmægtig Thomsen, den senere så berømte Julius Thomsen, hvori det foresloges at lade bore et hul i jorden for hver kvadratfavn og fylde disse med en opløsning af jernvitriol, samt at anbringe ildgryder i hospitalernes skorstene, for derved at rense luften. Disse velmente forslag viser bedst, hvor lidet man kendte til sygdommens sande natur, og Sundhedskollegiet var da også så fornuftig at forkaste dem.

Lidt efter lidt kom København til at ligne en belejret by, hvor man kæmpede mod en usynlig fjende, som skød med forgiftede pile. Man frygtede til sidst alt, selv dagens sol og aftenens tåge, ja Steenstrup gik endog så vidt, at han mente at kunne se smitstoffet flimre i luften ved solnedgang. Man holdt sig derfor hjemme så meget som muligt, og som et eksempel på, hvor folketomme gaderne lidt efter lidt blev, især i byens østre del, skal jeg anføre, at jeg en aften vandrede fra Toldboden gennem Amaliegade til Kongens Nytorv, uden at møde andet end Garnisons Kirkes ligvogn.

Vort ellers så hyggelige hjem på den gamle fabrik skiftede ganske karakter, og de lange triste sommerdage jeg tilbragte der, glemmer jeg aldrig. Mine søskende blev sendt på landet, og kun fader, en pige og jeg blev tilbage i den store lejlighed, hvor de ensomme aftner især faldt mig til byrde. Fader, som havde været farmaceut, havde ikke glemt sine ungdoms erindringer,

og i vort sovekammer fandtes et helt apotek, hvis medicinske duft just ikke virkede oplivende, når man gik til ro. Fader undersøgte disse sager meget nøje hver eneste aften, og rettede på fyrrepindene i kakkelovnen, hvor sandposerne og varmedunkene var anbragt. Det var højst fornøjeligt at sove ind på!

Trier kom jævnligt til os for at give gode råd. Han havde altid et stykke kalmusrod i munden, og vi fik da også en stump at gumle på; men da smagen forekom fader ubehagelig, foreslog Trier, at vi under vore morgenture på Volden skulle ryge en cigar som præservativ mod smitte. Fader havde aldrig røget tobak, og jeg havde vel vogtet mig derfor siden mit uheld med bedstefaders pibe. Alligevel købte fader en kasse hollandske cigarer, nogle skrækkelige sorte, firkantede tingester, og den næste morgen drak vi vand ved posten og dampede så på fastende hjerte bastionerne rundt.

Det hele gik meget fornøjeligt, indtil vi nåede Stokhuset, hvor koleraen rasede stærkt, og hvor man netop var i færd med at læsse nogle ligkister af. Her standsede fader pludselig, stirrede ned på de sorte kister og tørrede så sveden af sit ansigt. Jeg stirrede på ham – han var ligbleg, hans hænder rystede, og jeg syntes, at han i dette øjeblik så så underlig gammel ud, at jeg forfærdedes derved.

"Er du syg, fader?" spurgte jeg.

"Ja," svarede han, "alt svimler for mig, og jeg bliver så iskold ned ad ryggen."

Det gav et sæt i mig; thi få dage i forvejen havde jeg hørt fortælle, at Viggo Rothe, som dengang boede på Ny Kalkbrænderi, var blevet angrebet af kolera under de

selvsamme symptomer, og nu stod jeg her med fader alene på Volden, hvor det ikke var muligt at skaffe hjælp.

"Skal jeg løbe ned i Stokhuset og se at få fat i en læge?" udbrød jeg fortvivlet.

"Nej, nej!" svarede fader. "Lad os se at komme hjem – endnu kan jeg gå."

Der lå i de sidste ord noget, som fyldte mig med rædsel. Med opbydelsen af alle mine kræfter støttede jeg ham så godt jeg kunne, og nu gik det langsomt hen imod den nærmeste mølle, hvor jeg håbede at kunne få hjælp.

Da skete der pludseligt noget meget mærkværdigt. Den gamle mølle begyndte at dreje rundt omkring sig selv, og i samme øjeblik følte jeg, hvorledes den iskolde sved piblede ned ad ryggen på mig. Disse symptomer kendte jeg fra bedstefaders have, og næsten med et jubelråb udbrød jeg: "Fader, det er de hollandske cigarer! Vi er syge begge to."

Da Trier fik denne historie at vide, lo han hjerteligt; men de hollandske cigarer vandrede ned i brænderiet, til stor glæde for Dinger og den øvrige besætning.

For disse folk nærede fader en levende bekymring. De arbejdede i en stegende hede, og drak som en følge deraf store kvantiteter dårligt øl, hvad fader forgæves havde frarådet dem. En fredag aften havde jeg som sædvanlig været nede ved ovnen, og alt var da lystighed og glæde. Dinger kom med sine sædvanlige schwartzwalder-brandere, og "Lars fra ovnen" slyngede fløjtende det ene favnestykke ned i fyrhullet efter det andet. Det var en høj, smuk og bredskuldret karl med røde kinder og kulsort, krøllet hår, tilsyneladende sundheden selv.

"Tak for koleracigarerne!" råbte han, idet jeg forlod brænderiet. "De er krabate!"

Lidt efter the hørte vi Rasmus Portner komme buldrende op ad trappen på sine trætøfler. Han ringede på som om klokken skulle springe, og da jeg lukkede ham op, kunne den gamle mand af lutter alteration ikke sige andet end: "Lars! Å, herregud!"

Vi gik straks ned, men fader forbød mig at gå ind i brænderiet, hvorfra der lød nogle fortvivlede skrig. Gennem de lave vinduer kunne jeg se folkene flokke sig om det fyrhul, hvor Lars havde stået, en droske kom rullende, og lidt efter bar folkene en skikkelse ud, hvis udseende fyldte mig med gru. Den før så kraftige, livsfriske karl lå som en sammenfaldet marionetdukke. Ansigtet var blåligblegt, indfaldet, næsen spids, øjnene indsunkne – det var en dødsmaske, jeg aldrig skal glemme. Så rullede drosken afsted med ham, men inden han nåede hospitalet var han død. Aldrig havde jeg troet, at den forfærdelige sygdom kunne komme så pludseligt og virke så dræbende.

På fader virkede denne begivenhed i høj grad deprimerende; thi han frygtede med rette for, at de mange arbejdere, der boede spredt om i byen, ville tilføre fabrikken nye tilfælde, og dette skete desværre også. Nogle dage efter blev kontorbuddet angrebet, og derpå himlede vor gamle gårdskarl Per Jørgen. Dennes død tog fader sig meget nær; thi af ren godhed mod det gamle skrog var fader på en måde skyld i hans død. Per Jørgen drak nemlig som en svamp, og da alkoholister jo er koleraens kæledægger, foreholdt fader ham den fare, han udsatte sig for ved at være drukken hver evige aften.

Formaningen gjorde et dybt indtryk på Per, som nogle dage efter begyndte at se noget blegnæbet ud; men på faders forespørgsel svarede han blot: "Jeg er blevet et helt andet menneske, hr. administrator! Nu drikker jeg ikke andet end mælk og vand, bare mælkevand, hr. administrator."

Men denne pludselige overgang kunne Per ikke tåle. Han fik delirium, blev indlagt på hospitalet, og dér tog koleraen ham.

Under disse omstændigheder mente fader, at vi burde forstærke vort husapotek, og en smuk sommeraften blev jeg sendt afsted for at gøre de nødvendige indkøb hos min onkel på Løveapoteket. Her stod folk i tætte stimer foran skranken, og bag denne så jeg min onkel selv ekspedere, noget, han ellers aldrig gjorde forsøg på. Han lukkede skranken op for mig med de ord: "Nå – lever du endnu?", og denne ytring gjorde på mig næsten lige så knugende virkning som hans bekymrede overanstrengte udseende. "Hvad vil I med det juks? – Det hjælper dog alt sammen intet," var hans hilsen, da jeg gik.

Udenfor lå alt i skumring. Der var næsten ikke et menneske i hele Vimmelskaftet, men oppe i Kokkegade så jeg en gruppe mørke skikkelser og hørte nogle hule drøn, der gentog sig med korte mellemrum. Nysgerrig gik jeg derop, men det skulle jeg hellere have ladet være med; thi det syn, der mødte mig, glemmer jeg aldrig.

Øverst oppe i Hukken, dér hvor der nu er en ligkistefabrik, holdt en åben rustvogn, omgivet af en del halvfulde sjovere, der hjalp kusken med at surre et par kister fast.

"Vi kommer med en endnu!" lød en rå stemme oppe fra den mørke trappe. "Har I plads til hende?" –

Nu hørte jeg atter de samme hule bums – det var kisten, som slog an mod hvert trappetrin, thi den blev halet ned af en enkelt mand. I gadedøren slap den fra ham, tørnede ned ad den stejle stentrappe, tabte låget. Og liget – en ung pige i bar særk – faldt lige i rendestenen. Jeg stod som lammet af rædsel; men da jeg hørte de eder og råheder, hvorunder de atter proppede liget i kisten, løb jeg min vej, så hurtigt jeg kunne. Vel vidste jeg, at rustvognen holdt udenfor en af de såkaldte "pjaltenborge", men at ligene blev behandlet på den måde, havde jeg dog ikke tænkt mig, og dog skal det have gået langt værre til på kirkegårdene.

Den nat sov jeg ikke. Hele tiden så jeg den unge pige med de blåligblege spidse træk og det sorte hår, der som en manke hang ud over kistekanten. Jeg lyttede til faders rolige åndedræt og undrede mig over, at han kunne sove så trygt. Ak, når man er atten år, vil man dog så nødig dø – senere bliver det anderledes.

Fader tog i det hele epidemien med overlegen ro. Hver søndag gjorde vi ture ud i landet, især til Rungsted; men når vi om aftenen vendte tilbage, og fra den friske landluft kom ind i den hede, beklumrede by, betoges jeg af en dyb modløshed, som jeg ikke kunne få bugt med, thi koleraen havde nu nået Christianshavn, og på min vej til skolen så jeg flere scener, der mindede mig om den i Kokkegade. At læse til eksamen under slige forhold var desuden heller ingen forlystelse.

Fader ville dog skaffe mig en sådan, og en dag udbrød han ganske umotiveret: "I aften skal vi rigtig more os – så går vi sammen på Tivoli!" –

Om en granat var sprunget midt i vor dagligstue, kunne jeg ikke være blevet mere forbavset. Fader gik aldrig på offentlige

steder, mindst på Tivoli, og så – nå, der var jo intet ved den ting at gøre!

Om aftenen vandrede vi gennem de lumre, folketomme gader ud til Tivoli, som netop den sommer kunne holde tiårs jubilæum. Det var et forunderligt publikum, vi traf derinde: ingen bekendte, meget få dannede, men derimod en talrig skare af den lavere middelstand, som alle var i en overstadig lystig stemning. I alle lysthuse blev der drukket portvin eller toddy, dansen gik muntert, næsten vildt nede ved rutschebanen, hornmusikken skraldede hen over plænerne, Lumbye spillede sin nr. 3, men så kom pludselig en droske rullende ind i skarpt trav; folk stimlede sammen, dansen hørte op, et par damer besvimede; men næppe var offeret borte, før musikken tog fat på ny, mens Pjerrot under publikums latter gjorde sine dummeste fagter.

Fader lo med, men på mig gjorde det hele et modbydeligt indtryk. Hvinene fra rutschebanen, sangerindehylene fra Øen, den lystige hornmusik og de dansendes kåde latter – alt forekom mig løgn og bedrag. De var bange alle sammen, de vidste godt, at dødens store droske holdt midt imellem dem, og at der i den var plads til alle – derfor lo, drak og dansede de som gale.

Fader tog sagen mere koldblodigt, thi da pantomimen var endt, udbrød han: "Nu skal vi dog en gang have os en ordentlig aften!", og dermed styrede han hen mod basarens restauration. Vi fik os et bord i det frie, og nu kendte min forbavselse ingen grænser. Vi havde under hele epidemien levet tarveligt og højst diætetisk; men nu lod det til, at fader var ked deraf og ville tage en ordentlig revanche. Vimsende opvartere kom farende med

hummer i mayonnaise, kyllingesteg med agurkesalat, og jordbær med fløde, faders livret, satte kronen på vore udskejelser. Ganske vist drak vi en hel del portvin, men koleradiæt var det ikke.

Da Gaëtano Amici havde sendt sine sidste raketter mod himlen, ringedes der ud, og nu skulle vi atter ind i den mørke, pestopfyldte by. Det var en trykkende, lummervarm aften, og ved Vesterport slog os en sådan stank i møde, at fader foreslog at gå hjem ad Volden. Her var luften renere, men der var ravende mørkt, og midt i dette mørke syntes jeg at høre summende stemmer, hæse råb og skarpe skrig oppe i luften.

Jeg vidste ikke, om det var vindens susen i trætoppene, trækfugle, der drog forbi, eller mulig virkningerne af portvinen, men det hele havde en underlig spøgelsesagtig kolorit, og i det dybe mørke syntes jeg at se kvindeskikkelser glide forbi, skikkelser som holdt hænderne for øjnene og hulkede.

Så hørte vi atter jamrende skrig tæt ved os, og pludselig stødte vi på en skare mennesker, der stod så tæt, at det ikke var muligt at komme videre. Som en sort, uigennemtrængelig mur stod denne menneskemasse over hele volden, og alles øjne vare rettet på et højt, stærkt oplyst hus, hvis vinduer stod på vid gab, så at man kunne se alt, hvad der foregik derinde.

Da det ikke var os muligt at trænge gennem sværmen, steg fader og jeg op på bastionen, og over et hav af mørke hoveder så vi et syn, der har præget sig uudsletteligt i min erindring. Alle etager var stærkt oplyste, læger, vågekoner og portører ilede frem og tilbage, og de sidste slæbte blege, udtærede skikkelser, som de anbragte i de lange rækker af senge, der flankerede værelserne. Nede på gaden holdt en række drosker, andre kom

rullende i skarpt trav, og uafladelig hørtes der råb og skrig, snart fra gaden, snart fra de patienter, som våndede sig i de smerteligste krampetrækninger. Midt i al denne tummel hørtes af og til en rå stemme, som råbte: "Jeg gi'er koleraen døden og djævelen! Når bare I gør som jeg, kan I få den til at rejse ad Helvede til. For, ser I, jeg drikker brændevin, bare brændevin –, det går den immer af vejen for."

Det var en fuld sjover, som under disse udråb svinglede rundt mellem træerne; men pludselig udstødte han et skrig, slog krampagtigt ud med begge armene og styrtede hovedkulds ned ad voldbakken mod de store møllesten, der stod opstillet ved voldens fod. Over disse tørnede han ud på gaden, blev samlet op, og kort efter så vi ham blive båret ind i en af stuerne i livløs tilstand. Om hans død skyldtes koleraen eller dens modgift brændevinen, ved jeg ikke, men et frygteligt syn var det, og vi skyndte os hjem.

Da jeg den aften trådte ind i vort ellers så hyggelige sovekammer, forekom det mig rent ud modbydeligt. En blandet duft af kamfer, kongerøgelse og hyldete fyldte rummet. Luften var kvalm og trykkende varm; jeg selv snart iskold, snart brændende hed – det var som jeg atter havde fået den lollandske feber. Kun fader var rolig som sædvanlig. Langsomt og sindigt klædte han sig af, og mens han vandrede op og ned ad gulvet, nynnede han en gammel soldatervise, han tit havde sunget for mig som barn:

"Soldaten står på isen post;
blodet i ham fryser,
kulden i ham gyser,
brændevin – ja brændevin –
det er hans råd mod frost."

Han gentog disse linjer flere gange, og det forekom mig så underligt, at fader sådan kunne gå ganske roligt og nynne, uden at tænke på de ting vi lige havde set; og dog tænkte han vist mere på dem end hans tilsyneladende ro lod formode; thi senere er det faldet mig ind, at der vist har været en vis idéassociation mellem soldatens middel mod frost og sjoverens mod kolera.

Stille klædte jeg mig af og krøb i seng. Jeg følte mig åndelig angrebet og legemlig syg. Den ene kuldegysning jog i mig efter den anden; men jeg ville intet sige, for ikke at skræmme fader. I al stilhed lå jeg og skævede til kakkelovnen, hvor sandposerne stod parate og fyrrebrændet lå opstablet. Så gled mit blik til det runde bord, med dets medicinflasker og krydderposer, og derfra til den store flaske portvin, hvis forgyldte etikette syntes at gnistre i lysskæret. Der var medicin nok; men jeg vidste af erfaring, hvor lidet det hjalp, og dog vedblev jeg at stirre på disse flasker med deres langhalede etiketter, indtil jeg næsten hypnotiseredes deraf. Så lød der pludselig et skarpt knæk – det var faders mekaniske lyseslukker, der slog sammen, og nu lå jeg i et uigennemtrængeligt, ravnsort mørke.

Men i dette mørke begyndte underlige nattesyner at forme sig for mit blik. På ny så jeg Frue Arbejdshus med dets klart oplyste vinduer, på ny hørte jeg de syges jamrende stønnen og den drukne sjovers hæse råb. Så gled det hele over i urolige,

fantastiske drømme, indtil jeg pludselig vågnede ved, at et iskoldt sværd borede sig ned gennem min ryg. Jeg fo'r i vejret med en usigelig følelse af rædsel, thi netop således havde jeg hørt, at sygdomsanfaldene begyndte. Jeg stirrede omkring mig, men alt var dybt, ravnsort mørke, og i dette dansede sælsomt farvede ringe og lysende ildglimt. Fader sov trygt, jeg kunne høre hans rolige, afmålte åndedræt samtidig med at jeg havde en følelse af, at mit eget isnede inden i mig. Således sad jeg nogle minutter i den dødeligste angst, uvis om jeg skulle vække fader, men temmelig vis på, at brilleslangen fra Indien havde hugget sin gifttand i mig. Da skete der et pludseligt omslag. Jeg følte en brændende hede, sveden brast ud af hele mit legeme, og jeg sank tilbage i en dyb, velgørende søvn. Den næste morgen stod nattens rædsler for mig som en drøm, og jeg gik til skole som sædvanligt.

Ottende kapitel

Koleraen på Christianshavn. – Borgerdydskolen under epidemien. – Svanemosegård og dens omgivelser. – Sommerferie på Maribo Ladegård.

Folkesagnet siger, at trolde og underjordiske ikke vover at gå over rindende vand, og koleraen, der bragte så mange til de underjordiskes boliger, vovede det i begyndelsen heller ikke. Hele fjorten dage efter dens udbrud var Christianshavn forskånet for dens rædsler; men så gik den pludselig over vandet og viste sit blege ansigt i de usle fattigboliger på Christianshavn. Her optrådte den først med spredte tilfælde, som man vist let havde kunnet isolere, hvis man havde taget ordentligt fat; men det gik her som på Almindelig Hospital – man lod sygdommen skøtte sig selv, og den eneste, der viste nogen energi, var fængselsinspektør Keller. Ved at forandre spisereglementet, og ved gennemgående at tage sig af fængslernes hygiejne, lykkedes det at indskrænke sygdommen indenfor det store fængselskompleks således, at kun en meget ringe del af fangerne blev angrebet. Overhovedet viste han under hele epidemien en mønsterværdig kraft og humanitet, der får så meget større betydning, som disse to egenskaber ganske savnedes hos det københavnske fattigvæsen; thi med fuld ret er det blevet sagt, at fangerne i Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset levede som fyrster i modsætning til de "milde stiftelser", der stod under fattigvæsenets tilsyn. Som et slående eksempel herpå skal jeg anføre, at mens man udluftede og

rensede fængslerne, omdannede fattigdirektionen det usunde "Frelserens Arbejdshus" til koleralazaret, men undlod at evakuere den fattigskole, som fandtes i samme bygningskompleks, så at børnene under hele epidemien måtte færdes umiddelbart i de syges nærhed.

Samtidig med at koleraen udbredte sig på Christianshavn, bredte der sig ved siden af uroen dog en vis stille tilfredshed blandt os drenge; thi det var jo klart, at skolen måtte opløses og at sommerferiens glæder stod for døren. Ganske vist havde vi ikke som fattigskolen "Frelserens Arbejdshus" til nabo; men til gengæld havde vi kirkegården, ligkapellet, gamle rønner og rådne kanaler i vor umiddelbare nærhed. Skolens grund var fugtig, klasserne overfyldte, og, hvad der var det værste, drikkevandet overmåde slet. I skolegården stod en gammel post med et blikbæger, som var fælles drikkekar for alle. Lærerne nød den forret at drikke af et virkeligt glas; men når vi blev sendt ned for at hente vand, var det en almindelig sport at lægge en klud over glasset og poste deri. Kluden virkede som et filter, der optog de mange mærkelige skabninger, som færdedes i vandet; men når det var en lærer vi ikke kunne lide, vendte vi til slutningen filteret og bragte ham hele menageriet op. Skolens drikkevand kunne meget godt bruges til demonstration i naturhistorie, særlig for de lavere dyrs vedkommende. Der var myggelarver, daphnier, cykloper, nematoder og vorticeller i overflod; men kunne man være så heldig at pumpe en igle, en salamander, eller et par små haletudser op, var jubelen ubeskrivelig, og Borchs brøl: "Vil I forgi'e mig!" modtoges stadigt med den bemærkning, at posten var dårlig. En dag havde den endog et anfald af forstoppelse, og da vandkigeren

kom for at skille den ad, opdagede vi grunden. En fingertyk ål var sluppet ind i dens hjerte, og så var det jo ikke så underligt, at den gamle pumpe fik kardialgi.

Mellem lærer og disciple drøftedes derfor dagligt frihedsspørgsmålet; men besvarelsen kom ganske anderledes end vi havde ventet. Trods den tiltagende varme og stigende dødelighed, kom Hammerich hver dag ned på pladsen, ganske som sædvanlig, og når vi, sparkende mod plankeværket, sang vor gamle lovsang:

> Lov! Lov, vi vil ha'e lov!
> For vi vil ud i den grønne skov!

kunne det bringe Hammerich i et sådant raseri, at vi ikke engang fik månedslov.

Der findes i skoleprogrammet fra 1854 en ret mærkelig skrivelse fra Hammerich til Kultusministeriet, som synes at have opfordret ham til at lukke skolen. Hammerich gør heri rede for sine grunde til at lade undervisningen gå sin sædvanlige gang, og i første række anføres afgangseksamen til Universitetet, og i anden den demoralisation, som skolens lukning ville forvolde. Som man ser var skoletugten dengang streng; thi nutildags lukker man jo skolerne for langt mildere epidemier. Hvad der dog vistnok gjorde udslaget, var en erklæring fra skolens læge, Emil Fenger, hvori han udtaler, at skolen meget godt kan vedblive, når der blot tages de fornødne forsigtighedsregler.

Disse bestod i, at man forlængede frikvarteret fra ti til femten minutter, udluftede klasserne og tjærede posten. Den eneste virkning jeg sporede heraf var pletter på min trøje.

I de kvalme, hede sommerdage måtte jeg så hver dag traske fra Købmagergade til Christianshavn, og det var ingen forlystelsestur. En dag fandt jeg Knippelsbro spærret af mennesker og troede, at broen var oppe; men det var tværtimod et læs ligkister, som var nede, til stor forskrækkelse for det forsamlede publikum. En anden dag så jeg for enden af Brogade et par syge sjovere vride sig i krampetrækninger på fortovet, og således var der gerne en eller anden overraskelse på min ellers så rolige skolevej.

Nå vi så endelig sad på vore skolebænke, gik undervisningen trevent og tungt; thi tankerne flagrede bort – ingen vidste jo, når knokkelmanden ville komme, og når vi hørte koralens toner fra kirkegården, eller orgelets brus over ligkapellet, blev tankerne dobbelt alvorlige – det var et *memento mori*, vi ikke kunne lukke ørerne for.

Uafladelig hørte vi tale om koleraen og dens forfærdelige voldsomhed, uafladelig hørte vi droskerne rumle forbi, og var vi endelig faldet lidt til ro, kom Borch farende med de skrækkeligste historier og de urimeligste fortolkninger af årsagen til epidemien.

En dag havde han således fortalt, at man måtte søge koleraens stærke udbredelse i mangel af elektricitet i atmosfæren. Vi drøftede netop denne teori med vor fysiklærer, Christian Hagen Schou, da luften pludseligt formørkedes og et par rullende tordenskrald hørtes i det fjerne. Kort efter blinkede lynene og derpå hørte vi et bragende tordenskrald, som fik ruderne til at klirre. Lynet var slået ned i spiret på Frederiks Tyske Kirke – vi kunne ligefrem lugte ozonluften.

"Nu fik vi da elektricitet nok," bemærkede Schou tørt. "Bare nu Borchs teori holder stik."

Men det gjorde den ikke; thi dagen efter tordenvejret steg de angrebnes antal til det dobbelte. Her som over alt viste den voldsomme tordenregn sig som smittebefordrer, idet talløse bakterier ved dens hjælp tilførtes drikkevandet.

Alt som epidemien tiltog, formindskedes antallet af vore venner og bekendte; thi enhver, som ikke ved embede eller forretningsstilling var bundet til byen, søgte ud i det frie. Af min faders venner tog Braëm til "Sømandshvile", familien på Løveapoteket til Rungsted og Brücker, senere borgmester i Nakskov, til Skovshoved. Alt dette hjalp kun lidet, thi koleraen tog også på landet og hærgede alle kystens fiskerlejer lige op til Hornbæk, hvorimod de københavnske landliggere i reglen gik fri. I Skovshoved udmærkede Brücker og brændevinsbrænder Brøndum sig særligt ved daglig at tilse befolkningen under de mest fortvivlede forhold. De uddelte tæpper og sengeklæder til de fattige, og helbredede ikke få af de syge med ammoniakvand, et middel, som med held var blevet anvendt af lægerne i Calcutta.

Som løn for disse menneskekærlige bestræbelser blev de efter epidemiens ophør, på Sundhedskollegiets foranstaltning, tiltalt for kvaksalveri og idømt en pengebøde. Danmark er endnu på mange områder et ikke så lidet stykke af Kinesiens land.

Nu blev det først rigtig trist for mig på den gamle fabrik. Mine søskende var sendt bort, mine kammerater rejst, og jeg selv ene henvist til den mindre behagelige omgang med Madvig og Tregder. Det var hårdt at skulle lære disse gruelige remser, mens solen skinnede så varmt på de sorte rustvogne, der idelig

rumlede forbi. Trist og træt sad jeg i min moders lille kabinet, og når de lange lyse aftener kom, vidste jeg næppe hvad jeg skulle gøre af mig selv, thi da kom alle rædslens skygger frem fra de mørknende kroge. Når arbejdsklokken havde ringet til hjemgang, lå fabrikkens lange skumle bygninger som en øde grav, hvor jeg ikke turde færdes, og da tyede jeg ud til den eneste, som kunne bringe mig trøst, og det var professor Schiødte. Han og hans venlige hustru boede på Svanemosegård, der lå tæt ved Københavns ladegård, og skønt koleraen også rasede der, var der dog en så fredelig hygge udbredt over den gamle landlige garvergård, at jeg ganske glemte epidemien og dens rædsler så længe jeg var derude.

En smuk sommeraften traf jeg ikke Schiødte som sædvanligt bøjet over sit arbejdsbord – det hed sig, at han var nede i haven. Der havde jeg aldrig været, og jeg blev ganske forbavset over dens vide udstrækning og landlige skønhed.

Når man nu ser de tårnhøje, femetages kaserner, den planerede boulevard over den tilkastede Ladegårdså, de myldrende cykler og rastløse fodgængere, vil man næppe tro, at Svanemosegård for omtrent halvhundrede år tilbage var et fuldstændigt idyllisk landsted, hvor Hostrup og hans moder havde tilbragt nogle af deres bedste år.

Men dengang var alt rigtignok ganske anderledes! Indrammet af gamle knudrede piletræer, glimtede den brede Ladegårdså i solskinnet. Rosenåen, der senere blev så sørgelig berygtet for sin stank, flød dengang ren og blank mellem hvidtjørn, elle og vilde roser, mens hvide svaner spejlede sig i dens vand. Indenfor disse omgivelser lå Dohlmanns have, med høje popler og bredkronede frugttræer, løbende ud i et sidt

engdrag, hvor et par ærværdige storke gik på jagt efter frøer. Herude græssede køer, heste og får; duerne kurrede fra taget og bredhalede kalkuner pludrede i gården.

I alle disse herligheder havde familien Schiødte del, selv æblerne var ikke forbudte som i Paradisets have; thi dengang betalte man ikke forhøjet husleje for at ryste et par æbletræer.

Jeg vandrede længe omkring inden jeg kunne finde Schiødte, thi haven var stor og terrænet vildsomt. Over en træbro kom jeg nu på en lille ø med et lysthus, og her fandt jeg Schiødte siddende ene med sin treårs søn, der stadig havde "sten i støvlerne" når han blev træt.

Ganske mod sædvane var Schiødte ordknap, og da jeg tog plads ved hans side syntes jeg, at han så så streng og alvorlig ud, at jeg fik lyst til at gå igen. Stille sad han og stirrede ned mod jorden, greb så en forbi-ilende staphylin, undersøgte den med kendermine og kastede den så atter bort, idet han sagde: "Det er måske sidste gang, De træffer mig her. Lad os gå op." Jeg troede at han sigtede til koleraen; men det var ganske andre mørke tanker, der knugede hans sind.

Hans forhold til museet, og særlig til professor Steenstrup, var lige så fortvivlede som hans embedsstilling var usikker. Madvig havde truet ham med afsked, "hvis han ikke lystrede sin overordnede, professor Steenstrup", og den kunne komme når det skulle være. Så havde han besluttet at søge sin lykke andetsteds, og dagen efter tog han til London, hvor han havde håb om at blive ansat.

Mens Schiødte således, tvunget af omstændighederne, rejste bort, var der andre, som uden omstændigheder forlod byen.

Hoffet, hvis man for resten kan tale om et sådant under Frederik den Syvende, holdtes, som sædvanligt, på Frederiksborg, og da kongen i høj grad foragtede Napoleon den Tredje og kejserinde Eugenie som rene parvenuer, tog han sig vel i agt for at følge deres eksempel ved at besøge kolerahospitalerne og trøste de syge. Under hele epidemien kom han ikke en eneste gang til byen, og når der absolut skulle være statsråd, holdtes dette på Eremitagen. Der er dog grund til at tro, at det egentlig var "grevinden" der fik ham til at tage disse forholdsregler; thi hendes ømme omsorg for Frederik den Syvendes liv beroede for en stor del på, at hendes eget ville tage en sørgelig vending, hvis han mistede sit. Kongen fulgte epidemien i hovedstaden med stor opmærksomhed og levende deltagelse; men som konstitutionel konge var der jo adskillige barrierer han ikke kunne sætte over, og flere af hans påtænkte foranstaltninger løb derved ud i sandet.

Han lod således Fodgarden rykke ud til Frederiksborg og stillede dens kaserne til byens rådighed; men den blev ikke benyttet efter den tagne bestemmelse. Ligeledes påbød han, at der af hofinventariet på Christiansborg skulle uddeles lagner og sengeklæder til de syge; men heller ikke dette skete – dertil var grevinden alt for god en husmoder. Da forvirringen mellem de forskellige myndigheder tiltog, og den yderst kostbare tid gik tabt ved forespørgsler og endeløse skrivelser, foreslog kongen statsrådet, at hele den sanitære myndighed skulle samles på én hånd, således at en enkelt mand, med den fornødne administrative dygtighed, skulle udnævnes til en slags kolera-diktator. Dette var vistnok det fornuftigste forslag, som fremkom under hele epidemien; men hvor var manden, der

ville bære ansvarets tunge vægt? Det bekvemmeste er jo at have ansvaret fordelt på så mange hænder, at det bliver helt borte mellem disse. Som sagerne stod var det udparcelleret mellem magistraten, fattigdirektionen og de forskellige ministerier – kongens forslag gik derfor ikke igennem.

Ude i Bredgade lå det gamle palæ, hvor prins Ferdinand og prinsesse Caroline boede. De var to velkendte skikkelser, begge fra Frederik den Sjettes tid og begge tro mod deres traditioner. Skønt de boede i den del af byen, som hærgedes værst af epidemien, skønt de havde Frederiks og Almindelig Hospital i deres umiddelbare nærhed, forlod de ikke palæet en eneste dag, og da Schütz foreslog dem at rejse, brølte prinsesse Caroline ham i øret: "Rejse! Hvad er det for noget sludder? Hvis den sygdom ikke var så skidenfærdig, så var der jo ikke noget at gøre vrøvl om."

Da vi kom ind i juli måned blev tilstanden aldeles utålelig, og fader forsøgte at bøde lidt på vort ensomme liv ved jævnlige landture til omegnens smukkeste punkter. Vi besøgte Fredensborg, Frederiksborg og kommandør Braëm på Sømandshvile; men der var ingen glæde mere i luften, alt lå så knugende tungt, og når vi så om aftenen listede hjem til vore lumre værelser, føltes savnet af landets friske skønhed dobbelt tungt. Fader kunne ikke få permission, og jeg ville ikke forlade ham, selv om sommerferien skulle gå i løbet.

Ude i skolen gik alt sin sædvanlige gang; men også her blev trykket mere tungt og knugende, thi nu døde folk bogstaveligt som fluer rundt omkring os. Vi hverken læste eller lærte; vi tænkte og talte kun om epidemien, selv midt i timerne.

Da kom endelig forløsningens dag. Den 15. juli var eksamenen endt, en eksamen, om hvilken jeg ikke husker det allerringeste, uden det, at vi slap bort. Fenger og Hammerich havde taget et stort ansvar på sig ved at holde skolen gående, men lykken var dem bedre end forstanden; thi jeg erindrer ikke, at nogen af skolens tre hundrede elever blev angrebet af epidemien. Jeg husker kun, at vi aldrig har givet skolen så god en dag og så mægtigt et hurra, som da Hammerich fra skolehøjen proklamerede sommerferiens begyndelse.

Da jeg kom hjem, ventede der mig en stor overraskelse. Fader havde ganske mod forventning fået orlov på fjorten dage, og den næste morgen dampede vi i det skønneste sommervejr afsted til Bandholm. Her holdt Meinckes vogn og snart efter modtoges vi på Maribo Ladegård af ham og min tante, med hele den elskværdige gæstfrihed der var dem egen. Uagtet vi kom lige fra den pestbefængte stad, og meget let kunne føre smitten med os, ville hverken min onkel eller hans hustru modtage min faders forslag om nogle dages isolation.

"Det går nok," sagde min onkel på sin sædvanlige frejdige måde, og det gik – vi havde jo haft vor kolera på Volden.

Da jeg i den stille, sommerklare aften vandrede rundt i den idylliske Lyssemose-skov, hvor alt åndede duft og friskhed, følte jeg mig som en livsfange, der ganske uformodet har fået friheden og livet tilbage. Hen over den sivbegroede Nørre-Sø faldt solens sidste stråler, og fra Maribo Kirke bares klangen af aftenklokkernes slag hen over bølgerne. Jeg blev underlig grebet af skovensomhedens stilhed og fred, jeg som havde levet så mange urolige dage i den til døden viede by; det forekom mig,

at jeg var trådt ind i en bedre verden, hvor sygdom og død ikke havde magt.

Der ligger i Lyssemose rester af en gammel, længst forsvunden borg, hvis voldbanker og grave endnu er synlige. Stien løber udenom disse langs søen, og her så jeg resterne af en forfalden inddæmning, til hvilken der knytter sig en ret mærkelig begivenhed.

Grev Frederik Knuth, velbekendt fra vor friheds unge dage, var dengang lensgreve på Knuthenborg og ejede en meget gammel ring, til hvilken der knyttede sig den tradition, at slægtens vel og ve afhang af dens bevarelse. Da grev Knuth en aften vandrede langs med Nørre-Sø sammen med sin yngste søn, ville han lære drengen at slå smut, men ved kastet fløj ringen af fingeren og forsvandt i søen. Grev Knuth markerede stedet nøjagtigt, men da søen her var fuld af mudder, lod han stedet inddæmme og udpumpe; men al søgen var forgæves – søen beholdt sit bytte.

Få år efter døde grev Knuth, og hans ældste søn, grev Eckart, den samme jeg havde leget med som dreng, tog grevskabet i besiddelse. Han ville ombygge Knuthenborg i stor stil, men nåede kun at få det nedrevet; thi efter en uheldig jagtrejse til Afrika, hvor han led skibbrud og var nær ved at drukne, døde han i en tidlig alder under store lidelser i København. Nu blev hans broder grev Adam Vilhelm lensgreve, men også han døde ung, uden at få Knuthenborg genopbygget. Ringen hviler endnu i Nørre-Sø, og med dens tab gik traditionen i opfyldelse.

Niende kapitel

Epidemiens ophør. – Det sidste skoleår. – Jeg bliver student.

Da jeg efter en mageløs sommerferie atter vendte tilbage til mit hjem, var epidemien så stærkt i aftagende, at man atter med ro kunne se fremtiden i møde; men København lignede dog endnu en belejret by, hvorfra fjenden lige var draget bort. Man havde rømmet de værste fattigboliger, og ude på glaciserne skinnede mellem de grønne træer en hvid teltlejr, hvor fattige børn løb om i munter leg, mens forældrene kogte deres middagsmad i det grønne. På Øster Fælled var der opslået barakker, der senere ombyttedes med de såkaldte "Lægeboliger", og inde i smågaderne så man mennesketomme huse, hvis vinduer var taget af for at den friske luft kunne fordrive epidemiens sidste hensygnende spire. Særligt på Christianshavn så man disse rømmede rønner, som blot manglede et kors på døren for at minde om pestens tid, og vi drenge undlod naturligvis ikke at tage disse elendighedens boliger i øjesyn. Herved var det, at jeg stiftede bekendtskab med "Tordenskyen", således som jeg har beskrevet den i "Piazza del Popolo". Femten år senere ønskede min oversætter, Adolf Strodtmann, at gøre den en visit; men da vi kom derud stod et nyt hus i dens sted.

Trods al den elendighed, som epidemien forårsagede, havde den som alt ondt dog gode følger i sit spor. Den velvise magistrat var med et voldsomt ryk vækket op af sin dvale, og hvad Hornemanns advarsler ikke havde formået, det mægtede

den sørgelige virkelighed. Man havde fået øje for, at hovedstaden i alle retninger stod såre langt tilbage i hygiejnisk henseende, og at man måtte tage både hurtigt og grundigt fat, hvis man ville sikre byen for nye kalamiteter. Såvel fra publikums som fra lægernes side krævede man energiske reformer, og i spidsen for disse en bedre vandforsyning og et velordnet kloaksystem. Alt dette kom jo også efterhånden; men hvor langsomt vi arbejder herhjemme fremgår bedst deraf, at vandklosetsystemet først nu, efter syv og fyrre års forløb, nærmer sig sin fuldendelse.

Man har fra Inkvisitionens dage et gammelt sagn om nogle fængsler, der var således indrettet, at sidevæggene hver døgn umærkeligt skød sig frem, så at rummet blev mindre dag for dag. I begyndelsen mærkede fangen det næppe; men så gik det pludseligt op for ham, at han sad i et torturkammer, som viede ham til den visse død, hvis han ikke gik til bekendelse om sine synder.

Dette billede passer ganske godt på mit sidste skoleår; thi aldrig har jeg været i en så jammerfuld tilstand som i dette. Med hver dag rykkede den frygtelige afgangseksamen nærmere, og alt som afstanden blev mindre, gik det klarere og klarere op for mig, at jeg måtte mases mellem de to jernhårde mure, som man kalder latin og græsk, for ikke at tale om matematikken.

Undervisningen i dette fag var efter Svenningsens død kommet i hænderne på forskellige lærere; men ingen af disse besad Svenningsens dygtighed og evne til at undervise. Christian Hagen Schou var vor sidste lærer i matematik og

fysik; men hans undervisning i det sidste fag var af en sådan beskaffenhed, at jeg hørte Holtens fysiske forelæsninger for dog at få noget begreb om de mest elementære ting. Hvor lidt Schou forstod sig på dette fag, fremgår deraf, at han ved at forklare os termometrets konstruktion, kom med den pudsige ytring, at man fyldte røret ved hjælp af en hævert. Da jeg hertil bemærkede, at dette var umuligt, fordi hårrørskraften ville gøre modstand i meget fine rør, svarede han overlegent: "Hårrørskraften, ja vist – men så anvender man en hårrørshævert."

Da jeg fortalte Holten denne historie, lo han som han skulle revne; men jeg antager, at han, der senere var skolens censor i fysik, har givet Hammerich en venskabelig advarsel; thi kort efter forsvandt Schou fra katederet som fysiklærer, og Friis, som var polyteknisk kandidat, forstod ganske anderledes at behandle faget. Han blev senere inspektør på Ladegården og gik derfor i skolen stadigt under navn af "Ladejarlen".

Kunne Hammerich på grund af sin rent filologiske uddannelse tage fejl i sit valg af lærere i de eksakte naturvidenskaber, var han desto sikrere i valget af dem, der skulle undervise i historie og de klassiske sprog. Med ublandet glæde mindes jeg Brix og Ingerslev som lærere i verdenshistorie; med mere blandede følelser Møller og Berg, som underviste os i latin og græsk. Da de to sidste vist endnu lever i kær erindring hos Borgerdydens daværende elever, skal jeg omtale dem med et par ord.

Møller eller "Lille Møller", som han kaldtes for at skelnes fra de to andre Møllere, som skolen ejede, var en lille, altid meget sirligt klædt person, med afmålt, tilbagetrukken holdning og et

vist jomfrunalsk udseende, der yderligere forhøjedes ved hans blege, fine ansigtstræk og stærkt soignerede polkahår. Men dette jomfruelige ydre forsvandt ganske, så snart han betrådte katederet og kastede sit spejdende blik ud over klassens syndere. Et udtryk af strenghed gled hen over hans ansigt, et ironisk smil krusede hans smalle læber, og med forbavsende sikkerhed valgte han sit offer; thi hans skarpe blik opdagede øjeblikkelig, hvem der kunne lektien og hvem der havde dovnet. Når han så havde slået kløer i synderen, skændte han ikke, endnu mindre var der tale om en voldsom behandling, som hos Berg. Nej, han klædte synderen af, stykke for stykke, indtil han stod i sin fulde nøgenhed, og så regnede der en hagl af tørre, bidende sarkasmer, parret med ætsende hån ned over det ulykkelige individ, der havde forsømt sin Cicero. Vi hadede ham alle grundigt, thi vi havde før tålt tørre prygl end den hånende ironi, hvormed han behandlede os.

En dag havde han fået fat i en af klassens dovneste elever, og da denne standsede ved ordet "*tiro*" i en af Ciceros catilinariske taler, spurgte Møller med bidende ironi: "Ved De virkelig ikke, hvad "tiro" betyder? Det er højst mærkværdigt." Synderen tog det uheldige parti at ville være overlegen og svarede flot, at han aldeles ikke kunne se det mærkværdige deri.

"Nå, så det kan De ikke," snerrede Møller med sin mest snertende betoning, "så skal jeg sige Dem, hvad ordet "*tiro*" betyder. Når De i Deres lange blå slængkappe om aftenen render på Østergade efter tøse, så er De en "*tiro*"; thi det betyder både en rekrut og en "udhaler", netop sådan en som Catilina var. Han hørte til det forvorpneste udskud, skal jeg sige Dem. Nu håber jeg, at De ikke glemmer hvad "*tiro*" betyder."

En anden dag, da Haagen Larpent bumrede svært i syntaks, gik Møller hen til ham, klappede ham venligt på kinden og spurgte indsmigrende: "Kære Larpent, hvorledes tror De, De ender?"

Larpent svarede forbløffet, at det vidste han ikke.

"Så skal jeg sige Dem det," svarede Møller, idet han vippede på spidsen af sine blankpolerede støvler. "De ender ganske bestemt som morder." Den eneste, der kunne tage det op med Møller, var en elev, som var noget tunghør og tillige gjorde sig noget døvere end han var, for at slippe fri for tiltale. Da han en dag aldeles intet kunne og undskyldte sig med, at han på grund af sin døvhed ikke havde hørt Møller gennemgå det fastsatte pensum, tog Møller ham ordentlig i skole og gennemheglede ham således med spot og ironi, at selv det skikkeligste menneske måtte have tabt tålmodigheden.

Men synderen lod sig ikke i mindste måde påvirke deraf. Med et åndsfraværende udtryk holdt han hånden ved øret, og da tordentalen til sidst endte med en raketgirandol af sarkasmer, så han sløvt i vejret og spurgte med drævende stemme: "Jeg hører ikke godt, hr. Møller! Vil De ikke være så venlig at sige det én gang til."

"Du er et æsel!" råbte Møller og slyngede ham Cicero lige i ansigtet.

"Hvad behager?" spurgte han og holdt atter hånden for øret.

Da jeg som ordensduks senere tog bogen op for at lægge den i katederskuffen, faldt mit øje på nogle linjer, skrevet med Møllers sirlige hånd. Der stod: "Skolen er for livet; men mit liv er for skolen".

Det gøs i mig, da jeg læste disse ord, og for første gang gik det op for mig, hvor tungt og trælsomt et sådant liv måtte være. Fra nu af forstod jeg Møller bedre og tilgav ham lettere.

"Græske Berg" eller "Griske Berg", som han også kaldtes på grund af sin voldsomhed, var en fuldstændig modsætning til Møller. Høj og svær, usoigneret af ydre, og med et vist studentikost væsen, var han lige så frygtet, som Møller var hadet. Det er en selvfølge, at disciple i øverste klasse, der står på spring til at blive studenter, bør behandles anderledes end fjortenårs skoledrenge; men hertil tog Berg aldeles intet hensyn. Hans næver sad, for at bruge et populært udtryk, meget løst på skaftet, og når han kom i affekt, var han ikke bange for at bruge dem mod primanere, der glædede sig ved en stærk fremspirende knebelsbart. Navnlig var "Tiro" genstand for hans særlige opmærksomhed; men her viste denne, at han ikke alene var "udhaler", men også udsmider; thi efter en livlig forpostfægtning omkring katederet endte det med, at "Tiro" vendte sig i døren og satte Berg udenfor.

Både møller og Berg var grundige filologer, og undervisningen var naturligvis derefter. Time efter time gik det løs med analyse, syntaks og grammatik; men om oldtidens ånd og antikkens liv fik vi kun såre ringe besked. Om Sokrates vidste vi egentlig kun, at han havde en arrig kone og tog gift; om Plato, at han var opfinder af den platoniske kærlighed, og om Aristoteles, at han var professor i naturhistorie, sådan en slags Steenstrup ved universitetet i Athen. Først da jeg mange år efter vandrede igennem Pompejis øde gader, fik jeg øjet op for, hvorledes oldtidens folk havde boet, levet og virket. I skolen

havde vi kun lært, at det var en gammel by, der i længst henfarne dage var gået til grunde ved et udbrud af Vesuv.

Hvis vi alle skulle have taget filologisk eksamen, ville Bergs og Møllers undervisning have været en fortrinlig grammatikalsk forskole; men da vi havde ganske andre formål, kedede og trættede denne fortørrede lærdom os i højeste grad. Ingen af os kunne rigtig følge med, ingen af os forstod meningen med denne evige eksercering i grammatikkens sandørkner; vi vidste kun, at vi skulle lære det, og da vi ikke kunne dette på lovlig vis, forsøgte vi at klare os på allehånde ulovlige måder.

Det første vi tog os for var at omdanne skolen til en fabrik, hvor vi bragte systemet om arbejdets deling i anvendelse. Hver af de flinkeste i klassen satte sig grundigt ind i en enkelt lektie, og så mødtes vi den næste morgen til et *consilium philologicum*, omtrent en time før skoletid. En "tog" Virgil, en anden Homer, mens Andresen docerede matematik og tegnede sære stereometriske figurer på tavlen. Af tre gode stile lavede man en fjerde, som var så udmærket fabrikeret, at den undgik selv Møllers kritiske blik. Det hele var manuduktion, beregnet på at klare sig i de næste seks timer; men tolv timer efter havde vi naturligvis glemt det hele, og skønt vi blev betragtet som et ganske flinkt hold, følte vi dog godt hos os selv, at vi var nogle elendige stympere, som gik på hængedynd og efter al rimelighed ville dumpe igennem.

For mig kom desuden nogle fristelser, som jeg ikke kunne modstå. Min sans for naturvidenskaberne var vågnet så stærkt, at Holtens forelæsninger, Schiødtes lærdom og foredragene i Naturhistorisk Forening fængslede mig langt mere end Horats

og Homer tilsammen. Jo mere foråret rykkede frem, med sine blomster og sommerfugle, desto større lyst fik jeg til at drive om i Guds fri natur, for at undersøge det vidunderlige liv, som forårssolen kalder frem af den stivfrosne jord. Hvad jeg så havde samlet, skulle præpareres og ordnes; men så opdagede jeg en skønne dag, at jeg vist kunne blive en flittig naturforsker, men rimeligvis aldrig student.

Denne tanke tog pludselig hele modet fra mig. Personlig brød jeg mig ikke derom, thi Schiødte var jo heller ikke blevet student; men da jeg vidste, hvilken sorg jeg derved ville berede min fader, tog jeg mig pludselig sammen og lærte på fjorten dage alle jordens krige, fredsslutninger og kongerækker, så at jeg højligen forbavsede Ingerslev, da jeg ved eksaminationen klarede ikke alene korstogene, men også Navarras og Burgunds ret indviklede politiske vrøvlerier.

Men da vi nærmede os mod slutningen af juni, da den skriftlige eksamen skulle begynde, gik min kurage fuldstændig i spånerne. Som blege spøgelser steg den latinske stil, den græske version og geometriens frygtelige figurer frem for mit blik, og hver nat sov jeg med logaritmetabellen under hovedpuden, uden at jeg dog mærkede synderlig virkning af denne matematiske bibel.

Endelig kom den skriftlige eksamens frygtede dage, og jeg sejrede straks i et stort slag, hvor jeg gjorde det fuldstændigt af med kommunikationsmidlerne i vor tid, som den danske stil bød mig at fremstille. Jeg beviste grundigt, at jorden ved hjælp af disse ville skrumpe ind til en appelsins størrelse, og at telegraftrådene ville lægge sig som et edderkoppespind over

jorden. Herved opnåede jeg at få udmærkelse, noget som dengang var et meget sjældent fænomen.

Men hermed var også hele min gloire forbi, thi min latinske stil var et rent monstrum af grammatikalske pukkelryggetheder, og så havde jeg endda de to matematiske opgaver tilbage. Hvorledes jeg så endte og vendte mine points, løb facit af beregningen dog altid ud i nullets uendelige cirkel. Vi var alle forfærdelig bange for den ubøjelige professor Steen, som i hårdhed fuldstændig svarede til sit navn. Selv vor matematiklærer mimrede nervøst, når han udtalte dette frygtelige navn med en svag hentydning til, at man aldrig kunne vide, hvad han fandt på. Og det fik da heller ingen af os at vide; thi da opgaverne kom, var de hermetisk forseglede, og blev som diplomatiske dokumenter nedlagt i Hammerichs jernskab.

Hvilken spænding var der ikke over os alle, da vi hin sommerdag sad i den lumre klasse, da Schou trådte ind, for med majestætisk alvor at bryde de salomoniske segl. Opgaven i aritmetik var urimelig svær og forstenede os alle; men med den geometriske opgave gik det langt værre – den var uløselig.

Jeg ser endnu den skumle, uhyggelige klasse, hvor tyve ellers ret forstandige svende sad som idioter og svedte angstens sved, mens deres tanketomme blik snart stirrede mod loftet, snart fo'r ud i gården, som om løsningen lå begravet på Frederiks Tyske Kirkegård. Den eneste, der ikke tabte hovedet, var Albert Andresen. Hans runde fuldmåneansigt lyste af tilfredshed, mens vore var lange og stærkt i aftagende. Han tegnede og regnede, trak grundlinjer og kløvede vinkler med en så matematisk kannibalisme, at hans bagmand nær havde rakt

halsen af led for at opfange de sære rødder og kvadrater, der flød ud af hans pen. Endelig foldede han papiret sammen og lagde det med et tilfreds smil på katederet; men da han gik ud af klassen, følte vi alle, at nu forlod matematikkens ånd os – det var jo ham, der plejede at "tage" geometrien; nu mærkede vi til vor gru, at *den* tog os. Foran mig sad duksen, Carl Lange, den senere skattedirektør. Til min store forbavselse sad han og legede i lang tid med sit penneskaft; men pludselig fo'r han op, huggede det i gulvet, så det blev stående på den dirrende spids, og så leverede han opgaven op som uløselig. Nu vidste jeg hvad klokken var slået! Kunne duksen levere blankt op, så kunne jeg det også; men for at trøste professor Steens matematiske samvittighed, udviklede jeg først, hvad π var og gav ham dernæst en række formler til behageligt udvalg.

Da jeg kom ned i skolegården, mødte jeg fortvivlede ansigter. Kun Andresens strålede som en sol, og idet han pegede op mod den klasse, hvor Schou sad, sagde han leende: "Han løser den s'gu ikke, for den står ikke i Oppermann."

Nu faldt det som skæl fra vore øjne. Opgavens løsning afhang af en sætning, der fandtes i Steens geometri, mens den manglede hos Oppermann, hvis lærebog var en konkurrent til Steens. Da vi i skolen havde benyttet Oppermanns lærebog, blev det kun Andresen, der stod sig i kampen. Lidt efter kom Schou ned, han var bleg og nervøs; men Andresen fik ret – Schou havde ikke løst opgaven. Så kom "Ladejarlen" farende, idet han svang et papir højt i luften. Han havde løst opgaven ad en genvej, uden at kende Steens sætning. Begge gik op til Hammerich, og da denne kom ned, så vi alle, at nu var der torden i luften. Det hele var også en skrækkelig skandale. Det

var første gang, at skolen dimitterede til Universitetet, og der lå alle keglerne, ramte af Universitetets professorkugle. Vi måtte jo få "Slet", og det ville sige det samme som at hele klassen, med undtagelse af Andresen, gik rejekt.

Universitetet morer sig af og til med sådanne uskyldige løjer; men de er slet ikke morsomme for dem, de rammer, thi at blive rejiceret, fordi en professor ønsker at vise sin store lærdom, er dog temmelig hårdt. Vi blev det da heller ikke; men i stedet for at give os en ny opgave, greb man til den slette udvej, at forhøje alle "sletterne" til "mådeligt med spørgsmålstegn". Jeg opnåede tvende sådanne hædersmedaljer, og derved røg min "første karakter" i lyset, til stor sorg for min fader, der efter gammeldags begreber regnede den menneskelige begavelse efter karakterbogens chifre.

Men dette var ikke tilfælde med Hammerich. Da jeg trådte ind i hans værelse for at modtage mit eksamensbevis, kom han mig venligt i møde, og da jeg lod nogle ord falde om den kedelige "anden karakter", sagde han: "Bryd Dem ikke derom! Karakterbogen gælder for skolen, ikke for livet. Den betegner i reglen flid, men ikke begavelse. De har fremstillingskunst og undersøgelsesevne; hvis De kan forene disse to med hinanden, vil fremtiden stå Dem åben."

Disse ord var ikke noget tomt mundsvejr; thi allerede året efter sad jeg på katederet i den samme skole, som jeg nylig havde forladt.

Da jeg om aftenen kom hjem til en af mine kammerater for at få ham med til et rusgilde, som vi nogle dage efter ville holde på Fileværket, så jeg et løjerligt syn. På murstensgulvet i det gammeldags køkken brændte et blussende bål, og omkring

dette dansede han, under vilde hyl og sære fagter, som en indianer omkring sin skalperede fjendes lig. Bålet bestod af Madvig, Tregder, Oppermann, samt hele den klassiske oldtid, og han vedblev at danse, indtil der kun var støv og aske tilbage.

Så kom hin mindeværdige aften, hvor vi samledes på den høje skrænt under Fileværkets gamle bøge. Månens blege skin og bollernes blålige blus [Note 8)] lyste på en skare glade unge mennesker, som mente, at livets genvordigheder nu var endte, og i jublende kor klang det hen over mølledammens blinkende vande:

"Herrer vi ere i åndernes rige!
Vi er den stamme, som evigt skal stå – –"

Ak ja, det troede vi virkelig dengang!

Om "Krigen og koleraen"

Forfatter: Vilhelm Bergsøe (1835-1911).
Første udgave: Vilhelm Bergsøe: *Krigen og Koleraen.* Fortsættelse af "De forbistrede Drenge". Gyldendalske Boghandels Forlag, København 1900.
Denne udgave efter førsteudgaven.
Redigeret af: Kim N. Jensen.
Forside:Efter tegning af P. C. Klæstrup (1820-1882): Pjaltenborg i Rosenborggade med Rosenborg i baggrunden. Efter P. C. Klæstrup: "Fra det forsvundne København" (1877).

ISBN 978-87-7628-421-3
2. ebogsudgave, tidligere udgave ISBN 978-87-7979-695-9 (Ølstykke 2020).

© 2026 eBibliotek 1800
www.ebib1800.dk

Note 1:

Radekop: Betegnelse for en billig og dårlig cigar. *Red.anm.*

Note 2:

Den tossede trykfejl: "Reje, en, er et lidet *handyr* af krebsenes familie, som spises kogt." Molbechs ordbog 2. del. *Forf.anm.*

Note 3:

Som en flammebidt skal: Slottet var brændt ned i 1884. Det nuværende Christiansborg blev først færdigt i 1928. *Red.anm.*

Note 4:

Schønbergs berømte madspand: En hofinspektør Schønberg var berygtet for at "eksportere" madvarer fra det kongelige taffel, hvortil efter sigende anvendtes en meget stor madspand med tolv rum. Fænomenet er bl.a. beskrevet i Joachim Ludvig Phisters biografi "Et Teaterliv" (Gyldendal 1896). *Red.anm.*

Note 5:

Ud på Amager for at "rettes": Dvs. henrettes. Københavns skafot lå siden 1806 på Amager tæt på det nuværende Dalslandsgade 7. *Red.anm.*

Note 6:

Alen: 1 alen = 0.63 meter. *Red.anm.*

Note 7:

10.598 syge: Tallet skal ses i lyset af, at Danmarks samlede befolkningstal i 1850 var under 1½ million. *Red.anm.*

Note 8:

Bollernes blålige blus: Der laves afbrændt punsch. *Red.anm.*